

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ,

Παρά τῶν Κυρίων

ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ Ν. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Η. ΒΕΛΛΙΟΥ Γ. ΔΟΣΙΟΥ Κ.
ΔΡΟΣΟΥ Δ. ΖΕΖΟΥ Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΑΛΛΙΓΑ
Η. ΚΟΝΤΟΓΩΝΟΥ Κ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ Ξ. ΛΕΒΑΔΕΩΣ Ν. ΛΕΒΙΔΟΥ
Κ. ΜΑΝΟΥ Ν. ΜΑΝΟΥΣΟΥ Θ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΟΥ Κ. ΜΑΥΡΟ-
ΚΟΡΔΑΤΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Ν. ΠΙΤΣΙΠΙΟΥ Κ. ΡΑΓΚΑΒΗ
Α. ΡΕΝΙΕΡΟΥ Μ. ΣΙΜΟΥ Ε. ΣΤΡΟΥΜΠΟΥ Δ. κλπ.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΟΝΤΟΣ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ Ζ' ΤΟΜΟΣ Α.'

ΤΟΥ Β' ΕΤΟΥΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1843.

ΕΡΑΝΕΙΟΝ

1871

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΡΑΝΕΙΟΝ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΜ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.

17

Οἱ λιμένες καὶ τὰ Μακρὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν.

^α Ἐν τῶν σπουδαιωτάτων καὶ δυσκολωτάτων ἀντικειμένων τῆς Ἀττικῆς τοπογραφίας εἶναι τὸ περὶ τῶν λιμένων καὶ τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ περὶ μὲν τῆς σπουδαιότητος τοῦ ζητήματος τούτου οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, τὴν δὲ δυσκολίαν ἀποδεικνύει ἀποχρώντως ἡ πρὸς ἀλλήλους μεγάλη διαφωνία τῶν μέχρι τοῦδε γραψάντων περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Σεβόμεθα μὲν τὰς ἐρεῖνας τοῦ Δοδουέλλου, Ληκίου, Κρουσίου, Μυλλέρου καὶ ἄλλων πολυμαθῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐξετάζοντες ἀκριβέστερον τὰς μαρτυρίας τῶν παλαιῶν συγγραφέων καὶ παραβάλλοντες ταύτας πρὸς τὴν ἀληθινήν τοῦ τόπου φύσιν καὶ τὰ σωζόμενα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, ἠναγκάσθημεν ν' ἀπομακρυνθῶμεν οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰς γνώμας ἐκείνων καὶ νὰ ἀρχίσωμεν ἐκ νέου τὴν ζήτησιν.

Κατὰ τὸν Στράβωνα καὶ Πλίνιον (1) ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν παλαιῶν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ θάλασσα ἐχώριζέ ποτε τὸν Πειραιᾶ

(1) Strab. I. 3. p. 59. (p. 93. Tchn.) τὸν τε Πειραιᾶ, νησιάζοντα πρότερον καὶ πέραν τῆς ἀκτῆς κείμενον, οὕτω φασὶν ὀνομασθῆναι. Plin. N. H. II. 85. Πρὸς. Suid. s. v. "Ἐμβαρὸς" ἦν πρότερον ὁ Πειραιεὺς νῆσος, — οὗ τὰ ἄκρα Μούνοχος κατασχὼν Μουνυχίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν ἰδρύσατο.

ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Περὶ τῆς πιθανότητος τῆς γνώμης ταύτης δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν. Ἡ θαλασσία ἄμμος, τὴν ὁποίαν ὁ νότος συνεχῶς ῥίπτει πρὸς τὸν ἀνοικτὸν αἰγιαλὸν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ χῶμα, τὸ ὁποῖον καταβιβάζει ὁ Κηφισσὸς καὶ ἄλλοι τινὲς χειμάρροι, ἐσχημάτισαν κατ' ὀλίγον τὸ Ἀλίπεδον (1), τὴν ἐλώδη καὶ ἀλυμυρῶδη πεδιάδα, ἣτις ἐνώκει τῶρα τὸν Πειραιᾶ μὲ τὸ ὑψηλότερον καὶ εὐκχερότερον ἔδαφος τοῦ ἐλαιῶνος καὶ τῶν πέριξ ἀγρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐσχημάτιζον τὸν αἰγιαλὸν εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους. Τὸ Ἀλίπεδον ἦτον τόσον ὑγρὸν καὶ ἐλώδες, ὥστε τὰ πρῶτα θεμέλια τῶν μακρῶν τειχῶν κατεκάθισαν εἰς τὰ ἔλη καὶ ἔλαβον μετ' ὀλίγα ἔτη ἀνάγκην νέας στερεωτέρας θεμελιώσεως (2). Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὅλη ἡ περὶ τὸν Πειραιᾶ πεδιάς μέχρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐγένετο εἰς καιρὸν χειμῶνος δύσβατος ἀπὸ τὰ πλημμυρίζοντα ὕδατα, μέχρις οὗτου πρότινων ἐτῶν ἐσκάφησαν αἱ τάφροι καὶ κατεσκευάσθη ἡ λεωφόρος. Τοιαῦται τάφροι πρὸς ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων καὶ ἀποζήρανσιν τοῦ Ἀλιπέδου ἦσαν, ὡς φαίνεται, καὶ ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὁ ῥήτωρ Δημοσθένης κατεσκεύασεν ἐξ ἰδίων, ἀφ' οὔ ἐχειροτονήθη εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν (3). Ὁ Κηφισσὸς, τοῦ ὁποίου τὸ ρεῦμα ἀναμ-

(1) Xen. Hell. II. 4. 30. ὁ δὲ Πausanias ἐστρατοπεδεύσατο μὲν ἐν τῇ Ἀλιπέδῳ καλουμένῃ πρὸς τῇ Πειραιεῖ. Harpocr. s. v. Ἀλίπεδον ἔστι δὲ κοινῶς τόπος, ὅς πάλαι μὲν ἦν θάλασσα, αὐθις δὲ πεδίον ἐγένετο. Πρβ. Theophr. Hist. Plant. VII. 5. 2. Suid. καὶ Timaeus s. v. Ἀλίπεδον. — Ὁ ῥήτωρ Ἀριστείδης (Τόμ. I. p. 408.) ἀναφέρει τὸ παρὰ τὴν Σμύρνην ἀλίπεδον. — Τὸ μέρος τοῦ Ἀλιπέδου τὸ περὶ τὸ μνημα τοῦ Καραϊσκάκη ὀνομάζεται τὴν σήμερον Λιβάδι.

(2) Plutarch. Cim. XIII. λέγεται δὲ καὶ τῶν μακρῶν τειχῶν, ἃ σκέλη καλοῦσι, συντελεσθῆναι μὲν ὕστερον τὴν οἰκοδομίαν, τὴν δὲ πρῶτην θεμελιῶσιν εἰς τόπους ἐλώδεις καὶ διαβρόχους τῶν ἔργων ἐμπesόντων, ἐρείσθηναι ὑπὸ Κίμωνος ἀσφαλῶς, χάλικι πολλῷ καὶ λίθοις βαρέσι τῶν ἐλῶν πιεσθέντων.

(3) Plutarch. Vit. X Oratt. p. 172 Techn. καὶ εἰς τὴν τειχοποιίαν ἀνάλωσε, χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου, ἐπιδόντος αὐτοῦ, τρία τάλαντα καὶ ἄς ἐπέδωκε δύο τάφρους περὶ τὸν Πειραιᾶ ταφρευτάς.

φιλόλως ἦτον διωρθωμένον, ἐχίνετο διὰ τῶν Πειραιϊκῶν σκελῶν, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, εἰς τὸν Φαληρικὸν κόλπον (1). Ἡ ἐλώδης καὶ δύσβατος κατάστασις τοῦ περὶ τὸν Πειραιᾶ Ἀλιπέδου φαίνεται, ὅτι ἦτον ἡ κυριώτερη αἰτία, διὰ τὴν ὅποίαν οἱ ἀρχαιότεροι Ἀθηναῖοι μετεχειρίσθησαν τὸ Φάληρον ὡς ἐπίνειον αὐτῶν. Τοῦτο δὲ παρείχε δύο ὠφελείας, πρῶτον, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ ἄστεος ἐκεῖ καταβαίνουσα ὁδὸς ἦτον ξηρὰ καὶ εὐδιάβατος καθ' ἑκάστην τοῦ ἐνικυτοῦ ὄραν, καὶ δεύτερον, ὅτι τὸ Φάληρον ἦτον πολὺ πλησιέστερον εἰς τὰς τότε Ἀθήνας, οὐσας κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Θουκιδίδου (2) κτισμένας πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὸν Ἴλισσον. Ἦσαν καὶ οἱ τότε βασιλεῖς τῶν Ἀθηνῶν ἐναντίοι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας καὶ πυνόουν μᾶλλον τὴν γεωργίαν, καὶ οὕτως ἔμεινε τὸ Φάληρον ὁ μόνος λιμὴν τῶν Ἀθηναίων μέχρι τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων (3).

Ὁ Πausανίας λέγει ῥητῶς, ὅτι ἡ κατὰ τὸ Φάληρον θάλασσα ἔχει τὸ ἐλάχιστον διάστημα ἀπὸ τὴν πόλιν, δηλαδὴ εἴκοσι στάδια περιόπου εἴτε μίαν ὥραν (4), καὶ τοῦτο συμφωνεῖ ἀκριβέστατα

(1) Strab. IX. 2. p. 400. (p. 246 Tchb.) ὁ Κηφιστὸς, ῥέων διὰ τοῦ πεδίου, διὰ τῶν σκελῶν τῶν ἀπὸ τοῦ ἄστεος εἰς τὸν Πειραιᾶ καθηκόντων ἐκδίδωσιν εἰς τὸ Φαληρικόν, χειμαζῶδης τὸ πλέον, θέρους δὲ μειοῦται τελέως.

(2) Thuc. II. 15. Τὸ δὲ πρὸ τούτου ἡ ἀκρόπολις ἡ νῦν οὔσα πόλις ἦν καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον.

(3) Plutarch. Them. XIX. ἐκ δὲ τούτου τὸν Πειραιᾶ κατεσκευάζε, τὴν τῶν λιμένων εὐφυίαν κατανοήσας καὶ τὴν πόλιν ὅλην ἀρμοστούμενος πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τρόπον τινὰ τοῖς παλαιοῖς βασιλεῦσι τῶν Ἀθηναίων ἀντιπολιτεύμενος. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, ὡς λέγεται, πραγματευόμενοι τοὺς πολίτας ἀποσπᾶσαι τῆς θαλάσσης καὶ συνεθίσαι ζῆν μὴ πλέοντας, ἀλλὰ τὴν χώραν φυτεύοντας, τὸν περὶ τῆς Ἀθηναῖς διέδοσαν λόγον, ὡς ἐρίσαντος περὶ τῆς χώρας τοῦ Ποσειδῶνος δεῖξασα τὴν μορίαν τοῖς δικαταῖς ἐνίκησε. πρβ. XVII.

(4) Paus. I. 1. 2. ὁ δὲ Πειραιεὺς δῆμος μὲν ἦν ἐκ παλαιοῦ, πρότερον δὲ, πρὶν ἢ Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖοις ἤρξεν, ἐπίνειον οὐκ ἦν. Φάληρον δὲ, τάλτη γὰρ ἐλάχιστον ἀπέχει τῆς πόλεως ἢ θάλασσα, τοῦτό σφισιν πίνει ον ἦν. πρβ. VIII. 10. 3. σταδίου μάλιστα εἴκοσιν ἀφέστηκε τῆς

μέ τὸ διάστημα ἀπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Μουσειῦ μέχρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὸ δὲ διάστημα τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τὴν πόλιν, δηλαδή τὸ μῆκος τῆς λεωφόρου ἀπὸ τὴν πόλιν τοῦ Πειραιῶς μέχρι τοῦ Διπύλου, ἦτον τεσσαράκοντα σταδίων εἴτε δύο ὥρων διὰ μέτριον περίπατον (1). Τὰ στάδια, κατὰ τὰ ὁποῖα μετρεῖ ὁ Θουκιδίδης τὸ μῆκος τῶν Ἀθηναίων ὄχυρωμάτων, εἶναι μικρότερα πρὸς τὰ συνήθη Ὀλυμπιακὰ στάδια καὶ ἀναλογοῦν πρὸς ταῦτα ὡς τέσσαρα πρὸς πέντε. Κατὰ τὸν Θουκιδίδην ἦτον τὸ Φαληρικὸν τεῖχος πέντε στάδια εἴτε 3000 πόδας μικρότερον ἐκάστου τῶν Πειραικῶν σκελῶν (2). Ἡ ἀκριβὴς καταμέτρησις τῶν διαστημάτων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ γραμμὴ, ἡ ἀγομένη ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως μέχρι τοῦ Πειραιῶς, εἶναι τῶ ὄντι πέντε στάδια μικρότερα τῆς γραμμῆς ἀπὸ τὰ αὐτὰ τεῖχη μέχρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς σώζονται ἀρκετὰ ἔχνη θεμελίων τῶν δύο παραλλήλων σκελῶν, τὰ ὁποῖα ἀπέχον ἀπ' ἀλλήλων 560 πόδας. Αἱ γραμμαὶ τῶν ἐρείπιων τούτων καταβαίνουνσιν ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως καὶ ἐνώνονται ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ λόφου Μουνυχίας μετὰ τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τοῦ Πειραιῶς. Ὁ Λή-

πόλεως ἢ πρὸς Φαλήρην θάλασσα. πρβ. Schol. Aristoph. Av. 1700. Hesych. s. v. Κλεψιδρότον.

(1) Diog. Laert. VI. 1. § 2. Plutarch. adv. Colot. XXXIII. p. 268. Techn. Lucian. πρβ. Navig. XXXV. s. 99. ὁ Πευτιγερμανὸς πίναξ, ἡ διαγραφὴ τῶν λεωφόρων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, σημειώνει τὸ διάστημα τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ πέντε Ῥωμαϊκὰ μίλια, τὰ ὁποῖα ἐξισοῦνται μετὰ 40 στάδια, καὶ ὁ τοῦ Ἀριστοφάνους σχολιαστῆς (Equit. 825) ἐπίσης μετὰ πέντε σημεῖα, τούτεστι lapides εἴτε miliaria. Μία τῶν παρὰ Βοικκίου ἐκδοθειῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρει τὸ διάστημα ἀπὸ τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν μέχρι τοῦ λιμένος, ἀλλὰ διὰ τὸ κολοβὸν τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἀμφίβολον, πόσα στάδια ἦσαν γεγραμμένα πρὸς τοῖς τεσσαράκοντα.

(2) Thuc. II. 13. τοῦ τε γὰρ Φαληρικοῦ τεῖχους στάδιοι ἦσαν πέντε καὶ τριάκοντα πρὸς τὸν κύκλον τοῦ ἄστεος, καὶ αὐτοῦ τοῦ κύκλου τὰ φυλασσόμενον τρεῖς καὶ τεσσαράκοντα ἔστι δὲ αὐτοῦ δ καὶ ἀφύλακτον ἦν, τὸ μεταξὺ τοῦ τε μακροῦ καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. Τὰ δὲ μακρὰ τεῖχη πρὸς τὸν Πειραιᾶ τεσσαράκοντα σταδίων, ὧν τὸ ἐξῶθεν ἐτήρειτο.

κιος παρετήρησεν ὀρθῶς, πόσον περιττὸν καὶ ἄτοπον ἦθελεν εἶσθαι, εἰάν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκτιζον καὶ τρίτον παράλληλον τεῖχος, καὶ διὰ τοῦτο ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν τρίτου τεύχους. Παρατηρῶν δὲ ἐνταυτῷ, ὅτι τὰ δύο παράλληλα τεῖχη ταῦτα εἶναι ἰσομήκη ἢ τοῦλάχιστον δὲν διαφέρουν πέντε στάδια ἢ ἐν τέταρτον τῆς ὥρας, κατηγορεῖ τὸν Θεουκιδίδην, τὸν ἀκριβέστατον συγγραφεᾶ, δι' ἀμέλειαν εἰς τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ (1). Ὁ δὲ Ὀδοροφῆδος Μύλλερ δέχεται μὲν τὴν ὑπαρξίν τοῦ τρίτου τεύχους, κατηγορεῖ ὅμως τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἐκτίσαν τοιοῦτον ἀνωφελὲς ἔργον. Καὶ τῷ ὄντι, εἰάν ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ τρία τεῖχη ἦσαν παράλληλα, τότε, τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν, τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον, ἦθελεν εἶσθαι ὄχι μόνον περιττὸν, ἀλλὰ καὶ βλαβερώτατον, ὡς διακόπτον καὶ ἐμποδιζον τὴν ἀμοιβαίαν βοήθειαν τῶν φρουρῶν τὰ δύο ἔξωθεν τεῖχη. Ἡμεῖς ἐλπίζομεν νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι οὔτε ὁ Θεουκιδίδης ἔκαμε λάθος πέντε σταδίων εἰς τὴν καταμέτρησιν αὐτοῦ, οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι ὑποδόμησαν ἀνωφελὲς τεῖχος τεσσαράκοντα σταδίων.

Οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων (2) δέχονται τὴν ὑπαρξίν τριῶν τειχῶν, συμφώνως μὲ τὴν διήγησιν τοῦ Θεουκιδίδου καὶ τὴν ῥητὴν βεβαίωσιν τοῦ Ἀρποκρατίωνος (3). Τὰ μὲν δύο παράλληλα Πειραιϊκὰ σκέλη κατέβαινον πρὸς τὸν Πειραιᾶ, τὸ δὲ Φαληρικὸν τεῖχος ἀφίστατο μακρὰν ἀπὸ ταῦτα. Ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Θεουκιδίδου (4) λέγει, ὅτι τὸ μέρος τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεος, τὸ ὁποῖον ἔκειτο μεταξὺ τοῦ Φαληρικοῦ τεύχους καὶ τῶν Πειραιϊκῶν σκελῶν, ἦτον δέκα ἐπτὰ σταδίων τὸ μῆκος. Ὁ τόπος, ὅπου ἤρχιζον τὰ

(1) Leake's Topographie von Athen, p. 372. (τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως). πρὸς τὰς προσθήκας τοῦ Μυλλέρου, αὐτόθι p. 468.

(2) Πρὸς Wachsmuth Hellen. Alterth. II. 1. p. 406. — O. Mueller, de munim. Athen.

(3) Ἡροδοτ. s. v. διὰ μέσου τεύχους· Ἀντιφῶν πρὸς Νικοκλέα· τριῶν ὄντων τειχῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς καὶ Ἀριστοφάνης φησὶν ἐν Τριφάλῃ, τοῦ τε Βορείου καὶ τοῦ Νοτίου καὶ τοῦ Φαληρικοῦ, διὰ μέσου τούτων ἐλέγετο τὸ Νότιον, οὗ μνημονεύει καὶ Πλάτων ἐν Γοργίᾳ.

(4) Schol. Thuc. II. 13.

Πειραιϊκὰ σκέλη, ἔτι φαίνεται εἰς τὰ ἔγνη τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεος. Δὲν μένει λοιπὸν ἀμφισβησία, ὅτι τὸ Φαληρικὸν τεῖχος ἤρχιζεν ἀπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Μουσείου πλησίον τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ κατέβαιναν ἐκεῖθεν κατ' εὐθείαν γραμμὴν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ὅπου νομίζομεν ὅτι ἔκειτο ὁ δῆμος καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Φαλήρου. Ὀλίγα τινὰ ἔγνη τοῦ Φαληρικῶν τεύχους σώζονται ἐν ἀριστερᾷ τῆς ὁδοῦ, ἧτις φέρει ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ τοὺς Τρεῖς Πύργους καὶ τὰ ἐκεῖ παρὰ πολλῶν συχναζόμενα Φαληρικὰ λουτρά. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὑπάρχουν τινὰ λείψανα τειχῶν καὶ κίονων, δύο δεξαμεναὶ καὶ ἄλλα ἔγνη ἀρχαίων κατοικιῶν. Οἱ μὲν νεώτεροι τοπογράφοι ὀνομάζουσι ταῦτα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Κωλιάδος Ἀφροδίτης, ἡμεῖς δὲ τὰ νομίζομεν ἐρείπια τοῦ δήμου τῶν Φαληρέων.

Ὅτι ὁ δῆμος οὗτος ἔκειτο μακρὰν τοῦ Πειραιῶς, ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Στράβωνος (1). Οὗτος περιγράφων τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς καὶ φθάσας εἰς τὸν Πειραιᾶ, λέγει· *Λόφος δ' ἐστὶν ἡ Μουνυχία χερρονηοῖζών — ὑποπίπτουσι δ' αὐτῷ λιμένες τρεῖς. Τὸ μὲν οὖν παλαιὸν ἐτετεῖχιστο καὶ ἀνῶκιστο ἡ Μουνυχία, προσειληθυῖα τῷ περιβύλω τὸν Πειραιᾶ καὶ τοὺς λιμένας πλήρεις νεωρίων. Τῷ δὲ τείχει τούτῳ ἀνῆπται τὰ καθειλκυμένα ἐκ τοῦ ἄστεος σκέλη· ταῦτα δ' ἦν μακρὰ τεῖχη τετταράκοντα σταδίων τὸ μῆκος, ἀνάπτοντα τὸ ἄστὺ τῷ Πειραιεῖ. Μετὰ ταῦτα ὁμιλεῖ ὁ Γεωγράφος περὶ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀφ' οὗ ἐτελείωσε τὴν διεξοδικὴν περὶ τούτων διήγησιν, μεταβαίνει πάλιν εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς παραλίας, λέγων οὕτω· Μετὰ δὲ τὸν Πειραιᾶ Φαληρεῖς δῆμος ἐν τῇ ἐφεξῆς παραλίᾳ. Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ δῆμος τῶν Φαληρέων*

(1) Strab. IX. 1. p. 395. (p. 239 Techn.) πρὸς Corn. Nep. VI. — Οἱ νεώτεροι τοπογράφοι, Δαδομελλίας, Λήκιος καὶ λοιποὶ, θέτουν ἐντὸς τοῦ κύκλου εἴτε περιτειχίσματος τοῦ Πειραιῶς πέντε λιμένας· Κάνθαρον, Ἀφροδίσιον, Ζέαν, Μουνυχίαν, Φάληρον. Ἀλλὰ τῶν πέντε τούτων τὸ μὲν Ἀφροδίσιον εἶναι ἀνύπαρκτον, τὸ δὲ Φάληρον κεῖται ἄλλου.

δὲν ἔκειτο, ὅπου νομίζουσι οἱ νεώτεροι τοπογράφοι, παρὰ τὸν μικρὸν λιμένα τὸν νῦν Φανάρι λεγόμενον, διότι οὗτος περιλαμβάνεται ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Πειραιῶς καὶ κεῖται ἀμέσως ὑπὸ τὸν λόφον τῆς Μουνηχίας.

Μὲ τὸν Στράβωνα συμφωνεῖ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Κορνηλίου, δεικνύουσα ἐπίσης, ὅτι τὸ Φάληρον δὲν ἔκειτο ἐντὸς τοῦ περιτειχισματος τῶν τριῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς. Αἱ λέξεις τοῦ Κορνηλίου εἶναι αὗται: *quum enim Phalereo portu neque magno neque bono Athenienses uterentur, hujus* (δηλ. Themistoclis) *consilio triplex Piræei portus constitutus est isque mœnibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate æquipararet, utilitate superaret.*

Ὁ μικρὸς λιμὴν ὁ νῦν Φανάρι λεγόμενος κεῖται πρὸς τὸ ἀνατολικονότιον τοῦ λόφου Μουνηχίας καὶ περικλείεται ἀπὸ ὑψηλοῦς κρημνοῦς (1), καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ εἶναι τόσον δυσπρόσοδος, ὥστε εἶναι ἀδύνατον οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι νὰ μετεχειρίσθησαν αὐτὸν ὡς ἐπίνοιον. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν τόσον τυφλοὶ, ὥστε διὰ πολλῶν αἰώνων δὲν εἶδον, ὅτι οἱ δύο πλησίον τοῦ Φαναρίου κείμενοι λιμένες, ὁ Δράκος καὶ τὸ Πησιαλιμάνι, εἶναι πολὺ καταλληλότεροι μάλιστα διὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν μετακόμισιν τῶν ἐμπορευμάτων. Θέλομεν ἀποδείξει κατωτέρω, ὅτι τὸ Φανάρι ἦτον εἰς τῶν τριῶν κλειστῶν λιμένων τοῦ Πειραιῶς καὶ ἐκαλεῖτο Μουνηχία ὁμωνύμως μὲ τὸ ὑπεράνω αὐτοῦ φρούριον.

Ὁ κόλπος ὁ μεταξὺ τῆς Μουνηχίας καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ἐψαρεύοντο αἱ ἀψύαι, εἶδος μικρῶν ἰχθυδίων (2), ἐκαλεῖτο τὸ

(1) Αἱ Πειραιϊκαὶ ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσι κρημνὸν τινα, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν καθαρισμὸν παρεδόθησαν ἐκ τῶν νεωρῶν πεντήκοντα ἔξ ἰστοί. (Boeckh, *Urkunden* p. 413). Ἦτος ἐννοοῦν αἱ ἐπιγραφαὶ τὸν τῆς Μουνηχίας κρημνὸν τοῦτον.

(2) Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρουσι συχνάκις τὰς ἀψύας. Ἦσαν δὲ κατὰ τὴν ποιότητα καὶ τὸ εἶδος εἰς διάφορον τιμῆν. πρβ. *Schol. Aristoph. Equit.* 651. *Ag.* 96. Καὶ τὴν σήμερον διακρίνονται διάφορα

Φαληρικόν (1), τὸ δὲ ἀρχαιότατον τῶν Ἀθηναίων ἐπίγειον εἴτε ἐμ-
πόριον ὀνομάζετο Φάληρον (2) καὶ ἔκειτο, καθὼς ἀπεδείξαμεν, εἰς
τὴν ἀνατολικονότιον γωνίαν τοῦ Φαληρικοῦ κόλπου κατὰ τὴν
θέσιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὸ πέριξ πεδίων ἦτον καθὼς καὶ τὴν
σήμερον, κατὰ μέρος ἕλος καὶ κατὰ μέρος εὐκαρπον καὶ δενδρόφυ-
τον (3). Ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔπεμψαν
τὸν Ἀγχιμόλιον διὰ θαλάσσης μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως, διὰ τὴν
ἐλευθερώσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ Πεισιστρατιδῆ. Οὗτος προσωρ-
μίσθη εἰς τὸ Φάληρον, καὶ ἀποβιβάσας ἐκεῖ τὴν δύναμιν αὐτοῦ,
ἐστρατοπέδευσεν. Οἱ δὲ Πεισιστρατιδαί, προβλέποντες τὸν ἐρχομὸν
τῶν ἐχθρῶν, εἶχον φέρει ἱππικὴν βοήθειαν ἐκ τῆς Θεσσαλίας. Πρὸς
τούτοις, κόψαντες τὰ περὶ τὸ Φάληρον δένδρα, εἶχον καταστήσει
ἱππίασιμον τὸ πεδίον. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐστρατοπέδευσεν ὁ Ἀγχιμό-
λιος, προσέβηκλον αὐτὸν μετὰ τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἀποσφάζαντες πλεί-
στους, ἠνάγκασαν τοὺς λοιποὺς, τὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα αὐ-
τῶν. Ἡ διήγησις αὕτη, ἣτις μᾶς ἐνθυμίζει διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ
δυστυχὲς συμβῆν τῆς 24 τοῦ Ἀπριλίου τῶν 1827, ἐφαρμόζεται μὲ-

εἶδη, οἷον ἡ ἀθερίνα, ἡ σακρίδα εἴτε μαρίδα, ἡ καλογρηά εἴτε στρογγύ-
λα. κτλ. πρὸς Athen. Dipnos. VII. 284.

καὶ λαβὲ πρόσφατον αὐτὸν ἐν εὐκόλοισι Φαλήρου
ἀγκῶσι ληφθένθ' ἱεροῖς.

(1) Plutarch. X Oratt. Demosth. κατιόντα ἐπὶ τὸ Φαληρικόν, πρὸς
τὰς τῶν κυμάτων ἐμβολὰς τὰς σκέψεις ποιεῖσθαι. πρὸς Plutarch. Them.
XII. Strab. IX. 1. p. 400. (p. 246 Tchn.) Steph. Byz. s. v. Φάληρον.
Schol. Aristoph. Av. 1694. Plin. N. H. II. 103., ἔπου ὀνομάζεται Pha-
lericum, ὑπον. mare.

(2) Herod. V. 116. Φαλήρου, τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίγειον τότε τῶν Ἀθη-
ναίων. πρὸς Diod. XI. 41. Pausan. I. 1. 2. Corn. Nep. Them. VI.
Ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πausanias ὀνομάζουσι τὸν δῆμον καὶ τὸ ἐκεῖ ἐπίγειον
οὐδετέρως τὸ Φάληρον. Οἱ τύποι τὰ Φάληρα καὶ οἱ Φάληροι εἶναι σπά-
νιοι, τὸ δὲ ὁ Φαληρὸς εὐρίσκειται παρὰ μόνῳ τῷ Στράβωνι. Παρὰ Νόν-
νῳ ὀνομάζεται ὁ λιμὴν Φαληρεύς, Nonn. Dionys. XIII. p. 362.

(3) Xenoph. Oecon. 19. 6. Herod. V. 63. πρὸς Hesyeh. s. v. Φα-
ληρικῆ, ἔπου ἀναφέρει τὰς ἐκεῖ φουσημένας ῥαφάνους.

νον εις τὴν θέσιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅχι ὁμῶς εἰς τὸν μικρὸν λιμένα τοῦ Φαναρίου, ὅστις περικλείεται πανταχόθεν ἀπὸ ὑψηλοῦς κρημνούς (1).

Καὶ οἱ Πέρσαι, μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι ἤτταν, περιπλεύσαντες τὸ Σοῦνιον ἐσκόπευσαν, νὰ ἀποβιβάσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς τὸ Φάληρον. Βλέποντες δὲ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἴστανται ἤδη πανστρατεῖ εἰς τὸ Κυνόσαργες, τόπον καταφανῆ ἀπὸ τὸ κατὰ τοὺς Τρεῖς Πύργους πέλαγος, δὲν προσωρμίσθησαν, ἀλλ' ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι εἰς τὴν Ἀσίαν (2).

Τὸ Φάληρον εἶχε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν ἥρωα Φάληρον, ἓνα τῶν Ἀργοναυτῶν (3), καὶ ἦτον μία τῶν πρὸ τοῦ Θησεύς δώδεκα Ἀττικῶν πόλεων (4). Ἐκεῖθεν ἐξέπλευσεν ὁ Θησεὺς εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἐπέστρεψεν ἐκεῖ νικήσας τὸν Μινώταυρον. Ἐκεῖθεν ἀνεχώρησε καὶ ὁ Μενεσεύς, διὰ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἐν τῇ Αὐλίδι Ἑλληνικοῦ στόλου (5). Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὸ Φάληρον συχνότατα (6) καὶ δεικνύει, ὅτι ἦτον ὁ μόνος τῶν Ἀθηναίων λιμὴν μέχρι τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι πρῶτος ὁ Θεμιστοκλῆς, ἄρχων τῶν Ἀθηναίων ἐν ἔτει 481, συνέλαβε τῆς μεγάλης ιδέας τοῦ νὰ κάμῃ ναυ-

(1) ὅτι ἄρα ὁ Γέρδων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως (Τομ. Β. σελ. 459. τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως), ὁ Σουρμελῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν (σελ. 215.) καὶ οἱ λοιποὶ ὀνομάζουσι Κωλιάδα ἄκραν, πρέπει νὰ ὀνομασθῇ Φάληρον· ὅτι δὲ οὗτοι ὀνομάζουσι Φάληρον, πρέπει νὰ ὀνομασθῇ Μουνυχία, καθὼς θέλομεν ἀποδείξει κατωτέρω.

(2) Herod. VI. 116. Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ποδῶν εἶχον, τάχιστα ἐβοήθηον ἐς τὸ ἄστυ· καὶ ἐφθησάν τε ἀπικόμενοι πρὶν ἢ τοὺς βαρβάρους ἔχειν, καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο ἐν Ἱρακληΐῳ τῷ ἐν Κυνοσάργει· οἱ δὲ βάρβαροι τῆσι νηυσὶ ὑπεραιωρηθέντες Φαλήρου, τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίνοιον τότε τῶν Ἀθηναίων, ὑπὲρ τούτου ἀναχωρεύσαντες τὰς νῆας, ἀπέπλων ὀπίσω ἐς τὴν Ἀσίην. πρβ. Plutarch. de Malign. Herod. XXVII.

(3) Pausan. I. 1. 4. Apollon. I. 96. Orph. Argonaut. 145.

(4) Strab. IX. 1. p. 242. Techn.

(5) Pausan. i. 1. πρβ. Plutarch. Thes. XVII. XXII.

(6) Herod. V. 63. 81. 85. VI. 116. VIII. 66. 67. 91. 92. 93. IX. 32.

τικούς τούς Ἀθηναίους, καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ τοὺς καταστήσῃ δυνατούς. Διὰ τοῦτο παρεκίνησεν αὐτούς, νὰ περιτειχίσωσι τὸν Πειραιᾶ καὶ νὰ τελειοποιήσωσι διὰ τῆς τέχνης τοὺς ἐκεῖ τρεῖς αὐτοφρεῖς λιμένας. Ἡ ἐργασίᾳ αὕτη ἀπεπερατώθη δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην (1), δηλαδὴ ἐν ἔτει 477. Ἦτον δὲ ἀδύνατον νὰ καταργηθῇ ἀμέσως τὸ Φάληρον, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῶν αἰώνων συνείθισαν νὰ κάμνωσι τὸ ἐμπόριον αὐτῶν. Ἦζευρον καὶ ἐκ πείρας, ὅτι εὐκόλως δύνανται οἱ πολέμιοι νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὸ Φάληρον καὶ ἐκεῖθεν νὰ διευθυνθῶσι κατὰ τοῦ ἄστεος. Διὰ νὰ ἐνώσωσι λοιπὸν καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸ Φάληρον μετὰ τὸ ἄστυ, ἀποδομήσαν μετὰ τὴν ἐν Οἰνοφύτοις μάχην, ἐν ἔτει 457, δύο μακρὰ τεῖχη, τὸ μὲν μέχρι τοῦ Πειραιῶς, τὸ δὲ μέχρι τοῦ Φαλήρου (2). Πραετηρήσαμεν ἀνωτέρω, ὅτι τὸ Βόρειον τεῖχος, ἢ τοῦλάχιστον τὸ πρὸς τὸν Πειραιᾶ μέρος αὐτοῦ, κατακάθισεν εἰς τὸ ἔλος. Διὰ τοῦτο ὁ Κίμων ἤ ἐκτίσεν αὐτὸ ἐκ νέου ἢ τὸ ἐθεμελίωσε στερεώτερον (3). Τοῦτο δὲ ἐγινε μετὰ τὴν τῶν ἐτῶν 450 καὶ 449. Ὁ δὲ Περικλῆς κατενόησεν, ὅτι πρέπει ὁ Πειραιεὺς νὰ ἐνωθῇ ἐτι ἀσφαλέστερον μετὰ τὴν πρωτεύουσαν, διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ ὅλος ὁ μέγας σκοπὸς τοῦ Θεμιστοκλέους. Διὰ τοῦτο παρεκίνησεν ἐν ἔτει 445 τοὺς Ἀθηναίους, νὰ κτίσωσι καὶ τρίτον τεῖχος, παράλληλον μετὰ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατέβαιναν ἀπὸ τὸ ἄστυ εἰς τὸν Πειραιᾶ (4). Τοῦτο

(1) Thuc. I. 93. ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ λοιπὰ ὁ Θεμιστοκλῆς οἰκοδομεῖν ὑπῆρκετο δ' αὐτοῦ πρότερον ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς, ἥς κατ' ἐνιαυτὸν Ἀθηναῖοις ἤρξε. Plat. Gorg. 455. ἡ τῶν λιμένων κατασκευὴ ἐκ τῆς Θεμιστοκλέους συμβουλῆς γέγονε.

(2) Thuc. I. 107. ἤρξαντο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη ἐς θάλασσαν οἰκοδομεῖν, τό τε Φαληρόνδε καὶ τὸ ἐς Πειραιᾶ.

(3) Plutarch. Cim. XIII. λέγεται δὲ καὶ τῶν μακρῶν τευχῶν, ἃ σκέλη καλοῦσι, συντελεσθῆναι μὲν ὕστερον τὴν οἰκοδομίαν, τὴν δὲ πρώτην θεμελίωσιν, εἰς τόπος ἐλώδεις καὶ διαβρόχους τῶν ἔργων ἐμπεσόντων, ἐρεισθῆναι ὑπὸ Κίμωνος ἀσφαλῶς κτλ. πρὸς. Andocid. de Pac. p. 135. Bekk. Aeschin. de fals. legat. p. 373. Bekk.

(4) Plutarch. Pericl. XIII. πρὸς. Andocid. καὶ Aeschin. I. I. Plutarch. de Glor. Athen. VII.

δὲ τὸ τρίτον τεῖχος, ἔργον Περικλείου, ἐλέγετο διὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ τὸ διὰ μέσου τεῖχος (1).

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπῆρχον ὅλα τὰ τρία τεῖχη, τὰ μὲν δύο Πειραιϊκὰ σκέλη παράλληλα καὶ ἴσα τὸ μῆκος, τὸ δὲ Φαληρικὸν πέντε στάδια βραχύτερον, καὶ διευθυνόμενον πρὸς τὸ Φάληρον εἴτε πρὸς τὸν νῦν Ἅγιον Γεώργιον (2).

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν ἔτει 404 ἐκηρμνίσθησαν ὅλα τὰ μακρὰ τεῖχη (3). Ἀφ' οὗ δὲ αἱ Ἀθῆναι ἐλευθερώθησαν τῆς τῶν Τριάκοντα τυραννίας, ὠκοδόμησεν ὁ Κόνων ἐκ νέου τὰ δύο Πειραιϊκὰ σκέλη ἐν ἔτει 394. Τὸ δὲ Φαληρικὸν τεῖχος δὲν ἀνωκοδομήθη, ἐπειδὴ δὲν γίνεται πλέον αὐτοῦ μνεῖα παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς, ἐν ᾧ ἀναφέρουσι ῥητῶς τὴν ὑπαρξιν τῶν δύο Πειραιϊκῶν σκελῶν (4). Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ Σύλλας κατέστρεψε διὰ πάντοτε τὰ σκέλη ταῦτα (5). Ὁ Πausanias, ἀναβαίνων ἀπὸ τὸν

(1) Plat. Gorg. p. 455. Περικλέους δὲ καὶ αὐτὸς (Σωκράτης) ἔρχουον, ὅτε συνεβούλευεν ἡμῖν περὶ τοῦ διὰ μέσου τεύχους. Harpocr. s. v. διὰ μέσου τεύχους· Ἀντιφῶν πρὸς Νικοκλέα· τριῶν ὄντων τεύχων ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς καὶ Ἀριστοφάνης φησὶν ἐν Τριφάλῃ, τοῦ τε Βορείου καὶ τοῦ Νοτίου καὶ τοῦ Φαληρικοῦ, διὰ μέσου τούτων ἐλέγετο τὸ Νότιον, οὗ μνημονεύει καὶ Πλάτων ἐν Γοργία.

(2) Thuc. II. 13.

(3) Xenoph. Hellen. II. 2. 20. Diodor. XIII. 107. Plutarch. Lysand. XIV. Iustin. V. 8. V. 9.

(4) Xenoph. Hell. IV. 8. 9. Diod. XIV. 85. ὁ δ' οὖν Κόνων μισθωσάμενος πλῆθος τεχνιτῶν καὶ τὸν ἐκ τῶν πληρωμάτων ὄχλον εἰς ὑπηρεσίαν παραδούς, ταχέως τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ τεύχους ἀνωκοδόμησε. Liv. XXXI. 26. Philippus a Piraeo Athenas repente duxit. inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semirutū muri, quī brachiis duobus Piraeum Athenis jungit, repulsus, omīssa oppugnatiōne urbis, diviso cum Philocle rursus exercitu, ad agros vastandos profectus etc. ἡ μάχη αὕτη συνέβη ἐν ἔτει 200.

(5) Strab. IX. 1. p. 396 (p. 240 Tchm.) κατέσκαπται δὲ καὶ τὰ μακρὰ τεύχη, Λακεδαιμονίων μὲν καθελόντων πρότερον, Ῥωμαίων δ' ὕστερον, ἡνῖκα Σύλλας ἐκ πολιορκίας εἴλε καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸ ἄστυ.

Πειραιᾶ πρὸς τὸ Δίπυλον, εἶδεν ἀκόμη παρὰ τὴν λεωφόρον τὰ ἐρείπια τῶν τοῦ Κόνωνος τειχῶν. Εἰς δὲ τὴν περιγραφὴν τῆς Φαληρικῆς ὁδοῦ δὲν ἀναφέρει τοιαῦτα ἐρείπια (1).

Παρατηρητέον δὲ, ὅτι τὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον τρία τεῖχη, ἐλέγετο διὰ μέσου τεῖχος, ἔλαβεν ὕστερον τὸ ὄνομα *Νότιον τεῖχος*, ἀφ' οὗ μάλιστα δύο μόνον τεῖχη ἀνωκοδομήθησαν τὸ δὲ παρὰ Θουκιδίδη *ἔξωθεν τεῖχος* εἶναι τὸ *Βόρειον*.

Τόσον περὶ τῶν μακρῶν τειχῶν. Ἐπανερχόμεθα πάλιν εἰς τοὺς λιμένας. Ὁ Στράβων λέγει, ὅτι ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ λόφου τῆς Μουνηχίας κεῖνται τρεῖς λιμένες (2), ὁ δὲ Θουκιδίδης ὀνομάζει αὐτοὺς αὐτοφυεῖς (3). Θέλομεν ἀποδείξει κατωτέρω, ὅτι ὁ λόφος Μουνηχία εἶναι ἡ νῦν λεγομένη Καστέλλα. Ὅστις ἀναβῆ εἰς ταύτην ἢ καὶ μόνον θεωρήσῃ τὸν χάρτην, δὲν δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι καὶ ὁ Στράβων καὶ ὁ Θουκιδίδης ἐννοοῦν τοὺς ἐφεξῆς τρεῖς λιμένας τὸν λεγόμενον Δράκον, τὸ Πασιαλιμάνι καὶ τὸ Φανάρι. Ἐκα-

(1) Pausan. I. 2. 2. ἀνιόντων δὲ ἐκ Πειραιῶς, ἐρείπια τῶν τειχῶν ἐστίν, ἃ Κόνων ὕστερον τῆς πρὸς Κνίδω ναυμαχίας ἀνέστησε· τὰ γὰρ Θεμιστοκλέους μετὰ τὴν ἀναχώρησιν οἰκοδομηθέντα τὴν Μήδων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καθρέθη τῶν τριάκοντα ὀνομαζομένων. Εἰσι δὲ τάφοι κατὰ τὴν ὁδὸν γνωριμώτατοι κτλ. πρὸς Propert. III. 21. brachia Theseae viae. Τάφους παρὰ τὴν Πειραικὴν ὁδὸν ἀναφέρονται καὶ Lucian. Nav. 35. Anthol. Gr. VII. 406.

Πειραικοῖς κεῖται τοῖσδε παρὰ σκέλεσιν.

(2) Strab. IX. 1. p. 395. (p. 239. Techn.) ὑποπίπτουσι δ' αὐτῶ (τῷ λόφῳ τῇ Μουνηχίᾳ) λιμένες τρεῖς. Τρεῖς λιμένας τοῦ Πειραιῶς ἀναφέρει καὶ ὁ Σκύλαξ, Periopl. Attic. p. 46. ὁ δὲ Πειραιεὺς λιμένας ἔχει τρεῖς. Ὁ δὲ Πausanias διακρίνει σαφῶς τοὺς τρεῖς τούτους τοῦ Πειραιῶς λιμένας ἀπὸ τὸ ἀνεπιτήδειον Φάληρον, Paus. I. 1. 2. Θεμιστοκλῆς δὲ ὡς ἤρξε, τοῖς τε γὰρ πλέουσι ἐπιτηδείωτερος ὁ Πειραιεὺς ἐφαίνεται ὅτι προκεισθαι καὶ λιμένας τρεῖς ἀνθ' ἑνὸς ἔχειν τοῦ Φαληροῦ, τοῦτό σφισιν ἐπίνειον εἶναι κατεσκευάσατο. πρὸς Corn. Nep. Them. VI.

(3) Thuc. I. 93. (ὁ Πειραιεὺς) λιμένας ἔχων τρεῖς αὐτοφυεῖς. πρὸς Plutarch. Them. XIX. τὸν Πειραιᾶ κατεσκεύασε τὴν τῶν λιμένων εὐφυῖαν κατανοήσας.

στος τῶν λιμένων τούτων ἦτον κλειστός (1), δηλαδή κατὰ τὸ στόμα ἐκάστου ἦσαν ἀμφοτέρωθεν κατεσκευασμένα προχώματα εἴτε χηλαί, πλησιάζουσαι τόσον πρὸς ἀλλήλας, ὥστε ἔμενε μεταξὺ αὐτῶν στενοτάτη μόνον εἴσοδος, ἣτις ἐδύνατο χρείας τυχούσκι νὰ κλεισθῇ με ἄλυσον. Τοιαύτη εἴσοδος ἐλέγετο τὰ τοῦ λιμένος κλειθρα· τὰ δὲ ἐρείπια τῶν προχωμάτων σώζονται κατὰ τὰς εἰσόδους ἐκάστου τῶν τριῶν ἀναφερομένων λιμένων, τοὺς ὁποίους ἢ μὲν φύσις ἔπλασεν, ἢ δὲ τέχνη ἐτελειοποίησεν.

Οἱ νεώτεροι τοπογράφοι διαιροῦν τὸν μέγιστον λιμένα τοῦ Πειραιῶς εἰς τοὺς τρεῖς κλειστοὺς λιμένας, καὶ σημειώνουν ἐπὶ τοῦ πίνακος τρία κλειθρα ἐντὸς αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὰ σωζόμενα ἐρείπια δεικνύουσιν ἐκεῖ ἐν κλειθρον μόνον. Θέλομεν ἀποδείξει κατωτέρω, ὅτι ὁ μέγιστος λιμὴν διηρεῖτο εἰς δύο μόνον μέρη.

Αἱ παρὰ μὲν τοῦ Κυρίου Ῥὸς ἀνακαλυφθεῖσαι, παρὰ δὲ τοῦ Βοικλίου ἐκδοθεῖσαι μεγάλαι ἐπιγραφαὶ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἀθηναίων (2) δεικνύουσιν, ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ῥήτορος Δημοσθένους ὁ ναύσταθμος τῶν Ἀθηναίων συνίστατο ἐκ τριῶν νεωρίων εἰς τρεῖς διαφόρους λιμένας, τὴν Μουνυχίαν, τὴν Ζέαν καὶ τὸν

(1) Hesych. s. v. Ζέα· ἔχει δὲ ὁ Πειραιεὺς λιμένας τρεῖς κλειστοὺς. Schol. Aristoph. Pax. 145. ὁ Πειραιεὺς λιμένας ἔχει τρεῖς, πάντας κλειστοὺς. πρὸς. Thuc. II. 94. καὶ μετὰ τοῦτο φυλακὴν ἅμα τοῦ Πειραιῶς μᾶλλον τὸ λοιπὸν ἐποιοῦντο, λιμένων τε κλησὶ καὶ τῇ ἄλλῃ ἐπιμελείᾳ. Plutarch. Demetr. VII. τοῖς στόμασι τῶν λιμένων ἀκλείστοις ἐπιτυχῶν ὁ Δημήτριος. Xenoph. Hell. II. 2. 4. τοὺς τε λιμένας ἀποχωῶσαι πλὴν ἑνός. — Εἰς ἄλλους τόπους ἦσαν οἱ μὲν πολεμικοὶ εἴτε τριηρικοὶ λιμένες κλειστοὶ, οἱ δὲ ἐμπορικοὶ ἀνοικτοὶ, καθὼς εἰς τὰς Συρακούσας, εἰς τὴν Κνίδον καὶ ἄλλοῦ.

(2) Boeckh, Urkunden ueber das Seewesen des Attischen Staates, p. 68. 414. 447. 529. — Ὁ Στράβων λέγει τοιοῦτους λιμένας τριηρικοὺς, π. χ. XIV. 2. p. 636. (p. 199 Tehn.) Κνίδος, δύο λιμένας ἔχουσα, ὧν τὸν ἕτερον κλειστὸν τριηρικὸν καὶ ναύσταθμον ναυσὶν εἴκοσι.

Κάνθαρον. Ἐκαστον τῶν νεωρίων τούτων εἶχεν ἀριθμὸν τινα νεώσοικων, ὅπου ἐστάθμευον αἱ τριήρεις, δηλαδὴ:

Ἐν Μουρυχίᾳ	82	νεώσοικοι
Ἐν Ζέᾳ	196	»
Ἐν Κανθάρου λιμένι	94	»

Τὸ ὅλον 372 νεώσοικοι.

Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον, ὅτι τῶν τριῶν τριηρικῶν εἴτε πολεμικῶν λιμένων ὁ μέγιστος ἦτον ἡ Ζέα. Θέλομεν ἀποδείξει κατωτέρω, ὅτι ὁ Κάνθαρος ἦτον μέρος τοῦ κατ' ἐξοχὴν Πειραιῶς λεγομένου μεγάλου λιμένος, τοῦ νῦν Δράκου. Ἐὰν δὲ μετρήσωμεν τοὺς δύο ἄλλους λιμένας, θέλομεν εὔρει, ὅτι τὸ Πασιαλιμάνι ἔχει ὑπὲρ τὴν διπλὴν ἔκτασιν τοῦ Φαναρίου. Ἡ Ζέα ἄρα εἶναι τὸ Πασιαλιμάνι, ἡ δὲ Μουρυχία τὸ Φανάρι. Προσέτι βεβαιώνει καὶ ὁ Ἡσύχιος, ὅτι ἡ Ζέα ἦτον εἰς τῶν κλειστῶν λιμένων (1), καὶ ὁ Τίμαιος διακρίνει τὴν Ζέαν καὶ τὴν Μουρυχίαν ἀπὸ τὸν κατ' ἐξοχὴν Πειραιᾶ (2). Καθ' ὅλον δὲ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ Πασιαλιμανίου σώζονται πλεῖστα λείψανα ἀρχαίων κρηπίδων καὶ χωμάτων (τοῦ κοινῶς μόλου λεγομένου), καὶ κατὰ τὴν στενὴν εἴσοδον αὐτοῦ φαίνονται τὰ ἐρείπια τοῦ κλειθροῦ.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὸ φρούριον καὶ τρόπον τινα ἡ ἀκρόπολις τοῦ Πειραιῶς ἦτον ἡ Μουρυχία (3), πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐξαρκεῖ διὰ νᾶ

(1) Hesych. s. v. Ζέα· ἡ Ἐκάτη παρὰ Ἀθηναίους καὶ εἰς τῶν ἐν Πειραιῇ λιμένων, οὕτω καλούμενος ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆς ζειᾶς ἔχει δὲ ὁ Πειραιεύς λιμένας τρεῖς κλειστούς. Πρβ. Phot. s. v. Ζέα.

(2) Timaeus Lex. Platon. Μουρυχία καὶ Ζεῖα, λιμένες ἕτεροι τοῦ Πειραιῶς. — Νεώτεροι τοπογράφοι νομίζουσι, ὅτι ἡ Ζέα ἔχει τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν ἐκεῖ πώλησιν τοῦ σίτου. Ἀλλὰ ἡ ζεῖα εἴτε ὄλυρα ἦτον τροφή κτηνῶν παρ' Ἕλλησι, κατὰ τὴν ῥητὴν παρατήρησιν τοῦ Ἡροδότου II. 26. Πιθανώτερον μοῦ φαίνεται, ὅτι ὁ λιμὴν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν Ἐκάτην, ἥτις κατὰ τὸν Ἡσύχιον ἐλατρεύετο παρ' Ἀθηναίους ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζέα.

(3) Thuc. II. 13. VIII. 92. Xenoph. II. 4. 11 καὶ 37. Diodor. XIV. 33. XVIII. 48. XX. 45. Strab. IX. 1. p. 395. (p. 239 Techn.) Plutarch.

πιστεύωμεν, ὅτι ἡ νῦν λεγομένη Καστέλλα, δηλ. ὁ ἐν ἀριστερᾷ τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ εἰσόδου ὑψηλὸς καὶ μεμονωμένος λόφος, εἶναι ἡ Μουνυχία αὐτή. Ἡ θέσις τῆς Καστέλλας εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐξουσιάζει ὄχι μόνον τοὺς τρεῖς λιμένας καὶ τὸ μάλιστα κατοικούμενον μέρος τοῦ Πειραιῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὰς τοῦ Πειραιῶς πύλας, καὶ ἐπομένως ὅλην τὴν μεταξύ τῆς πρωτεύουσος καὶ τῶν λιμένων σχέσιν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου σώζονται πολλὰ καὶ φανερὰ ἔχνη ἀρχαίου φρουρίου καὶ πρὸς τὴν δυτικοβόρειον πλευρὰν αὐτοῦ τὰ εἰρείπια τοῦ θεάτρου, τὸ ὅποιον οἱ παλαιοὶ ἀναφέρουν ἐκεῖ (1). Ὅτι δὲ ἡ Μουνυχία ἔκειτο πλησίον τοῦ Ἀλιπέδου καὶ τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ εἰσόδου, γίνεται δῆλον ἐκ τῆς παρὰ Ξενοφῶντι καὶ Διοδώρῳ διηγήσεως τῶν συμπλοκῶν καὶ μαχῶν τοῦ Θρασυβούλου, ὅστις μετὰ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ δυνάμεως εἶχε καταλάβει τὴν Μουνυχίαν, διὰ νὰ ὀρμήσῃ

Demosth. 28. ibid. Phoc. 27. 31. ibid. Demetr. 8. 34. ibid. Arat. 34. Paus. I. 25. 4. II. 8. 5. Corn. Nep. Thrasymb. 2. κ. τ. λ. — Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ἡ λέξις Μουνυχία ἔχει τέσσαρας σημασίας. Κυρίως μὲν σημαίνει τὸν ὑψηλότερον τῶν δύο Πειραιϊκῶν λόφων, δεύτερον δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου φρούριον, τρίτον δὲ τὸν ὑπὸ τὸν λόφον μικρὸν λιμένα, καὶ τέταρτον ὅλην τὴν ὀλιγον Πειραιϊκὴν χερσόνησον. Ἡ τελευταία αὕτη σημασία εἶναι σπανία καὶ εὐρίσκειται μόνον παρὰ Στράβωνι (IX. I. p. 395. p. 239 Tchn.) καὶ παρ' Ἡροδότῳ, (VIII. 76.)

(1) Thuc. VIII. 93. εἰς τὸ πρὸς τῇ Μουνυχίᾳ Διονυσιακῶν τὸ ἐν Πειραιεῖ θεάτρον ἐλθόντες καὶ θέμενοι τὰ ὄπλα ἐξεκκλησίασαν. Lysias c. Agorat. ὅτι ἡ ἐκκλησία Μουνυχίᾳσιν ἐν τῷ θεάτρῳ ἐγένετο. Xenoph. Hell. II. 4. 30. ὁ δὲ Πausanίας ἐστρατοπεδεύσατο μὲν ἐν τῷ Ἀλιπέδῳ καλουμένῳ πρὸς τῷ Πειραιεῖ — Τῇ ὑστεραίᾳ λαβὼν τῶν μὲν Λακεδαιμονίων δύο μόρας, τῶν δὲ Ἀθηναίων ἱππέων τρεῖς φυλάς, παρῆλθεν ἐπὶ τὸν Κωφὸν λιμένα, σκοπῶν πῆ εὐαποτειχιστότατος εἶη ὁ Πειραιεύς. Ἐπεὶ δὲ ἀπίοντος αὐτοῦ προσθέδόν τινες καὶ πράγματα αὐτῷ παρεῖχον, ἀχθασθεὶς παρήγγειλε τοὺς μὲν ἱππέας ἐλᾶν εἰς αὐτοὺς ἐνέντας καὶ τὰ δέκα ἀφ' ἧθης ξυνέπεσθαι· ξὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ἐπηκολούθει. καὶ ἀπέκτειναν μὲν ἐγγὺς τριάκοντα τῶν ψιλῶν, τοὺς δ' ἄλλους κατεδίωξαν πρὸς τὸ Πειραιεῖ θεάτρον. ἐκεῖ δὲ ἔτυχον ἐξοπλιζόμενοι· ἔτε πελτασταὶ πάντες καὶ οἱ ὀπλίται τῶν ἐκ Πειραιῶς κ. τ. λ.

ἐκείθεν πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν (1). Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν κατέλαβον καὶ οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν Φεβρουάριον μῆνα τοῦ ἔτους 1827 τὴν Καστέλλαν καὶ ὠχυρώθησαν ἐκεῖ.

Ἐπὶ τοῦ λόφου, εἴτε ἐντὸς εἴτε πλησίον τοῦ φρουρίου, ἔκειτο ὁ ναὸς τῆς Μουουχίας Ἀρτέμιδος καὶ οὐ μακρὰν τούτου ὁ λιμὴν Μουουχία (2). Τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος ἦτον ἄσυλον. Ἐκεῖ κατέφυγον ὄχι μόνον οἱ χειροτονηθέντες τριήραρχοι, ἐὰν δὲν ἐδύναντο ἢ δὲν ἠθελον νὰ ἀναδεχθῶσι τὰ ἐξοδα τῆς λειτουργίας (3), ἀλλὰ καὶ ἄλλοι διωκόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου. Ὁ λιμὴν Μουουχία ἦτον πλησίον, καὶ ἐκείθεν ἐδύναντο εὐκόλως καὶ ἀνεμπόδιστως νὰ ἐμβῶσιν εἰς πλοῖον καὶ νὰ ὑπάγωσι διὰ θαλάσσης εἰς ἀειφυγίαν (4). Ἐκ

(1) Xenoph. Hell. II. 4. 11. ξυνεσπειράθησαν ἐπὶ τὴν Μουουχίαν. Diodor. XIV. 33. ὁ Θρασύβουλος εὐθὺς μὲν ὤρμησεν ἐπὶ τὸν Πειραιεῖα καὶ κατέλαβετο τὴν Μουουχίαν, λόφον ἔρημον [δηλ. φυλακῆς] καὶ καρτερόν. Corn. Nep. Thrasymb. 2. — Περὶ τῆς ὠχυρώσεως τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς Καστέλλας πρὸς Γόρδων, ἱστορία τῆς ἐπαναστάσεως, Τομ. Β. σελ. 443 (Γερμανικ. Μεταφρασ.) καὶ Σουρμελιῆς, Ἱστορία Ἀθηνῶν σελ. 494.

(2) Pausan. I. 4. 4. ἔστι δὲ καὶ ἄλλος Ἀθηναῖος ὁ μὲν ἐπὶ Μουουχία λιμὴν, καὶ Μουουχίας ναὸς Ἀρτέμιδος. Suid. s. v. Ἐμβάρος. ἦν πρότερον ὁ Πειραιεὺς νῆσος — οὗ τὰ ἄκρα Μούνοχος κατασχὼν Μουουχίας Ἀρτέμιδος ἱερόν ἰδρύσατο. πρὸς Steph. Byz. Μουουχία λιμὴν Ἀττικῆς ἀπὸ Μουούχου, καὶ ἱερόν Μουουχίας Ἀρτέμιδος.

(3) Demosth. pro Coron. p. 263. πάντα γὰρ τὸν πόλεμον τῶν ἀποστόλων γινομένων κατὰ τὸν νόμον τὸν ἐμὸν οὐχ ἱκετηρίαν ἔθηκε τριήραρχος οὐδεὶς πώποθ' ὡς ἀδικούμενος παρ' ἡμῖν, οὐκ ἐν Μουουχία ἐκαθέζετο, οὐχ ὑπὸ τῶν ἀποστολέων ἐδέθη, οὐ τριήρης οὐτ' ἐξω καταλειφθεῖσα ἀπώλετο τῇ πόλει, οὐτ' αὐτοῦ ἀπελείφθη οὐ δυναμένη ἀνάγεσθαι. καίτοι κατὰ τοὺς προτέρους χρόνους ἅπαντα ταῦτα ἐγίγνετο. τὸ δ' αἴτιον, ἐν τοῖς πένησιν ἦν τὸ λειτουργεῖν. πολλὰ δὲ τὰ ἀδύνατα συνέβαιναν. ἐγὼ δ' ἐκ τῶν ἀπόρων εἰς τοὺς εὐπόρους μετήνεγκα τὰς τριήραρχίας.

(4) Lysias c. Agorat. p. 132. ὁ δὲ Ἀγόρατος καὶ οἱ ἐγγυηταὶ καθίζουσι ἐπὶ τὸν βῶμόν Μουουχίαςιν, ἐπειδὴ δὲ ἐκάθισαν, ἐβουλεύοντο

τούτου γίνεται προφανές, ὅτι ὁ λιμὴν οὗτος εἶναι τὸ νῦν Φανάρι λεγόμενον, κείμενον ἀμέσως ὑπὸ τὴν Καστέλλαν. Μανθάνομεν ἐκ τοῦ Ἰσαίου, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν παρὰ Βοικκίου ἐκδοθεισῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ὁ λιμὴν Μουνοχία ἦτον πολεμικὸς λιμὴν (1). Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νεωσοίκων, τῶν ὁποίων 82 μόνον ἦσαν ἐν Μουνοχίᾳ, ἐξάγεται, ὅτι αὕτη ἦτον ὁ μικρότατος τῶν τριῶν πολεμικῶν λιμένων. Τῶν προχωμάτων, τοῦ κλείθρου καὶ τῶν λοιπῶν περὶ τὸν λιμένα κρηπίδων σώζονται ἐκεῖ πλεῖστα καὶ θαυμαστότατα ἐρεπίπια, καὶ πρὸς δύοσιν τῆς εἰσόδου ἐπὶ ἀνάπτους καὶ μεμονωμένου λόφου τὰ λείψανα δευτέρου τινὸς ὄχυροῦ φρουρίου, εἰς τὸ ὁποῖόν ποτε κατέφυγεν ὁ παρὰ τοῦ Σύλλα στενοχωρούμενος Ἀρχέλαος (2).

Κατὰ τὴν ἐκ φύσεως στενὴν εἴσοδον τοῦ μεγάλου λιμένος Δράκου εἴτε τοῦ κατ' ἐξοχὴν Πειραιῶς σώζονται ἀμφοτέρωθεν ὀλίγον ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης δύο προχώματα, τὰ ὁποῖα κατασταίνουσι τὸν εἰσπλουν εἰς στενώτερον. Καὶ τὴν σήμερον εἰσέρχονται τὰ πλοῖα διὰ τοῦ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν δύο προχωμάτων ἀνοικτοῦ διαστήματος, ὅπου τὸ πάλαι ἦσαν τὰ κλείθρα τοῦ λιμένος.

Ἡ πετρώδης γλῶσσα, ἀφ' ἧς ἀρχίζει τὸ βόρειον πρόχωμα, ἐλέγετο Ἡετιώνεια (3). Ἡ δὲ ὀλίγον περαιτέρω τοῦ προχώματος ἄκρα τῆς Πειραικῆς χερσονήσου ἐλέγετο τὸ κατὰ τὸν Ἀλκιμον ἄ-

τί χρῆ ποιεῖν. ἐδόκει οὖν τοῖς ἐγγυηταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐκποδῶν ποιῆσαι τὸν Ἀγόρατον ὡς τάχιστα, καὶ παρορμησάντες δύο πλοῖα Μουνοχίᾳσιν ἐδέοντο αὐτοῦ παντὶ τρόπῳ ἀπελθεῖν Ἀθήνηθεν. — Ὁ φυγὼν ἐξ Ἀθηνῶν Αἰσχίνης γράφει εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολὴν λύσαντες ἐκ Μουνοχίας ἐσπέρας λαμπρῶ σφόδρα Σκίρωνι κ. τ. λ.

(1) Isaeus de heredit. Philoctem. p. 59. καὶ ὁ μὲν Φανόστρατος ἐκπλαῖν ἔμελλε τριηραρχῶν μετὰ Τιμοθέου, καὶ ἡ ναῦς αὐτῶ ἐξώρμηε Μουνοχίᾳσι. πρβ. ἀνωτέρω σελ. 437. Σημ. 2).

(2) Appian. Bell. Mithrid. 40. ὁ Ἀρχέλαος — ἐς δὲ τι τοῦ Πειραιῶς ἀνέδραμεν ὄχυρώτατόν τε καὶ θαλάσση περίκλυστον· ᾧ ναῦς οὐκ ἔχων ὁ Σύλλας οὐδ' ἐπιχειρεῖν ἐδύνατο.

(3) Thuc. VIII. 90. 91. Demosth. adv. Theocrin. 13+3. Harpocrag. Suid. καὶ Steph. Byz. s. γ. Ἡετιώνεια.

κρωτήριον (1). Πλησίον τούτου σώζεται εἰς τὴν θάλασσαν ἡ μεγάλη τετράγωνος βάσις, ἐφ' ἧς ἴστατο ὁ νῦν ἐν Βενετία λιθινὸς λέων, ὅστις ἔδωκεν εἰς τὸν λιμένα τὸ ὄνομα Δράκος (2). Ἴσως ὠνόμασαν οἱ παλαιοὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ κολοσσιαῖον θηρίον Ἄλκιμον.

Ὁ Πausanίας λέγει τὸν Δράκον τὸν μέγιστον λιμένα, διακρίνων αὐτὸν ἀπὸ τοὺς νεωσοίκους, τῶν ὁποίων τινὲς ἔτι τότε ἐσώζοντο (3). Δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ὁ Πausanίας εἶδεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ζέαν, ὅπου, καθὼς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἦτον τὸ μέγιστον νεώριον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν.

Ὅτι ἀποβλέπει τὴν διαίρεσιν τοῦ καλοῦ τούτου καὶ εὐρυχώρου λιμένος, ὅστις καὶ τὸ πάλαι εἶχε σχέσιν μετὰ τῆς πρωτευούσης διὰ τῆς λεωφόρου (4), εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ πιθανόν, ὅτι οἱ ἐμπορευόμενοι κατεῖχον, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, τὸ ἐντότερον μέρος, ὅπου καὶ ὁ ἐμβισασμὸς καὶ ὁ ἀποβισασμὸς τῶν ἐμπορευμάτων ἦτον ἐπιτηδεύτερος, καὶ ἡ σχέσις μετὰ τῆς πρωτευούσης εὐκολύνετο διὰ τῆς λεωφόρου. Διὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου καὶ διὰ τὸν ἐρχομὸν πολυαριθμῶν πλοίων ἐξ ὅλου σχεδὸν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου (5) πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ ἀγγεῖον τοῦ λιμένος κατείχετο συνήθως τὸ μέγιστον μέρος ἀπὸ ἐμπορικῶν πλοίων.

(1) Plutarch. Them. XXXII. περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν Ἄλκιμον ἀκρωτηρίου πρόκειται τις οἶον ἀγκῶν, καὶ ἀμφαντι τοῦτον ἐντὸς, ἢ τὸ ὑπεύδιον τῆς θαλάσσης, κρηπὶς ἐστὶν εὐμεγέθης καὶ τὸ περὶ αὐτὴν βωμοειδὲς τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους. — Ὁ τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους ἔκειτο λοιπὸν μεταξὺ τοῦ Ἀλκίμου καὶ τῶν κλειθρῶν τοῦ Πειραιῶς καὶ ἔξω τῶν τειχῶν κατὰ τοὺς τότε ἐπικρατοῦντας νόμους, ἀλλὰ δὲν σώζονται ἔχνη αὐτοῦ. Ἄλλοι δύο τάφοι ἐσκαμμένοι εἰς τὴν πέτραν καὶ πλησίον αὐτῶν τὰ λείψανα λιθίνου κίονος εὐρίσκονται πέραν τοῦ Ἀλκίμου ἐπίσης ἐκτὸς τῶν τειχῶν παρὰ τὴν θάλασσαν.

(2) Παρ' Ἰταλοῖς porto Leone.

(3) Pausan. I. 1. 2. καὶ νεῶς καὶ ἐς ἐμὲ ἦσαν οἴκοι, καὶ πρὸς τῶν μεγίστων λιμένι τάφος Θεμιστοκλέους.

(4) Xenoph. Hell. II. 4. 11. ἔπειτα ἐχώρουν κατὰ τὴν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀμαξίτων ἀναφέρουσαν.

(5) Περὶ τοῦ ἐν Πειραιεῖ παγκοσμίου ἐμπορίου κατὰ τοὺς χρόνους

Μανθάνομεν ἀπὸ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅτι περὶ τὸν λιμένα ἦσαν πέντε στοαί (1). Εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ἡ ἀπασα ἢ αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν εἶχον ἐμπορικὴν χρῆσιν. Μία ἐλέγετο Μακρὰ στοά, ὅπου ἐπὶ Δημοσθένους ἐπωλοῦντο δημοσίως τὰ ἄλφιντα (2). Ὁ Θουκιδίδης ὁμιλεῖ περὶ στοᾶς, τὴν ὁποίαν λέγει μεγίστην καὶ συνεχῆ μὲ τὸ ἐπὶ τῆς Ἡετιωνείας τείχος (3). Ταύτην ἐχώρισαν οἱ τετρακόσιοι διὰ τοίχου καὶ ἠνάγκαζον τοὺς ἐμπόρους νὰ πωλῶσιν ἐκεῖ τὸν σῖτον. Ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Θουκιδίδης ἐννοοῦν τὴν αὐτὴν στοᾶν, δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν καὶ ταύτης τὴν θέσιν. Τὸ τῆς Ἡετιωνείας τείχος, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια σώζονται, διαβαίνει μεταξὺ τοῦ λιμένος καὶ τῶν Ἀλῶν, τῆς θαλασσολίμνης ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἤρχισαν τὴν σήμερον νὰ παραχώσωσιν (4). Ἡ Μακρὰ στοὰ λοιπὸν ἐξετείνεται παρὰ τὸν μικρὸν μόλον, ὅπου καὶ ἐπὶ Τουρκίας καὶ τὴν σήμερον προσορμίζονται τὰ μικρότερα ἐμπορικὰ πλοῖα. Παρὰ τὴν στοᾶν ταύτην ἦτον κατὰ τὸν Πausανίαν ἡ ἀγορὰ τῶν πλησίων τοῦ λιμένος κατοικούντων (5). Τὸ δὲ

τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν ἴδ. Thuc. II. 38. Xenoph. Resp. Athen. II. 7. Jsocr. Panegy. 49.

(1) Schol. Aristoph. Pax. 145. πρὸ Vitruv. V. 12. circum enim portus sive navalia sunt facienda, sive ex porticibus aditus ad emporia, turresque ex utraque parte collocandæ, ex quibus catenæ traduci per machinas possint. — Τοιούτων παραθαλασσίων στοῶν ἐρείπια σώζονται εἰς τὴν Δῆλον.

(2) Demosth. Phorm. p. 918. — Ἡ Ἀλφιστοπῶλις στοὰ, τὴν ὁποίαν ἐκοδόμησεν ὁ Περικλῆς (Schol. Aristoph. Acharn. 353), εἶναι ἴσως ἡ αὐτὴ μὲ τὴν Μακράν.

(3) Thuc. VIII. 90. διωκοδόμησαν δὲ (οἱ τετρακόσιοι) καὶ στοᾶν, ἣ περ ἦν μεγίστη καὶ ἐγγύτατα τούτου (τοῦ ἐν τῇ Ἡετιωνείᾳ τείχους) εὐθὺς ἔχομένη ἐν τῷ Πειραιεῖ, καὶ ἤρχον αὐτοὶ αὐτῆς, ἐς ἣν καὶ τὸν σῖτον ἠνάγκαζον πάντας τὸν ὑπάρχοντά τε καὶ τὸν ἐσπλέοντα ἐξαιρεῖσθαι καὶ ἐντεῦθεν προαιροῦντας πωλεῖν.

(4) ὅτι ἡ λίμνη αὕτη ἐλέγετο Ἀλαί, γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος, Hell. II. 4. 34. πρὸ Steph. Byz. s. v. Ἀλαί — ἔστι καὶ λίμνη ἐκ θαλάσσης.

(5) Pausan. I. 1. 3. ἔστι δὲ τῆς στοᾶς τῆς Μακρᾶς, ἐνθα καθέστηκεν

Δείγμα, εἶδος μπόρσας, ὅπου συναθροίζοντο οἱ ἐντόπιοι καὶ ξένοι ἔμποροι, ἔκειτο ἐπίσης πλησίον τοῦ λιμένος καὶ ἦτον ἡ μέρος τῆς Μακρᾶς στοᾶς ἢ μία τῶν τεσσάρων ἄλλων (1). Οὐ μακρὰν δὲ τῆς θαλάσσης ἔκειτο τὸ ἱερόν τοῦ Σωτήρος Διὸς καὶ τῆς Σωτείρας Ἀθηνᾶς (2), εἰς τοὺς ὁποίους ἐπετέλουν θυσίας οἱ ἐπιστρέψαντες εὐτυχῶς ἐκ τῶν κινδύνων τῆς ναυτιλίας (3). Ὅλον δὲ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ Πειραιῶς μετὰ τοῦ προσεχοῦς μέρους τοῦ λιμένος ἐλέγετο τὸ Ἀττικὸν Ἐμπόριον εἴτε ἀπλῶς Ἐμπόριον (4), καὶ ἦτον διὰ τοὺς Δημητριακοὺς καρποὺς ὁ ἀποκλειστικὸς λιμὴν ὅλης τῆς Ἀττικῆς (5).

Μεταξὺ τῶν στοῶν τοῦ Ἐμπορίου καὶ τοῦ νεωρίου τοῦ Κανθάρου λιμένος ἔκειτο παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τὸ Ἀφροδίσιον, τουτέστιν ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ὠκομηθεὶς παρὰ τοῦ Κόνωνος μετὰ τὴν περὶ

ἀγορὰ τοῖς ἐπὶ θαλάσσης (καὶ γὰρ τοῖς ἄνωτέρω τοῦ λιμένος ἐστὶν ἑτέρα), τῆς δὲ ἐπὶ θαλάσσης στοᾶς ὀπισθεν ἐστᾶσι Ζεὺς καὶ Δῆμος κ. τ. λ.

(1) Xenoph. Hell. V. 1. 21. Theophr. Char. XXIII. Demosth. adv. Lacr. 932. Dionys. Halic. Tom. VI. p. 986. Schol. Aristoph. Equit. 975. Pollux. IX. 34. Timaeus Lex. Plat. καὶ Harpocr. s. v. Δείγμα. πρβ. Boeckh Staatsh. I. p. 64.

(2) Pausan. I. 1. 3. Strab. IX. p. 396 (239 Tchn.) Plutarch. Demosth. XXVII. ibid. vit. Demosth. in X Oratt. Lycurg. adv. Leocrat. 17. Liv. XXXI. 30. Plin. N. H. XXXIV. 49.

(3) Aristoph. Plut. 1175—80. Athen. Dipnos. II. 7. 37. Lucian. Jup. Trag. p. 149 Tchn. — Τοιαύτη θυσία ἐλέγετο τὰ Σωτήρια.

(4) Timaeus Lex. Plat. s. v. Δείγμα. Δείγμα, τόπος ἐν Πειραιεὶ ἐν τῷ καλουμένῳ Ἐμπορείῳ. πρβ. Harpocr. s. v. Δείγμα. — Αἱ λέξεις Ἐμπόριον, Ἀττικὸν Ἐμπόριον, Ἀθηναίων Ἐμπόριον ἀπαντῶνται συχνάκις, μάλιστα παρὰ Δημοσθένει. Τὸ δὲ Ἀττικὸν Ἐμπόριον εἶχε διωρισμένα ὄρια, Demosth. adv. Lacr. 932. εἰς μὲν τὸ ὑμέτερον Ἐμπόριον οὐ καταπλέουσιν, εἰς φωρῶν δὲ λιμένα ὀρμίζονται, ὅς ἐστιν ἕξω τῶν σημείων τοῦ ὑμετέρου Ἐμπορίου, καὶ ἔστιν ὁμοιον εἰς Φωρῶν λιμένα ὀρμίσασθαι, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἰς Αἴγιναν ἢ εἰς Μέγαρα ὀρμίσαιτο κ. τ. λ.

(5) Demosth. adv. Phorm. 918. τῶν δὲ νόμων τὰ ἔσχατα ἐπιτίμια προτεθεικότων, εἴ τις οἰκῶν Ἀθήνησιν ἄλλοθί που σιτηγήσειε ἢ εἰς τὸ Ἀττικὸν Ἐμπόριον.

Κνίδον νίκην (1). Ἡ θέσις τοῦ Ἀφροδισίου εἶναι πιθανῶς ἐκεῖνη, ὅπου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔτι ὑπῆρχε τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ἢ ὀλίγον περαιτέρω πρὸς τὸ δυτικονότιον.

Ἡ Ἴπποδαμία λεγομένη ἀγορὰ ἔκειτο μακροτέρω τῆς θαλάσσης πρὸς τοὺς πόδας τῆς Μουνυχίας κάτωθεν τοῦ θεάτρου (2). Ὁ περίφημος ἀρχιτέκτων Ἴππόδαμος εἶχε σχεδιάσει καὶ ταύτην καὶ τοῦ λοιποῦ Πειραιῶς τὰ πλεῖστα, τὰ δὲ πρὸς τὸν μέγαν λιμένα καὶ τὴν Ζέαν ἐστραμμένα πλάγια τοῦ λόφου, ὅπου κεῖται καὶ τὸ θέατρον, ἦσαν πλήρη οἰκιῶν καὶ παρεῖχον θέαν θεατροειδῆ, καθὼς ἡ παρά τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτέκτονος σχεδιασθεῖσα Ῥόδος (3). Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος εἶχε συσταλῆ ὁ Πειραιεὺς εἰς ὀλίγας κατοικίας περὶ τοὺς λιμένας καὶ τὸ Ἐμπόριον (4). Λεῖψανα φορέων, δεξαμενῶν, ἐδραφῶν, περιστευλίων καὶ ἄλλα ἐρείπια ἰδιωτικῶν οἰ-

(1) Pausan. I. 1. 3. πρὸς δὲ τῇ θαλάσση Κόνων ἠκοδόμησεν Ἀφροδίτης ἱερὸν, τριήρεις Λακεδαιμονίων κατεργασάμενος περὶ Κνίδον. Ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (Pax. 145) λέγει τὸ ἱερὸν τοῦτο Ἀφροδίσιον, καθὼς καὶ ἄλλου (π. χ. εἰς τὰ Μέγαρα, Xenoph. Hell. V. 4. 38.) ἐλέγοντο οἱ τῆς Ἀφροδίτης ναοί. — Ὅτι ἀναφέρει ὁ σχολιαστὴς (Hermog. περὶ ἰδεῶν) περὶ ἰδρύσεως τοῦ Ἀφροδισίου παρὰ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀντὶ τοῦ Κόνωνος, φαίνεται, ὅτι εἶναι ἐσφαλμένον. Ὅτι δὲ εἰς τῶν λιμένων ἐλέγετο Ἀφροδίσιον, παρ' οὐδενὶ τῶν παλαιῶν συγγραφέων ἀπαντᾶται.

(2) Xenoph. Hell. II. 4. 11. Pausan. I. 1. 3. καὶ γὰρ τοῖς ἀπωτέρω τοῦ λιμένος ἐστὶν ἐτέρα (δηλ. ἀγορά.) Andoc. de Myst. 7. Demosth. adv. Timoth. 1190.

(3) Strab. IX. I. p. 395. (p. 239. Tchn.) συνώκιστο ἡ Μουνυχία παραπλησίως, ὡσπερ ἡ τῶν Ῥόδων πόλις. — Ἡ δὲ Ῥόδος ἦτον θεατροειδῆς. Diodor. XIX. 45. XX. 83. Περὶ τοῦ Ἴπποδάμου πρὸς C. Fr. Hermann, Disputatio de Hippodamo Milesio. — Εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Ἴππόδαμος ἐσχεδίασεν ἐπὶ Περικλέους τὸν ἤδη κατοικοῦμενον Πειραιᾶ, καὶ διὰ τὴν δώση καλὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους, ἐχάρισε τὴν ἐκεῖ οἰκίαν αὐτοῦ εἰς τὸ δημόσιον (ιδ. αὐτόθι. p. 16). Ὁ Περικλῆς ἔκτισε προσέτι καὶ τὴν ἐν Πειραιεῖ Ἀλφειοπέωλιν στοάν καὶ τὸ Νότιον τείχος.

(4) Strabo, I. 1.

κίων ἀνεσκάφησαν ἐσχάτως μάλιστα εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ μεγάλου λιμένος καὶ τῆς Ζέας ἰσθμὸν.

Ὅτι μέρος τοῦ στόλου ἐστάθμευεν εἰς τὸν μέγαν λιμένα, διὰ τὰ φρουρήσῃ τοῦτον ἐναντίον ἐχθρικῶν προσβολῶν, εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ πιθανόν, καὶ βεβαιώνεται προσέτι παρὰ τοῦ Ξενοφῶντος (1). Ἡ δὲ μόνη ἐπιτηδεῖα θέσις τῶν νεωσοίκων διὰ τὰς τριήρεις φαίνεται ἡ περὶ τὸ νῦν κατάστημα τῆς διαμετακομίσεως καὶ τὸ λοιμοκαθαρηθῆριον, ὅπου εὐρέθησαν αἱ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐπιγραφαί. Ἐκεῖ σώζονται καὶ ἰσχυρὰ ἀρχαῖα χώματα (μόλοι), καὶ ὄπισθεν τοῦ καταστήματος φαίνονται παρὰ τὴν ἀκτὴν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης πλεῖστα ἔχνη θεμελίων ἀνήκοντα εἰς νεωσοίκους. Ἐκεῖ ἴστατο πιθανῶς καὶ ἡ περίφημος σκευοθήκη τοῦ Φίλωνος (2). Τὸ δὲ μέρος τοῦτο τοῦ μεγάλου λιμένος ἐλέγετο Κανθάρου λιμὴν ἢ ἀπλῶς Κάνθαρος (3). Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐκεῖ νεωσοίκων ἦτον κατὰ μὲν τὰς ἐπιγραφὰς ἐνενήκοντα τέσσαρες, κατὰ δὲ τὸ μεταγενέστερον σχολιαστὴν τοῦ Ἀριστοφάνους ἐξήκοντα (4). Ἡ δὲ θέσις αὕτη τοῦ Κανθάρου ἦτον, λέγω, ἐπιτηδεῖα διὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἐπειδὴ τοιουτοτρόπως καὶ τὰ κλειθρα τοῦ μεγάλου λιμένος ἐφρουροῦντο, καὶ ἡ σχέσις μὲ τὸ μέγα τῆς

(1) Xenoph. V. 1. 21.

(2) Τὴν γνώμην ταύτην πρῶτος ἐξέφρασεν ὁ Καθηγητὴς Κύριος Ῥόσς, ἴδ. Boeckh, Urkunden ueber das Seewesen des Attischen Staates, Πρόλογ. XI.

(3) Aristoph. Pax. 145: ἐν Πειραιεὶ δῆπου ἵστί Κανθάρου λιμὴν. Plutarch. Phoc. XXVIII. Μύστην δὲ λούοντα χοιρίδιον ἐν Κανθάρῳ λιμένι κῆτος συνέλαβε. Suid. s. v. Κάνθαρος, τὸ ζῶον καὶ ὄνομα λιμένος Ἀθήνησι. πρὸ. Hesych. s. v. Κανθάρων.

(4) Schol. Aristoph. Pax. 145. (κατὰ τὸ Βεν. χειρόγρ. παρὰ Βεκκήρω) ὁ Πειραιεὺς λιμένας ἔχει τρεῖς, πάντας κλειστούς· εἰς μὲν ὁ Κανθάρου λιμὴν, οὕτω καλούμενος ἀπὸ τινος ἥρωος Κανθάρου, ἐν δὲ τὰ νεώρια ἐξήκοντα, εἶτα τὸ Ἀφροδίσιον, εἶτα κύκλω τοῦ λιμένος στοαὶ πέντε. — Ὅτι ἐνταῦθα τὸ νεώρια σημαίνει νεωσοίκους, ἴδ. Boeckh, Urkunden etc. p. 64. — Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νεωσοίκων κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἴδ. ἀνωτέρω σελ. 437. Σημ. 2.).

Ζέας νεώριον ἦτον εὐκόλος διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, καὶ ὁ εἰσπλους καὶ ἐκπλους τῶν ἐμπορικῶν πλοίων δὲν ἐστενοχωρεῖτο.

Ὁ λόφος, ὅστις σχηματίζει τὸ δυτικὸν καὶ ἐσχατὸν τοῦ Πειραιῶς ἀκρωτήριον, κατιφκεῖτο τὸ πάλαι ὀλιγώτερον, καὶ πλείστον μέρος αὐτοῦ, μάλιστα δὲ τὰ πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν πλάγια κατέχονται ἀπὸ ἐκτεταμένα ἀρχαῖα λατομεῖα, ὅποια ἀναφέρει καὶ ὁ Ξενοφῶν εἰς τὸν Πειραιᾶ (1). Εἰς δὲ τὴν θέσιν τῶν μύλων σώζονται τινὰ θεμέλια ἀρχαίου ὀχυρώματος.

Ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει πλησίον τοῦ Πειραιῶς καὶ οὐ μακρὰν τοῦ Ἀλιπέδου καὶ τῶν Ἀλῶν τὸν Κωφὸν λιμένα (2). Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἄλλος κάμνει μνεῖαν αὐτοῦ, φαίνεται, ὅτι ἰδὲν μετεχειρίζοντο αὐτὸν ὡς λιμένα. Ἡ διήγησις τοῦ Ξενοφῶντος δεικνύει, ὅτι ἔννοεῖ τὸν μικρὸν λιμένα ἢ μᾶλλον τὴν πετρώδη γωνίαν, τὴν ὁποίαν σχηματίζει ἡ Ἡετιώνεια μὲ τὴν στερεὰν ἐξῶ τῶν κλειθρῶν τοῦ Πειραιῶς.

Πρὸ τῆς εἰς τὴν Ζέαν εἰσόδου ὀλίγα βήματα πρὸς δυσμὰς ὑπάρχει ἄλλος τις λιμενίσκος, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου τὸ περιτείχισμα τοῦ Πειραιῶς διαβαίνει τοιοῦτοτρόπως, ὥστε ὁ λιμενίσκος μένει ἐξῶ τῶν τειχῶν. Παρὰ τὸν ἐκεῖ αἰγιαλὸν σώζεται ἰσχυρὸν πρόχωμα, ἐξέχον εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πλησίον τούτου ἐσκαμμένη εἰς τὴν πέτραν κολυμβήθρα (λουτήρ, πύελος), εἰς τὴν ὁποίαν ἀναθρύει ὕδωρ ἄλμυρὸν καὶ ὑπόπικρον. Διὰ τὴν καθαρτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὀνομάζουσιν αὐτὸ Τζιρλονέρι. Πολλοὶ νομίζουν ἄνευ βασίμου αἰτίας, ὅτι ὀνομάζετο παρὰ τοῖς παλαιοῖς Σηράγγιον· ἀλλὰ τὸ Σηράγγιον ἦτον τόπος τις τοῦ Πειραιῶς, ὅπου ἦτον τὸ βαλανεῖον ἰδιώτου τινός (3), καὶ εἶναι πιθανόν, ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὰς σήραγγας εἴτε τὰ σπήλαια καὶ τοὺς ὑπονόμους, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Στρά-

(1) Xenoph. Hell. I. 2. 14.

(2) Xenoph. Hell. II. 4. 30. sqq.

(3) Isaeus de hered. Philoctem. 59. τὸ ἐν Σηραγγίῳ βαλανεῖον. — Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ῥήτορος τούτου ἦσαν βέβαια πολλὰ βαλανεῖα εἰς τὸν Πειραιᾶ.

των ἀναφέρει εἰς τὸν Πειραιᾶ, προσθέτων, ὅτι καὶ οἰκῆσεις ὑπῆρχον ἐντὸς αὐτῶν (1). Ὁ Ἀρποκρατίων λέγει, ὅτι τὸ Σηράγγιον ἦτον τόπος τοῦ Πειραιῶς, ὅπου ἐκρύπτοντο οἱ κακοῦργοι (2). Τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἐσχηματίζον εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Ἀττικοῦ ἐμπορίου ὀλοκλήρους ἐταιρίας εἰς τὸν Πειραιᾶ, καθὼς καὶ τὴν σήμερον εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ἄλλας μεγάλας πόλεις (3), καὶ εἶχον ἴσως τὰς κρυψάνας αὐτῶν εἰς τὰς ὑπογείους οἰκῆσεις τοῦ Σηραγγίου.

Ὅτι δὲ ἀποβλέπει τὴν θέσιν τοῦ Τζιρλονερίου, κλίνω εἰς τὸ νὰ πιστεύσω, ὅτι ὠνομάζετο τὸ πάλαι Φρεαττύς, ὅπου ἦτον φονικὸν δικαστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκρίνοντο οἱ δι' ἀκούσιον φόνον ἐπὶ καιρὸν τινα ἐκ τῆς πατρίδος φεύγοντες, ἐὰν κατηγοροῦντο διὰ δευτέρον τι ἔγκλημα (4). Ὁ μὲν κατηγορούμενος ἀπελογεῖτο ἀπὸ τὸ πλοῖον, οἱ δὲ δικασταὶ ἦσαν εἰς τὴν στερεὰν καὶ ἴσταντο ἴσως ἐπὶ τοῦ σωζομένου προχώματος.

Μένει ἔτι νὰ προσδιορίσωμεν καὶ τὴν θέσιν τῆς Κωλιάδος ἄκρας. Ὁ Παυσανίας λέγει, ὅτι αὕτη ἀπεῖχεν εἴκοσι περίπου στά-

(1) Strab. IX. 1. p. 395. (p. 239 Tchn.) λόφος δ' ἐστὶν ἡ Μουνυχία χερσονησίων καὶ κοῖλος καὶ ὑπόνομος πολὺ μέρος φύσει τε καὶ ἐπιτηδῆς, ὥστ' οἰκῆσεις δέχεσθαι. — Εἰς τῶν ὑπονόμων, τὴν σήμερον λουτρὰ λεγόμενος, σώζεται ἡμίχλωτος πλησίον τῆς κορυφῆς τῆς Μουνυχίας, ἐστραμμένος πρὸς τὸ δυτικόνότιον.

(2) Harpocr. s. v. Σηράγγιον.

(3) Demosth. in Zenoth. p. 885. ἔστιν ἐργαστήριον μοχθηρῶν ἀνθρώπων συνεστηκότων ἐν τῷ Πειραιεῖ κ. τ. λ. πρὸς. Becker, Charicl. I. p. 150. p. 217.

(4) Pausan. I. 38. 12. ἔστι δὲ τοῦ Πειραιῶς πρὸς θαλάσση Φρεαττύς· ἐνταῦθα οἱ πεφευγότες, ἢν ἀπελθόντας ἕτερον ἐπιλάβῃ σφᾶς ἔγκλημα, πρὸς ἀκρωμένους ἐκ τῆς γῆς ἀπὸ νεῶς ἀπολογοῦνται. Demosth. adv. Aristocrat. 645. Phot. Myriob. p. 535. Bekk. πρὸς. Bekk. Anecd. I. 311. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον ὀνομάζεται ἡ Ζέα ἀντὶ τῆς Φρεαττύος, ἴσως διὰ τὸ πλησίον ὄχι τῆς θέσεως.

δια ἀπὸ τὸ Φάληρον (1). Οἱ δὲ παλαιοὶ Γραμματικοὶ λέγουσιν, ὅτι προεῖχεν εἰς τὴν θάλασσαν ὅμοιον μὲ σκέλος ἢ χεῖρα ἀνθρώπου (2). Εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους προσωρμίζοντο ἐκεῖ Τυρρῆνικοὶ πειραταὶ καὶ ἐλεηλάτων ἐκείθεν τὴν Ἀττικὴν (3). Μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην τὰ μὲν διασωθέντα Περσικὰ πλοῖα κατέφυγον εἰς τὸ Φάληρον, τῶν δὲ ναυαγίων πολλὰ κατηνέχθησαν ἀπὸ δυτικῶν ἀνέμων καὶ ἀπὸ τὰ κύματα μέχρι τῆς Κωλιάδος ἄκρας (4). Ὅλα ταῦτα συμφωνοῦν ἀκριβέστατα μὲ τὸν νῦν λεγόμενον κάβον τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, ὅστις κεῖται μίαν περίπου ὥραν πρὸς τὸ ἀνατολικονότιον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου κεῖται ἐπὶ τοῦ ἄκρου μικρᾶς καὶ στενῆς γλώσσης, ἥτις ἐξέχει εἰς τὴν θάλασσαν μὲ κρημνώδεις ἀκτᾶς, καὶ εἶναι καταφανὴς ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν εὐρίσκονται τινες μεγάλοι τετράγωνοι λίθοι καὶ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ἡ βᾶσις ἀρχαίας δε-

(1) Pausan. I. 1. 4. ἀπέχει δὲ καὶ σταδίους εἴκοσιν ἄκρα Κωλιάς. — Τὸ καὶ σημαίνει ἐνταῦθα, καθὼς καὶ παρ' Ἡροδότῳ, περίπου.

(2) Hesych. Phot. Harpocr. s. v. Κωλιάς. Eustath. ad Diogenys. Peri-eg. 592. Schol. Aristoph. Lysistr. 2.

(3) Eustath. l. l. πρὸς. Schol. Aristoph. Nub. 25.

(4) Herod. VIII. 92. οἱ δὲ βάρβαροι, τῶν αἰ νῆες περιεγένοντο, φεύγοντες ἀπύκοντο ἐς Φάληρον ὑπὸ τὸν πεζὸν στρατόν. πρὸς. 93. ἦσαν δὲ καὶ οἱ ἄλλοι, τῶν αἰ νῆες περιεγεγόνεσαν, ἐν τῷ Φαλήρῳ. 96. τῶν δὲν αὐηγίων πολλὰ, ὑπολαβῶν ἀνεμος ζέφυρος, ἔφερε τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ τὴν ἤϊονα τὴν καλεομένην Κωλιάδα· ὥστε ἀποπλησθαι τὸν χρησμὸν τόν τε ἄλλον πάντα τὸν περὶ τῆς ναυμαχίης ταύτης εἰρημένον Βάκιδι καὶ Μουσαίῳ, καὶ δὴ καὶ κατὰ τὰ ναύαγια τὰ ταύτη ἐξενειχθέντα. Paus. I. 1. 3. ἐς ταύτην (τὴν Κωλιάδα ἄκραν), φθαρέντος τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Μήδων, κατήνεγκεν ὁ κλύδων τὰ ναύαγια. — Σημειωτέον, ὅτι ὁ μὲν Στράβων θέτει τὴν Κωλιάδα λίαν μακρὰν πρὸς τὸ Σούνιον, ὁ δὲ Στέφανος ἐπίτης ἐσφαλμένως εἰς τὸ Φάληρον. Strab. IX. 4. p. 398. (p. 244. Techn.) περὶ δὲ Ἀνάφλυστόν ἐστι καὶ τὸ Πανεῖον καὶ τὸ τῆς Κωλιάδος Ἀφροδίτης ἱερόν, εἰς ὃν τόπον ἐκχυμανθῆναι τὰ τελευταῖα τὰ ἐκ τῆς περὶ Σαλαμῖνα ναυμαχίης τῆς Περσικῆς ναυαγία φασι Steph. Byz. s. v. Κωλιάς· ἄκρα ἦτοι Φαληροῦ ἀκτῆ.

ξαμενῆς, ὀλίγα δὲ βήματα πρὸς τὴν μεσόγειαν σίζονται τὰ θεμέλια μεγάλου ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἀνήκοντα ἴσως εἰς τὸν τῆς Κωλιάδος Ἀφροδίτης ναόν (1).

Ἄλλα θεμέλια καὶ λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, ἀνήκοντα ἴσως εἰς τὸ τῆς Δήμητρος ἱερόν (2), εὐρίσκονται εἰς τὸ μέσον περιπόου μεταξὺ Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἁγίου Κοσμᾶ, καὶ οὐ μακρὰν τοῦ ἐκεῖ αἰγιαλοῦ, εἰς θέσιν Καλαμάκι λεγομένην, ἀνεσκάφησάν τινες ἀρχαῖαι κάμιννοι. Ἐκ τῆς Κωλιάδος λεγομένης γῆς κατεσκευάζοντό ποτε κάλλιστα κεράμινα ἀγγεῖα (3).

Ἀνακεφαλαιοῦντες ἤδη τὰ εἰρημένα, ἐλπίζομεν, ὅτι ὁ ἀναγνώστης συμφωνεῖ μεθ' ἡμῶν εἰς τὰς ἀποδείξεις ἂν ὄχι πασῶν τῶν θέσεων, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τῶν κυριωτέρων. Τὰ δὲ οὐσιωδέστερα εἶναι τὰ ἐφεξῆς·

α. τὸ Φάληρον, τὸ ἀρχαιότατον τῶν Ἀθηναίων ἐπίγειον, καὶ ὁ δῆμος τῶν Φαληρέων ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοὺς Τρεῖς Πύργους.

β. Ἀλίπεδον ὠνομάζετο ἡ μεταξὺ τοῦ ἐλαιῶνος καὶ τοῦ Πειραιῶς πεδιάς, ἣτις ἤτόν ποτε θάλασσα.

γ. πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπῆρχον τρία μακρὰ τεῖχη, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηνῶν, τὸ μὲν μικρότερον Φαληρικὸν μέχρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὰ δὲ παράλληλα Πειραιϊκὰ σκέλη μέχρι τοῦ Πειραιῶς.

(1) Paus. I. 4. 4. Strab. I. I. Stephan. Byz. II. Eustath. II. Hesych. II. κ. λ.

(2) Plutarch. Sol. VIII. πλεύσας ἐπὶ Κωλιάδα μετὰ τοῦ Πεισιστράτου καὶ καταλαβὼν αὐτόθι πάσας τὰς γυναῖκας τῆς Δήμητρι τὴν πάτριον θυσίαν ἐπιτελούσας. πρὸ. Hesych. s. v. Κωλιάς. — Τοῦτο εἶναι πιθανὸν τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρος καὶ Κόρης ἱερόν, τὸ ὁποῖον ἀνήκει κατὰ τὸν Πausανίαν (Pausan. I. 31. 4.) εἰς τοὺς Ἀλιμουσίους, δῆμον ἐκεῖ πλησίον κείμενον.

(3) Plutarch. de rect. rat. audiend. p. 78. Techn. Athen. Dipnos. XI. 64. p. 482. Schol. Aristoph. Lysistr. 2. ἐνθα ὑστρακα κάλλιστα. πρὸ. Σμῖδ. καὶ Harpocrat. s. γ. Κωλιάς.

δ. μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἀνεκτίσθησαν μόνον τὰ δύο Πειραιῶν σκέλη, τὸ τε Νότιον καὶ τὸ Βόρειον.

ε. ὁ λόφος καὶ τὸ φρούριον Μουνηχία εἶναι ἡ νῦν Καστέλλα. ὁ δὲ τῶν νεωτέρων τοπογράφων Φαληρικὸς λόφος καὶ τὸ Φαληρικὸν φρούριον εἶναι ἀνύπαρκτα.

ς. οἱ ἐντὸς τοῦ περιτειγίσματος τοῦ Πειραιῶς κείμενοι τρεῖς αὐτοφυεῖς καὶ κλειστοὶ λιμένες εἶναι ἡ Ζέα, ἡ Μουνηχία καὶ ὁ κυρίως Πειραιεύς.

ζ. Ζέα ὠνομάζετο τὸ νῦν Πασιαλιμάνι καὶ εἶχε τὸ μέγιστον τῶν τριῶν νεωρίων τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ναυστάθμου.

η. Μουνηχία ὠνομάζετο τὸ νῦν Φανάρι, καὶ εἶχε τὸ μικρότατον τῶν τριῶν νεωρίων.

θ. ὁ κυρίως Πειραιεύς εἶτε ὁ μέγιστος λιμὴν, ὁ νῦν Δράκος λεγόμενος, διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, τὸ Ἐμπόριον καὶ τὸν Κάνθαρον· ὁ δὲ παρὰ τῶν νεωτέρων Ἀφροδίσιον καλούμενος λιμὴν εἶναι ἀνύπαρκτος.

ι. τὸ Ἐμπόριον κατεῖχε τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Δράκου.

ια. ὁ Κάνθαρος ἔκειτο εἰς τὸ δυτικονότιον τοῦ Δράκου καὶ εἶχε τὸ τρίτον τῶν Ἀθηναϊκῶν νεωρίων.

ιβ. Κωφὸς λιμὴν ὠνομάζετο ὁ πέραν τῆς Ἡετιωνείας μικρὸς κόλπος.

ιγ. Ἄλαι ὠνομάζετο ἡ παρὰ τὸν Πειραιᾶ λιμνοθάλασσα.

ιδ. ἡ θέσις τοῦ Τσιρλονερίου εἶναι ἡ Φρεαττὺς καὶ ὄχι τὸ Σηράγγιον.

ιε. ἡ Κωλιάς ἄκρα εἶναι ὁ νῦν λεγόμενος Κάβος τοῦ Ἁγίου Κοσμά.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 3. Ἰαν. 1843.

Ἐργ. Οὐλερίχου

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α .

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ τῶν ἐν τῷ παρεπισημίῳ Ἀθηνῶν
κατὰ τὴν χειμερινῇν ἔξαμηρίαν τοῦ 1842—1843 περὶ
μέσης καὶ νέας ἱστορίας μαθημάτων τοῦ καθηγητοῦ Θ.
Μαρούσου.

Ἔργον σπουδαῖον καὶ ἔντιμον ἐνταυτῷ ἀναδεχόμεθα ἐπιχει-
ροῦντες νὰ διοδεύσωμεν μεθ' ὑμῶν πορείαν ἐπιστημονικὴν παρέχου-
σαν εἰς τὸν νοήμονα παρατηρητὴν τόσα σπουδῆς ἀξία ἀντικείμενα·
εἰς τὸν πολιτικὸν ἄνδρα τόσα λαμπρὰ πρὸς μίμησιν παραδείγμα-
τα· εἰς τὸν φιλόσοφον τόσας ἀξιολόγους διασαφήσεις· εἰς ἕνα ἕκα-
στον ἀνεξαιρέτως τόσον πλουσίως πηγὰς ἐλευθερίου ἡδονῆς — τὴν
μακρὰν καὶ παντοδαπὴν τῆς καθ' ὀλικῆς ἱστορίας πορείαν. Ἡ θεὰ το-
σούτων χρηστῶν νεανιωῶν, τοὺς ὁποίους ἡ φιλομάθεια συνήγαγε
πολλαχόθεν εἰς τὸν περίβολον τοῦτον, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρ-
χουσι βεβαίως πολλοὶ, οἵτινες εἰς τὸ μέλλον θέλουσι διακριτῇ διὰ
τῶν γνώσεων, διὰ τῆς παιδείας των, καθιστᾶ εὐάρεστον τὸ καθήκον
μας, ἀλλὰ μᾶς ὑπομεινῆσκει ἐνταυτῷ καὶ ὀλόκληρον αὐτοῦ τὸ
βᾶρος καὶ τὴν δυσχέρειαν. Ὅσον πολυτιμότερον εἶναι τὸ δῶρον, τὸ
ὁποῖον μέλλομεν νὰ προσφέρωμεν — καὶ τί ἄλλο μεγαλῆτερον ἔ-
χει ὁ ἄνθρωπος νὰ δώσῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον παρὰ τὴν ἀλήθειαν;
τόσον περισσότερον πρέπει νὰ φροντίσωμεν ἵνα μὴ ἡ ἀξία αὐτοῦ
ἐλαττωθῇ εἰς τὰς χεῖρας μας. Ὅσον εἰς τὴν παροῦσαν εὐτυχῇ ἡλι-
κίαν τῶν πλειοτέρων ὁμιλητῶν μας αἱ ἀντιλήψεις εἶναι ζωηρότεραι
καὶ καθαρώτεραι, τόσον μεγαλητέρα πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ προσοχὴ
μασῖνα μὴ καταναλωθῇ ἀναξίως εἰς τὸ ψεῦδος καὶ εἰς τὴν ἀπάτην
ὁ ἐνθουσιασμός, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ διεγείρῃ μόνη ἡ ἀλήθεια.

Παμφόρος και ευρυχωρότατος είναι τῆς ἱστορίας ὁ περίβολος· ἐντὸς αὐτοῦ κείται ὀλόκληρος ὁ ἠθικὸς κόσμος. Τί ἦτο ἐξ ἀρχῆς, ἀνεκαθεν, τὸ ἀνθρώπινον γένος; ὁποίας μεταβολὰς ὑπέστη εἰς τὸ μακρὸν τῶν αἰώνων διάστημα; κατὰ τίνα τρόπον ἔφθασεν εἰς τὴν παρούσαν αὐτοῦ κατάστασιν; ἰδοὺ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ λύσῃ ἡ ἱστορία. Διηγεῖται, πῶς οἱ ἄνθρωποι, ἀπότου ἔχουμεν περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν βεβαίαις εἰδήσεις, διηρημένοι εἰς ἔθνη διάφορα καὶ διαμερισμένοι πανταχόσε ἐπὶ τῆς γῆς, ἐζήσαν συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ· ὁποῖα ἦσαν τὰ αἰσθήματα, ὁποῖα ἡ πίστις, ὁποῖα τὰ διανοήματα αὐτῶν. Ἡ ἱστορία θεωρεῖ ἐξίσου ἄξια λόγου καὶ ἔθνη καὶ ἄτομα. Ἀναγράφει μὲ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν καὶ προθυμίαν καὶ τὰ πρὸ πολλῶν αἰώνων γεγονότα τῶν ἐθνῶν, καὶ τὰ τῶν νεωτάτων χρόνων συμβάντα. Καὶ ὅτε μὲν μᾶς δεικνύει παρὰ τὸν Ἰνδόν, παρὰ τὸν Εὐφράτην, παρὰ τὸν Νεῖλον ευρυχώρους ἐπικρατείας, αἱ ὁποῖαι μετὰ βραχεῖαν ἀκμὴν μετέβαλον κατάστασιν καὶ ἔγιναν λάφυρον τολμηρῶν ὀρρικτητόρων· ὅτε δὲ μᾶς παρουσιάζει εἰς τὴν εἰκόνα τῶν πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος τὴν ὀρυμὴν καὶ ἔξαρσιν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς σύστασιν ἐλευθέρων πολιτειῶν καὶ τελειοποίησιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἧτις ἐσάθη τόσον ὑπερφυῆς, μεγάλη καὶ λαμπρὰ, ὥστε οἱ νεώτεροι εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ, κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν τοῦ μεσαιῶνος, ἐξημερώθησαν δι' αὐτῶν νοερῶς, καὶ ὕστερον κατὰ τὴν παλιγγενεσίαν τῶν γραμμάτων διὰ τῆς τελειοτέρας γνώσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος, καθωδηγήθησαν πρὸς βελτιωτέραν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν· ὅτε δὲ μᾶς ὑπομνησκει, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης, ὅτι καὶ ἡ ἀχανεστάτη κοσμοκρατορία ἐπὶ τέλους ὑποκύπτει εἰς τὴν δύναμιν τοῦ χρόνου, καθότι ὅταν ἀπολεσθῇ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ διαφθαρῶσι τὰ ἔθνη γηράσκουσιν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀφανίζονται καὶ αἱ μέγισται ἐπικράτειαί· ὅτε δὲ μᾶς φέρει ἐν τῷ μέσῳ τῶν φιλοπολέμων γερμανικῶν φυλῶν, δι' ὧν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς μεγάλης τῶν ἐθνῶν μεταναστεύσεως, ἠλλοιώθη ἐξ ὀλοκλήρου ἡ κοινωνικὴ καὶ

πολιτική μορφή τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης· ὅτε δὲ μᾶς δεικνύει εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας τὰς πρώτας ἀρχὰς νέου θρησκευματος καὶ νέας κοσμοκρατορίας, ἧτις, στήσασα εἰς Βαγδάτιον τὸν θρόνον αὐτῆς, συνετάραξεν ὀλόκληρα τρία τοῦ κόσμου μέρη, ἐνῶ ἑκατὸν πενήτηκοντα μετ' αὐτὴν ἔτη Κάρολος ὁ μέγας συνέδεσε μὲ πολιτικὸν δεσμὸν, τὰς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ δυτικῆς ῥωμαϊκοῦ βασιλείου διεσπαρμέναις γερμανικῆς φυλάς, καὶ 250 ἔτη μετὰ τοῦτον ὁ τολμηρὸς Ἰδεδβράνδος ἀνήγειρε τῆς ἱεροκρατίας τὸ σύστημα· ὅτε δὲ παρακολουθεῖ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὰς κατὰ τῆς Παλαιστίνης στρατηλασίας, αἱ ὁποῖαι διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀνθρωπότητα ἀπέβησαν ἄλλως παρά ὡς ἠλπίζαν οἰ ὑποκινηταὶ αὐτῶν ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ Β΄, Πέτρος ὁ ἐρημίτης καὶ Βερνάνδος ἐκ Κλαραβάλλης· ὅτε δὲ συνοδεύει ἐπὶ τοῦ ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ τὰ πλοιάρια, δι' ὧν ἀνεκαλύφθη τὸ μέγιστον τῆς γῆς μέρος, ἡ Ἀμερικὴ, καὶ συγχρόνως ἀναπτύσσει τὰ ἄπειρα ἀκολουθήματα τῶν ἀπὸ τῆς δεκάτης πέμπτῆς ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς γενομένων ἀνακαλύψεων τῆς τυπογραφίας καὶ τῆς πυρίτιδος, ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν νέαι δοξασαίαι καὶ θεωρίαι περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων· ὅτε δὲ μᾶς παριστάνει τοὺς ἄνδρας, οἵτινες κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐκαθάρισαν τὰς αἰδίους ἀληθείας ἀπὸ τὸν παχὺν γνόφον μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἀμάθεια καὶ ὁ πνευματικὸς δεσποτισμὸς τὰς εἶχε περιβάλει, καὶ τελευταῖον μᾶς φέρει μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς μεγάλης γαλλικῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, ἀφ' ἧς μετεβλήθη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἡ πολιτικὴ μορφή τῆς Εὐρώπης καὶ ἤρχισεν ὁ ἔτι ἐπικρατῶν ἀγὼν περὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, περὶ ἀντιπροσωπικῶν πολιτευμάτων καὶ περὶ ἐγκαταστάσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς αὐτοδеспοτείας.

Εἰς τὸ τέμενος τῆς ἱστορίας εἶναι ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα καὶ αἱ πράξεις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐχρημάτισαν εὐεργέται τῶν συγχρόνων των, ἐνέπνευσαν εἰς τὸν αἰῶνα των ἀνώτερον πνεῦμα δυνάμειος καὶ λάμπουσι φαεινῶς ἐκ τοῦ σκότους, τὸ ὁποῖον

πάντοθεν περικαλύπτει τὰ πλήθη· οὔτινες ἐπανόρθωσαν καὶ ἐτελειοποίησαν μερίδα τινὰ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἐπεκόσμησαν τὰς καλὰς τέχνας ἐπιδημιουργήσαντες νέα εἶδη καὶ νέας μορφάς· οὔτινες ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς — ἀλλ' ἡ ἱστορία διατηρεῖ ἐγγεγραμμένα μὲ σοβαροῦς, ἀνεξάλειπτους χαρακτῆρας καὶ τὰ ὀνόματα τῶν θηριωδῶν ἐκείνων τεράτων, οὔτινες ἀνεφάνησαν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ὡς μάστιγες τῆς ἀνθρωπότητος, οὔτινες ἐπὶ γῆς αἱματορροῦτου ἠγωνίζοντο μόνον ὑπὲρ τῆς ἀπλήστου αὐτῶν ἰδιοτελείας, ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλαρχίας, ὑπὲρ τῆς ἀμέτρου αὐτῶν φιλοδοξίας· οὔτινες μετέβαλον πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς εἰς δυστυχίαν καὶ ἀθλιότητα, καὶ κατεπάτησαν μὲ πόδα σιδηροῦν τοὺς καλοὺς τῶν προγενεστέρων αἰώνων τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ βλαστούς· οὔτινες διὰ τῆς ἀφροσύνης, τῆς κακίας καὶ τῆς πλάνης αὐτῶν ἐβράδυναν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τῶν ἐθνῶν τὰς προόδους, ἣ ἐπέφεραν τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν.

Ἡ σπουδὴ ἄρα τῆς καθολικῆς ἱστορίας εἶναι δι' ἕκαστον ἡμῶν καὶ τερπνὴ καὶ ἐπωφελὴς ἐνασχόλησις. Τὴν διάνοιαν ἡμῶν φωτίζει μὲ παντοδαπὰς γνώσεις, τὴν καρδίαν ἡμῶν διαθερμαίνει μὲ τὸν πρὸς τὰ καλὰ ἐνθουσιασμόν. Ἡ ἱστορία ἀπαλλάττει τὸν νοῦν μας ἀπὸ τὴν κοινὴν καὶ μικρολόγον θεωρίαν τῶν ἠθικῶν πραγμάτων, καὶ ἐξαπλώνουσα εἰς τὰ βλέμματά μας τὴν μεγάλην τῶν αἰώνων καὶ τῶν ἐθνῶν εἰκόνα ἐπανορθώνει τὰς ἀπερισκέπτους τῆς ῥοπῆς ἀποφάσεις καὶ τὰς στενάς κρίσεις τῆς φιλαυτίας. Συνεθίζουσα τὸν ἄνθρωπον νὰ συνάπτῃ ἑαυτὸν μὲ ὀλόκληρον τὸ παρελθὸν καὶ νὰ προπορεύεται μὲ τοὺς στοχασμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸ μέλλον συγκαλύπτει τὰ ὄρια τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς, τὰ ὅποια τόσον στενῶς καὶ βαρέως περικλείουσι τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἐκτείνει ὡς δι' ὀπτικῆς τινος ἀπάτης τὴν βραχεῖαν τοῦ ἀνθρώπου ὑπαρξίν ἐπὶ τοῦ ἀπεῖρου διαστήματος καὶ φέρει ἀνεπαισθήτως τὸ ἄτομον εἰς τὸ γένος.

Ὁ ἄνθρωπος μετατρέπεται καὶ ἀπέργεται ἀπὸ τὴν σκιανὴν τοῦ

κόσμου· αἱ δοξασίαι αὐτοῦ φεύγουσι καὶ μεταβάλλονται μετ' αὐτοῦ· μόνη ἡ ἱστορία μένει ἀδιαλείπτως ἐπὶ τοῦ θεάτρου πολίτης ἀθάνατος ὄλων τῶν ἐθνῶν καὶ ὄλων τῶν αἰώνων. Καθὼς ὁ ὀμηρικὸς Ζεὺς βλέπει μὲ αἰωνίως φαιδρὸν ὄμμα ἐπὶ τῶν αἵματηρῶν ἐργῶν τοῦ πολέμου καὶ ἐπὶ τοῦ εἰρηνικοῦ βίου λαῶν τρεφομένων ἐν ἀθωότητι μὲ τὸ γάλα τῶν ποιμνίων των. Ὅσον ἀτάκτως κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ ἂν διοικῆ καὶ διαχειρίζεται ἡ ἐλευθέρα τοῦ ἀνθρώπου θέλησις τοῦ κόσμου τὰ πράγματα, ἡ ἱστορία μολοντοῦτο καθορᾷ ἀταράχως τὴν πολὺπλοκὸν καὶ ποικίλην ταύτην σκηνην, διότι ὁ ὄξυδερκὴς αὐτῆς ὀφθαλμὸς ἀνακαλύπτει μακρόθεν τοῦ θέλει φέρει τελευταῖον ἢ ἀναπόδραστος ἀνάγκη τὴν ἀτάκτως πλανωμένην αὐτὴν ἐλευθερίαν. Ὅτι κρατεῖ ἀποκεκρυμμένον εἰς τὸ συνειδὸς τοῦ Ἰδεδεράνδου καὶ τοῦ Κρομβέλλου σπεύδει νὰ τὸ ἀποκαλύψῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα· «ὅτι ὁ φίλαυτος ἄνθρωπος δύναται μὲν νὰ διώκῃ εὐτελεῖς σκοποὺς, ἀλλ' ὅμως ἀνεπαισθήτως προβιβάζει καὶ δι' αὐτῶν τὸ καλόν.»

Ἡ ψευδὴς λάμψις, ἡ ἐπίπλαστος δόξα δὲν τὴν θαμβώνει· αἱ προλήψεις τῶν καιρῶν δὲν τὴν παρασύρουσι· διότι ἐπιζῆ τὸ τέλος ὄλων τῶν πραγμάτων. Πᾶν ὅ,τι ἔπαυσε, διήρκεσε δι' αὐτὴν ἐξίσου βραχέως κρατεῖ θάλλοντα τὸν στέφανον τῆς δάφνης, καὶ συντρίβει τὸν ὀβελίσκον, τὸν ὁποῖον ἡ ματαιότης ἔστησε. Διαλύουσα τὰ λεπτὰ ἐλατήρια, δι' ὧν τῆς φύσεως ἡ ἥσυχος χεὶρ ἀναπτύσσει βεβουλεμένως ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὑποδεικνύουσα ἀκριβῶς τὸ καλὸν ἐκατορθώθη, κατὰ τὰς θείας βουλὰς, εἰς καθέκαστον αἰῶνα, ἐπανορθώνει τὸ μέτρον πρὸς στάθμισιν τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἀξίας, τὸ ὁποῖον αἱ εἰς καθέκαστον αἰῶνα ὑπερισχύσασαι ψευδεῖς δοξασίαι ἐνόθευσαν.

Ὅλοι οἱ προηγηθέντες αἰῶνες ἠγωνίσθησαν, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζωσιν ἢ νὰ τὸ σκοπεύωσι, διὰ νὰ φέρωσι τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα. Οἱ θησαυροὶ, τοὺς ὁποῖους ἡ φιλοπονία καὶ εὐφυΐα, ἡ βαθύνοια καὶ ἡ ἐμπειρία, κατὰ τὴν μακρὰν τοῦ κόσμου ἡλικίαν, συνήγαγον, εἶναι κτῆμα ἡμέτερον. Ἐκ τῆς ἱστορίας μαθηθάνομεν πρὸ πάντων νὰ τι-

μῶμεν πρεπόντως τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια ἡ μακρὰ συνήθεια καὶ ἡ ἀναμφισβήτητος κτῆσις μᾶς κάμνουσι νὰ βλέπωμεν μὲ ἀδιαφορίαν ἢ νὰ παραγνωρίζωμεν ἀγαθὰ πολύτιμα, βαντισμένα μὲ τὸ αἷμα τῶν χρηστοτέρων, τῶν εὐγενεστέρων ἀνδρῶν, τὰ ὅποια διὰ μεγάλων κόπων πολλῶν γενεῶν ἔμελλον νὰ ἀποκτηθῶσι. Τίς ἐξ ἡμῶν, ὅστις μὲ τὴν εὐφροίαν συνδέει καὶ εὐαισθησίαν, δύναται νὰ ἀναπολήσῃ τὴν μεγάλην ταύτην ὀφειλὴν, χωρὶς νὰ γεννηθῇ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἀποτίσῃ εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεάν τὸ χρέος, τὸ ὅποιον δὲν δύναται πλέον νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν παρελθοῦσαν; Πόθος εὐγενῆς πρέπει νὰ φλέγῃ ἕκαστον ἐξ ἡμῶν νὰ προσθέσωμεν καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων μέσων συμβολὴν τινὰ εἰς τὸ πλοῦσιον κληρονομήμα τῆς ἀληθείας, τῆς ἠθικῆς καὶ ἐλευθερίας, τὸ ὅποιον παρελάβομεν ἀπὸ τοὺς προγεγονότας καὶ ὀφειλομεν νὰ παραδώσωμεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, καὶ οὕτω νὰ συνάψωμεν εἰς τὴν αἰδίδιον ἄλυσιν, ἣτις συνδέει πρὸς ἀλλήλας ὅλας τὰς γενεὰς τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ τὴν πρόσκαιρον ἡμῶν ὑπαρξίν. Ὅσον διάφορος καὶ ἂν εἶναι ὁ προορισμὸς ὑμῶν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὅλοι δύνασθε νὰ συνεισφέρετε τί εἰς αὐτήν! Εἰς πᾶσαν ἰκανότητα εἶναι ἀνεωργμένη ἡ πρὸς τὴν δόξαν, ἡ πρὸς τὴν ἀθανασίαν ὁδός, πρὸς τὴν ἀληθινὴν δηλαδὴ ἀθανασίαν, ὅταν ἡ ἀγαθὴ πράξις ζῆ καὶ σπεύδῃ εἰς τὰ πρόσω, ἂν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πράττοντος παραδοθῇ εἰς τὴν λήθην.

Σειρὰ μακροτάτη συμβεβηκότων, συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλα ὡς αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐνεστώσης τοῦ χρόνου ῥοπῆς καὶ προβαίνει ἀνωτάτω μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καθ' ὅλοκληρίαν καὶ ἐντελῶς δύναται νὰ συμπεριλάβῃ, νὰ ἐποπτεύσῃ αὐτὰ μόνος ὁ ἀπέραντος νοῦς· ἀλλ' εἰς τὸν ἀνθρώπον ἐτέθησαν στενώτερα ὄρια. Ἄπειρος ἀριθμὸς ἐκ τῶν συμβεβηκότων ἡ δὲν εὖρον παντάπασιν ἀνθρώπινον μάρτυρα καὶ παρατηρητὴν, ἡ δὲν παρεδόθησαν εἰς τὴν μνήμην διὰ σημείων διαρκῶν. Τοιαῦτα εἶναι ὅλα τὰ προγενέστερα τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τῆς εὐρέσεως τῶν σημείων. Πηγὴ πάσης ἱστορίας εἶναι ἡ διὰ

λόγου παράδοσις, καὶ ὄργανον ταύτης ἡ γραφή· ὀλόκληρος ἄρα ἡ ἐποχὴ πρὸ τῆς εὐρέσεως τῆς γλώσσης, ὅσον σπουδαία καὶ ἂν ἐστάθη ἐν γένει καθ' ἑαυτὴν, λογιζέται διὰ τὴν ἱστορίαν ὡς μὴ ὑπάρχουσα. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ εὐρέθη ἡ γλῶσσα καὶ ἐγεννήθη δι' αὐτῆς ἡ εὐκολία τῆς ἀφηγήσεως καὶ περαιτέρω διαδόσεως γεγονότων πραγμάτων, ἡ διάδοσις αὕτη ἐγένετο κατ' ἀρχάς διὰ τοῦ ἀβεβαίου καὶ ἀστάτου μέσου τοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διεδίδοντο τὰ συμβάντα εἰς μακρὸν αἰῶνων διάστημα, καὶ ἐπειδὴ διέβαινον δι' ὀργάνων τὰ ὅποια καὶ μεταποιοῦσι καὶ μεταποιοῦνται ἔπρεπεν ἀναγκαιῶς νὰ πάθωσιν ἀλλοιώσεις. Ἡ ζῶσα ἄρα παράδοσις εἶναι πηγὴ τῆς ἱστορίας ἀβέβαιος, καὶ διὰ τοῦτο ὅλα τὰ συμβεβηκότα, ὅσα ἔλαβον χώραν πρὸ τῆς εὐρέσεως τῆς γραφῆς, εἶναι ὀλίγον χρήσιμα εἰς τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γραφή δὲν εἶναι ἀφθαρτος· ἀναρίθμητα ἔγγραφα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἠφανίσθησαν ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ ἀπὸ τὰς περιπτώσεις, καὶ μόνον κατ' ἀναλογίαν ὀλίγα λείψανα διεσώθησαν ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου μέχρι τῆς εὐρέσεως τῆς τυπογραφίας· τὸ πλεῖστον μέρος ὁμοῦ μὲ τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔμελλον νὰ μᾶς φέρωσιν ἡ φανίσθη διὰ τὴν ἱστορίαν. Τελευταῖον μεταξὺ τῶν ὀλίγων, τὰ ὅποια ἐφείσθη ὁ χρόνος, τὰ πλεῖοτερα παρεμορφώθησαν ἀπὸ τὰ πάθη, ἀπὸ τὴν ἀκρισίαν, καὶ συχνὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τῶν συγγραφέων τὴν μεγαλόνοιαν. Ἀπὸ δυσπιστίαν κυριευόμεθα πάντοτε ὡσάκτις ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀρχαιότατα τῆς ἱστορίας μνημεῖα, καὶ ἡ αὐτὴ δυσπιστία μᾶς κρατεῖ πολλάκις καὶ ὅταν ἀνερευνῶμεν τὰ χρονικὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἡμερῶν μας. Ἄν, ἀκροώμενοι μάρτυρας περὶ συμβάντων γενομένων πρὸ ὀλίγου, μεταξὺ ἀνθρώπων μεθ' ὧν συζῶμεν, καὶ εἰς πόλιν, τὴν ὁποίαν κατοικοῦμεν, δυνάμεθα μόλις καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου, ἐκ τῶν ἀντιφατικῶν αὐτῶν καταθέσεων, νὰ ἀνακαλύψωμεν τὴν ἀλήθειαν· μὲ πόσῃν τόλμῃ καὶ ἀνδρείῃ δὲν πρέπει νὰ ὀπλισθῶμεν ὡσάκτις ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν τὰ πράγματα λαῶν καὶ χρόνων οὔτινες ἀπέχουσιν ἀφ' ἡμῶν τόσους αἰῶνας καὶ διαφέρουσι τοσοῦτον κατὰ τὰ ἦθη;

Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀθροίσματος τῶν ὑπὸ τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης βεβαιωθέντων συμβεβηκότων διαχωρίζει ὁ συγγραφεὺς τῆς καθολικῆς ἱστορίας ἐκεῖνα μόνον, ὅσα εἶχον οὐσιώδη ἀναντιρρήτον, εὐπαρακολούθητον ἐπιβρόχον εἰς τὸν σημερινὸν τοῦ κόσμου σχηματισμὸν καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ζώσης τῶν ἀνθρώπων γενεᾶς. Ἡ σχέσις λοιπὸν τῶν ἱστορουμένων πρὸς τὴν σημερινὴν τοῦ κόσμου κατάστασιν πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ἀπὸ τὸν συλλέγοντα ὕλην πρὸς σύνταξιν γενικῆς ἱστορίας. Ἡ καθολικὴ ἱστορία ἀναχωρεῖ ἀπὸ σημείον ἀντίθετον ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου. Καὶ τῶν μὲν συμβάντων ἡ ἀληθῆς σειρά καταβαίνει ἀπὸ τὴν πρώτην τῶν πραγμάτων ἀρχὴν πρὸς τὴν σημερινὴν αὐτῶν τάξιν· ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς καθολικῆς ἱστορίας ἀνέρχεται ἀπὸ τὴν νεωτάτην τοῦ κόσμου κατάστασιν ἄνω πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων. Ἀναβαίνων μὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἐνεσῶς ἔτος καὶ τὴν ἐνεσῶσαν ἑκατονταετηρίδα εἰς τὴν προσεχῶς παρελθοῦσαν, σημειῶν ἐκ τῶν συμβεβηκότων ἐκεῖνα τὰ ὅποια περιέχουσιν ἐξήγησιν τῶν παρεπομένων καὶ ἐξακολουθῶν τὴν πορείαν ταύτην βῆμα πρὸς βῆμα μέχρι τῆς ἀρχῆς ἧχι τοῦ κόσμου, διότι ἐκεῖτε δὲν τὸν φέρει κανεὶς ὁδηγός, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν μνημείων, δύναται τότε νὰ ἐπανακάμψῃ τὴν ὁδὸν, τὴν ὅποιαν ἐβάδισε, καὶ παρακολουθῶν τὴν σειράν τῶν συμβεβηκότων νὰ καταβῇ ἀκωλύτως καὶ μετ' εὐκολίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ καθολικὴ ἱστορία, τῆς ὁποίας μέρη τινὰ προτιθέμεθα νὰ ἐκθέσωμεν. Ἄλλ' ἡ ἱστορία, ἐκθέτουσα ἀπλῶς ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου τὰ γεγονότα, δὲν ἤθελεν ἀποτελέσει εἰμὴ ἀθροισμα τεμαχίων, οὐδ' ἤθελεν εἶσθαι ἀξία τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης ἐὰν δὲν παρελάμβανε συμβοιθῶν αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν, ἥτις συνείρουσα τὰ ἀσυνάρτητα ἐκεῖνα τεμάχια δι' ἀρμῶν καὶ συνδέσμων ἐπιστημονικῶν καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἀναλογίας, μετατρέπει τὸ ἄμορφον ἀθροισμα εἰς εὐρυθμον σύστημα, εἰς ὅλον συνεχῆ καὶ ἔλλογον. Ὅ,τι κυρίως ἐμπνέει πνεῦμα καὶ ψυχὴν, ὅ,τι διδῆι σημασίαν καὶ χρησιμότητα εἰς τὴν ἱστορίαν εἶναι ἡ φιλοσοφία· χωρὶς φιλοσοφικὸν βλέμμα δὲν δύναται νὰ

γίνῃ οὔτε ἔρευνα ἐπωφελῆς, οὔτε σπουδὴ καὶ κρίσις τῶν γεγυότων. Δι' αὐτῆς μόνον τὰ μερικὰ καὶ καθ' ἕκαστα δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς γενικά, δι' αὐτῆς δύνανται νὰ εὐρεθῶσιν οἱ αἰώνιοι καὶ ἀναγκαῖοι λόγοι, διὰ τὰ τυχαίως καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, αὐτομάτως ἢ αὐτοβούλως γινόμενα. Εὐφυῶς ἄρα ὠνόμασαν τινὲς τὴν φιλοσοφικὴν ἱστορίαν ὀπισθοβάμονα προφητείαν, διότι εἰς τὸν θεωρητικὸν τοῦ παρελθόντος νοῦν ἀποκαλύπτεται τῶν γεγυότων καὶ συμβεβηκότων ἡ κοινὴ καὶ μεγάλη ὁδὸς, μολονότι εἰς τὰ κατὰ μέρος διαφέρουσι τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων.

Δύο τρόποι θεωρίας, ἀμφοτέροι ἐξίσου πρόξενοι ἀπελπισίας, ὑπάρχουσι περὶ τῆς φυχῆς καὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Κατὰ τὴν μίαν ἐκ τῶν θεωριῶν τούτων τὸ μέγα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας δράμα εἶναι ἀπλοῦν ὕφασμα τυχαίων συμβεβηκότων καὶ περιστάσεων· κατὰ τὴν ἑτέραν, ἥτις ἀρνεῖται πᾶσαν ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα, τὸ πᾶν λογίζεται ἔργον ἀφύκτου ἀνάγκης, ὅλα ἀποδίδονται εἰς ἀμετάτρεπτον προωρισμένην εἰμαρμένην. Ἄν ἀποδεχθῶμεν τὴν πρώτην δοξασίαν θέλομεν κυριευθῆ ἀπὸ ἀπελπισίαν, ὅτι τὸ μηδὲν δύνανται νὰ ἐξαφανίσῃ ἡμᾶς, τὰ ἔργα ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς ἡμῶν, τὰς γενναιοτέρας τῶν μεγάλων ἀνδρῶν πράξεις, τὰ ἔθνη, τὸν κόσμον ὀλοκλήρον. Κατ' εὐτυχίαν ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἔχει καμμίαν στερεὰν βᾶσιν, εἶναι ἀποκύημα τῆς ἀπογνωσίας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἀντιφάσκει εἰς τὴν περὶ προνοίας πίστιν, ἐγκεχαραγμένην βαθέως εἰς ὅλων ἡμῶν τὰς ψυχὰς, ἀντιβαίνει εἰς τὴν θρησκείαν, ἥτις εἶναι ἀρχαία ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος· εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἂν αὕτη δὲν εἶναι κενὸν μόνον ὄνομα. Ὁ Μωσῆς, ὁ Πλάτων, ὁ Κονφούκιος καὶ αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκον, ἐκήρυττον εἰς τὰ ἔθνη αὐτῶν θεὸν ἐπορεύοντα, διοικούντα τὰ πάντα. Εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ μᾶς φέρει ἡ θεωρία τῆς εὐρυθμίας τοῦ κόσμου, ἡ παρατήρησις τῆς ἐν ἡμῖν ἀνωτέρας φύσεως, ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας. Βεβαίως ὑπάρχει θεὸς εἰς τὴν ἱστορίαν· διοικῶν τὰς τύχας τῶν ἀθρώπων, ἐγείρων καὶ ἐμπνέων τοὺς ἀνδρας, οἵτινες δίδουσι τὴν ῥοπήν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Γινώσκων

ἀπ' αἰῶνος πῶς πράττουσιν οἱ ἄνθρωποι ἐκωδόμενον ἐπὶ ἀνθρωπίνων ἔργων καὶ ἐπὶ ἀνθρωπίνης θελήσεως κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ χρόνου τὸ σοφὸν αὐτοῦ σύστημα. Περὶ τῆς δευτέρας δοξασίας φρονοῦμεν ὅτι ἂν ἐγένετο κοινὸν δόγμα, ἤθελε μετατρέψει τὴν ἀνθρωπότητα εἰς νεκρὰν λίμνην· ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν ἡ δόξα αὕτη ἔχει εἰς τὴν ἀνθρώπινον καρδίαν τὸν μέγιστον αὐτῆς ἐχθρόν. Οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν συνείδησιν ὅτι δύνανται νὰ ἐκλέγωσι μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, μεταξὺ τοῦ πράττειν καὶ τοῦ παραλείπειν· τὴν παράβασιν τοῦ νόμου τούτου τιμωροῦσιν, ἐκδικοῦσιν τὸ συνειδότες αἱ τύψεις. Ἐν γένει ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ τύχην. Ὡς πρὸς ἓν μόνον ὑπάρχει αἰδιος τῆς φύσεως νόμος, ὅτι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἔθνη, πολιτεῖαι, νόμοι, φιλοτεχνήματα ὑπόκεινται ἀναγκαίως εἰς τὴν φθοράν. Ἀλλὰ πότε θέλει ἔλθει ἡ ὥρα τῆς φθορᾶς αὐτῶν εἶναι ἄδηλον. Κανείς δὲν ἤξεύρει τὸ τέλος τοῦ μόνου τὸ γεγονὸς γνωρίζομεν ὡς ἀπαραίτητον. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν νὰ δικαιώσωμεν τὴν βαθυμίαν καὶ μοχθηρίαν προτείνοντες τὸ πεπρωμένον. Ἐν μόνον γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος, τὸν νόμον, τὸν ὅποιον μᾶς διδάσκει τὸ συνειδὸς ἡμῶν· κατ' αὐτὸν ὀφείλομεν νὰ διαγῶμεν· πρέπει ἀδιακόπως νὰ εἴμεθα ἐνεργοὶ καὶ νὰ πράττωμεν τι, ὡσὰν νὰ ἐργαζόμεθα διὰ τὴν αἰωνιότητα· καθότι εἶναι ἄδηλον πότε θέλει καταλάβει καὶ ἡμᾶς ὄλων τῶν θνητῶν ἡ τύχη. Ἀλλὰ καὶ ἂν γνωρίζομεν ὅτι θέλομεν ἀπολεσθῆ, πάλιν πρέπει νὰ παλαίωμεν μὲ τὴν ἀνάγκην. Δὲν ὑπάρχει λαμπρότερον θέαμα, πού ποτε ὁ ἄνθρωπος δὲν δεικνύεται μεγαλήτερος, παρὰ ὅταν ἀγωνίζεται πρὸς ἀνωτέραν, ὑπερβάλλουσαν δύναμιν, ὅταν παλαίῃ πρὸς τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον ἄφυκτον πεπρωμένον ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀξίας. Οὕτω τρεῖς δυνάμεις βάλλουσιν εἰς κίνησιν τὴν μεγάλην τοῦ κόσμου μηχανὴν — αἱ τρεῖς ἀρχαὶ πάντων, ὅσα γίνονται, ἐξ ὧν ἀναπτύσσεται ὁλόκληρος ἡ ἱστορία· ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθέρᾳ θέλησις, ἡ φύσις δ' ἐστὶ ὁ νόμος παντὸς ἐπιγείου ὄντος, ἡ θεία πρόνοια. Ἡ μὲν ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον· τὸ αἰωνίως εἰμαρμένον μᾶς διδάσκει ὑ-

ποταγὴν· ἡ ἔννοια τῆς θείας προνοίας γεννᾷ ἐν ἡμῖν διηνεκῶς νέας ἐλπίδας, προκαλεῖ νέαν ἐνέργειαν. Ἄς μὴν ἀφήσωμεν ποτὲ τὴν εἰς ταύτην πεποιθήσιν ἡμῶν νὰ σβεσθῇ· ἄς μὴν ἀποβάλωμεν τὴν πίστιν, ὅτι θεία πρόνοια τρέπει τὰ πάντα πρὸς τὸ βέλτιον ἡμῶν· καὶ ἂν ποτε νομίσωμεν ὅτι βλέπομεν δυστυχήματα, ἄς ἀποδώσωμεν τοῦτο μᾶλλον εἰς τὴν ἀσθενῆ ἡμῶν ὄρασιν ἣτις ἀδυνατεῖ νὰ ἐποπτεύσῃ τὸ ὅλον.

ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας περιγράφει ἡ ἱστορία. εἶναι ἀναγκαστικαί, διότι γεννῶνται ἐξ αἰτίας ἡμῶν καὶ ἀποβαίνουσι πρὸς ὄφελος ἡμῶν· εἶναι εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, ὅτι αἱ θύελλαι εἰς τὸν φυσικόν ἀναψύχουσι, ἀναζωογονοῦσιν, ἂν καὶ καταστρέφωσιν ἐν μέρει. τοιοῦτος εἶναι ὁ δρόμος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· ἀφοῦ μὲ τὸ αὐτεξούσιον εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ἁμαρτία, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπανορθοῦται καὶ διδάσκεται μόνον ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παθημάτων. Ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου αἱ συνήθεις ἔξεις μετατρέπονται εἰς δευτέραν φύσιν, δὲν παραιτεῖ ποτὲ ἐκουσίως τὸ παλαιόν· πρέπει νὰ παρέλθωσι γενεαὶ ὀλόκληροι, ὡς τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν ἔρημον, διὰ νὰ γίνωσιν αἱ ἐπερχόμεναι ἐπιδεδιχηταὶ τοῦ καλοῦ. Οὔτε αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἠθέλην ἴσως ἀναγεννήσει τὸν πεπαλαιωμένον κόσμον ἄνευ τῆς θύελλης τῆς μεταναστεύσεως τῶν βαρβάρων ἐθνῶν. Οὕτως αἱ μεγάλαι πολιτικαὶ μεταβολαὶ γεννῶνται ἐκ τῆς διαφθορᾶς, ὅταν γένη χρεῖα μεγάλης ἐπανορθώσεως· εἶναι αἱ κρίσεις τῶν νοσημάτων τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν πολιτειῶν. Ἀλλ' ὅμως ὄχι πανταχοῦ, οὐδὲ πάντοτε, ἐπανάρχεται μετὰ τὴν θύελλαν καλητέρα κατάστασις, στερεωτέρα ὑγεία· διότι καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὸ πᾶν κρέμαται ἐκ τούτου, ἂν ὑπάρχῃ εἰσέτι δύναμις, καὶ ἀξία νέας ζωῆς. Ἐπίοτι πᾶν ἔθνος γηράσκει· πᾶσα πολιτεία ἔχει τὸ τέλος τῆς· ἐκ τῆς εὐτυχίης πηγάζει ἡ δυστυχία, καὶ ὅ,τι μᾶς ἀνύψωσε, τοῦτο πάλιν μᾶς κατακρημνίζει· διότι οἱ ἄνθρωποι ἀφότου ὑπάρχει ὁ κόσμος δὲν ἐδιδάχθησαν νὰ μένωσι πιστοὶ εἰς τὸν μέγαν γόμον τῆς μετριότητος.

Οὕτως ἡ θεία πρόνοια μᾶς φέρει, καθὼ ἀνθρώπους ἀδυνάτους, διὰ παθημάτων πρὸς νέαν ζωὴν. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἀναλαμβάνῃ αὐτὸς τὸ ἔργον τῆς θείας προνοίας· δὲν πρέπει ποτὲ ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ ποιῶμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ. Ἐκαστος ἅς ποιῇ τὸ δίκαιον, τὸ πρέπον, τὸ ὑπόλοιπον ἔρχεται παρὰ τοῦ θεοῦ.

Περὶ τοῦ τίς ὁ σκοπὸς τῆς θείας προνοίας ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος τόσον μόνον, ὅσον μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία· τοῦτο δὲ εἶναι ὀλίγον. Καθὼς ὅλα τὰ κτίσματα οὕτω καὶ ἡ γῆ ἔχει τοὺς χρόνους τῆς· καθὼς εἶχεν ἀρχὴν, οὕτω θέλει ἔχει καὶ τέλος. Ἐν ἐγεννήθη ἐκ τοῦ πυρός, ἀρχίζει ἤδη νὰ ἀποψύχεται πρὸς βορρᾶν· ἂν ἐκ τοῦ ὕδατος, βλέπομεν τὰ ὄρη ἀπογυμνούμενα καὶ σθεννυμένας τὰς πηγὰς τῆς ζωῆς, τοὺς ποταμούς. Τὸ δὲ ἀνθρώπινον γένος θέλει ἄρα γε προβαίνει διηνεκῶς εἰς τὰ πρόσω, ἢ θέλει γηράσκει ἐπὶ τέλους μετὰ τῆς γῆς; Ὅτι τὰ ἔθνη ἔχουσιν ἡλικίας, ὑπεδείχθη ὑπὸ διαφόρων· ἡλικίαν ἔχει καὶ ἕκαστον τῆς γῆς μέρος, πιθανῶς καὶ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἀφοῦ ἡ παιδεία περιέλθει κύκλω τὴν γῆν, ἵσως ἔχει χρεῖαν ἀναγεννήσεως. Κανὲν ἔθνος, τὸ ὅποιον διώδευσεν ὀλόκληρον αὐτοῦ τὸν κύκλον, δὲν ἀκμάζει πάλιν χωρὶς ἀναγέννησιν. Πρὸ πολλοῦ τὸ κράτος ὑπάρχει εἰς τὴν Εὐρώπην· ἀλλ' ὅταν ἀνθοῦσιν οὗτοι, μαραινόνται οἱ ἄλλοι. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καθὼς ἡ γῆ στρέφεται περὶ τὸν ἥλιον, οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπότης περιφέρεται διηνεκῶς περὶ τὴν ιδέαν τῆς ἀνωτάτης τελειότητος, ποθοῦσα αὐτὴν ἀδιαλείπτως, ζωογονουμένη δι' αὐτῆς, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀφικνῆται πρὸς αὐτὴν, καθὼς οὐδὲ ἡ γῆ καὶ ὁ ἥλιος δὲν συμπίπτουσιν εἰς τὴν πορείαν των· καὶ καθὼς οὗτος δὲν φωτίζει οὐδὲ θερμαίνει συγχρόνως, οὔτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅλα τῆς γῆς τὰ μέρη· καθὼς δὲν εἶναι ποτὲ ἐξίσου γόνιμοι καὶ εὐφοροὶ ὅλαι τῆς γῆς αἱ χῶραι, ἢ καθὼς δὲν γίνονται ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εὐρωπαϊαί, παρόμοια οὐδὲ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παιδευθῇ ἐν τῷ αὐτῷ, ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὅταν οὗτοι ἔχουσιν ἡμέραν, ἐκεῖνοι ἔχουσι νύκτα·

ἔταν ἐνταῦθα ὑπάρχει χώρα ἕαρος, ἐκεῖ εἶναι χώρα χειμῶνος κατὰ τὸ ἠθικὸν ἐπίσης ὡς καὶ κατὰ τὸ φυσικόν. Ποτὲ εἰς οὐδένα αἰῶνα δὲν δύναται νὰ φθάσῃ κἀνὲν ἔθνος, ὡς οὐδὲ κἀνεὶς κατὰ μέρος ἄνθρωπος, κατὰ πάντα λόγον τὴν τελειότητα. Πῶς ἠδύνατο ἡ ἀπέραντος δύναμις, ἥτις ἐνοικεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον, νὰ ἐξαντληθῇ εἰς μίαν τοῦ χρόνου ῥοπήν; ὁ τελειότατος ἄνθρωπος εἶναι μόνον τὸ ἀνθρώπινον γένος· καὶ ἡ ἱστορία τοῦ τελειοτέρου ἀνθρώπου εἶναι ἡ καθολικὴ ἱστορία. Ἐκ τούναντίου αἰῶνες, μέρος τι τῆς γῆς, ἔθνος τι, καθὼ μέρη καθ' ἑαυτὰ, παριστάνουσι καὶ μόνον ἓν τι μόνον τῆς ἀνθρωπίνης τελειότητος, μίαν τινα ιδιότητα τῆς ἡμετέρας φύσεως κατὰ τὴν πλήρη αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Εἰς τὴν Ἀσίαν λ. χ. ἀναπτύσσεται πρὸ πάντων ἡ φαντασία καὶ τὸ αἶσθημα· εἰς τὴν Εὐρώπην ὑπερσχύουσιν αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις· οἱ Ἕλληνες διεκρίνοντο κατὰ τὴν περὶ τὸ καλὸν ἔξοχον αἰσθησιν· οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῆς νομοθεσίας των· οἱ Ἰουδαῖοι συνέλαβαν καὶ διετήρησαν τὴν καθαρωτέραν περὶ θεοῦ ἔννοιαν· οἱ ἄγριοι ἐξέχουσι κατὰ τὴν ὀξύτητα τῶν φυσικῶν αἰσθήσεων. Ἄλλ' ὅμως δὲν φθάνουν ὅλα τὰ ἔθνη ὑψηλὸν τῆς τελειότητος βαθμὸν, οὔτε διέρχονται ὅλας τὰς ἡλικίας· ὑπάρχουσιν ἔθνη τὰ ὅποια ὡς οἱ κατὰ μέρος ἄνθρωποι, γεννῶνται ἀνάπηρα καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, τὰ ὅποια ἀποθνήσκουσι κατὰ τὸ μέσον τῆς ἡλικίας αὐτῶν· περὶ τούτων λέγομεν μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· « Σὺ τις εἶ, ἄνθρωπε, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· Τί με ἐποίησας οὕτως; ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κερამεὺς τοῦ αὐτοῦ φεράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; » Ὁ ἄνθρωπος μολοντοῦτο δύναται νὰ εὐδαιμονήσῃ ἐν τῷ μέσῳ παντός ἔθνους, ὑπὸ οἰονδήποτε κλίμα, ἢ εὐδαιμονία συνίσταται κυρίως εἰς τὴν αὐτάρκειαν, καὶ αὕτη ὑπάρχει συνήθως ὅπου ὑπάρχουν αἱ ὀλιγώτεραι χρεῖαι· ἔθεν κἀνὲν γένος ὅπου ποτὲ καὶ ἂν ζῆ, δὲν ζῆ ἐπιματαίῳ· τὰ πλεῖστα νομίζουσιν ἤδη εὐδαιμονίαν αὐτὴν τὴν ζωὴν· ὅσα δὲν τελειοποιῶνται καθ' ἑαυτὰ, ὑπουργοῦσι εἰς ἄλλα ἐπικρατέστερα ἔθνη καὶ εἰς ἄλλα τῆς γῆς μέρη· καὶ οὕτως ὅλοι συντε-

λοῦσι τὸ καθ' ἑαυτοὺς, εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ εὐγενέστερον εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι αἱ ιδέαι, ἡ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, τοῦ δικαίου. Εἰς τὴν Εὐρώπῃν, τῆς ὁποίας τὴν ἱστορίαν γνωρίζομεν ἀκριβέστερον παρὰ τὴν τῶν ἄλλων τῆς γῆς μερῶν, φαίνεται ὅτι κατὰ καιροὺς καὶ ἐκ διαδοχῆς ἐπεκράτει πάντοτε μία τις ἐκ τῶν ιδεῶν τούτων. Ζωοποιοῦνται αἱ ιδέαι εἰς τοὺς ἀνθρώπους δι' ἀναμίξεως ὑλικῶν ἐλατηρίων. Ὅταν κατὰ τινα αἰῶνα ὑπερισχύσωσι ταῦτα, τότε πρέπει νὰ βασιλεύσῃ ἄλλη νέα ιδέα, εἰθεμὴ ὁ ἄνθρωπος ἀπόλλυται ἠθικῶς. Ἄλλ' ἐκεῖνο δὲν γίνεται ἄνευ βιαίων μετατροπῶν. Οὕτω εἰς τοὺς Ἕλληνας ἤκμαζε πρὸ πάντων ἡ αἰσθησις τοῦ καλοῦ· ἀλλ' ὅταν αὕτη μετετρέπη εἰς ἀπλήν ἀπολαυστικὴν ἡδονὴν, ἡ Ἑλλάς ἐφθάσῃ καὶ ἐγίνε τῆς Ῥώμης ὑπήκοος, ὡς μετ' οὐ πολὺ καὶ ὅλος σχεδὸν ὁ τότε γνωστὸς κόσμος. Μετὰ ταῦτα ἀνεφάνη μετὰ τῶν γερμανικῶν φυλῶν ἰδιάζουσα εὐσέβεια, ἣτις μετετρέπη εἰς δεισιδαιμονίαν, τότε παρήκμασεν ἡ ἱεροκρατία, καὶ ὑπερίσχυσε τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, ὠρίσθησαν ἀκριβέστερον τὰ ὅρια τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, ἐσχηματίσθησαν μόνιμα πολιτεύματα, ἐσυστήθησαν πολιτεῖαι καὶ ἐγεννήθη σύστημα πολιτικῆς περιλαμβάνον ἐντὸς τοῦ κύκλου αὐτοῦ ὅλα τὰ ἔθνη. Ἐν τούτοις ἐγένετο ἡ μετάβασις τοῦ μεσαιῶνος εἰς τὴν ἱστορικὴν περίοδον τῶν νεωτέρων χρόνων. Κατὰ τοῦ δικαίου ὑπερίσχυσε τελευταῖον ἡ φιλαυτία, καὶ ἐδηλώθη διὰ δεινῶν ἀνατροπῶν τῶν ὑλικῶν ἐλατηρίων καὶ συμφερόντων ἡ ὑπερίσχυσις· μεθ' ἧ γέβητο σφοδρὰ πρὸς τὸ ἐπίστασθαι ὁρμὴ, ὡς νὰ ἐμελλεν ἡ σαφὴς, ἡ ἐναργὴς γνώσις νὰ μᾶς φέρῃ πρὸς τὴν εἰρήνην, πρὸς τὴν τελειότητα περὶ τὰς τέχνας, πρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ καθαρὰν θρησκείαν. Συγχρόνως ἐξύπνησε πνεῦμα ἐρεῦνης καταγιγνόμενον νὰ ἀνακρίνη, νὰ ἀνιχνεύσῃ τὰ πάντα, νὰ ἀνασηκώσῃ πᾶν προκαλύμμα, νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀκροτάτην ἀλήθειαν. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει ἐνοικούσης ιδέας δὲν γνωρίζομεν τί πλέον περὶ τῶν θείων πραγμάτων. — ὅτι δὲν ζῶμεν

μόνον δι' ἡμᾶς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὄφελος τοῦ κόσμου· — ὅτι πᾶσα θεωρία ἔχει ἀξίαν καθόσον ὑπάρχει εἰς ἀναφορὰν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον.

Τοὺς ὀλίγους αὐτοὺς στοχασμοὺς περὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ἐκρίναμεν καλὸν νὰ προτάξωμεν χάριν ἐκείνων οἵτινες αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ δώσωσιν ἐνότητα τινα εἰς τὴν ποικίλην, ἐνότιε κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπέραντον, ἢ ἀπελπισίας πρόξενον, τύρβην τῶν συμβεβηκότων τοῦ κόσμου. Εἰς τοὺς στοχασμοὺς αὐτοὺς φέρεται ἡ ἐνδελεχὴς μελέτη τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν θέλομεν σπουδάσει νὰ ἐκθέσωμεν ἀπαθῶς, ἀπροκαταλήπτως, χωρὶς νὰ παραδεχθῶμεν ἢ νὰ προϋποθέσωμεν προορισμὸν τινα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἐπειδὴ τις ποτὲ ἐξιχνίασε τὰς βουλὰς τῆς θείας προνοίας· τίς δύναται νὰ καυχῆθῃ ὅτι ἐνόησεν ἐντελῶς τὰς ἀπείρους σχέσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ τὰς περιλάβῃ καὶ νὰ τὰς παραστήσῃ ὑπὸ ἓν σχῆμα, ὑπὸ ἓνα τύπον; Εἰς ἡμᾶς ἀρκεῖ ἂν δυνηθῶμεν νὰ ὑποδείξωμεν διατι τὰ γενόμενα ἔγιναν, ὅποια ἀποτελέσματα ἐπήγασαν ἐξ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Καταγινόμεθα ἰδίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης· διότι περὶ τοῦ μέρους τούτου τῆς γῆς ἔχομεν πληρεστέρας γνώσεις, διότι ἡ ἱστορία αὐτῆς εἶναι δι' ἡμᾶς ἐν γένει σπουδαιότερα. Καθὼς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν ὑπάρχουν ἀκριβῆ ὅρια, συγγέονται ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. Ὅτι εἰς τινα αἰῶνα ἀναρκίνεταί εἰς πλήρη ἀνάπτυξιν, προπαρεσκευάζεται ἤδη εἰς τὸν προηγούμενον· διὰ τοῦτο πᾶς εἰς ῥητὰ ὅρια περιορισμὸς ἔχει τι αὐθαίρετον. Ἐπεκράτησεν ὁμως μεταξὺ τῶν συγγραφέων τὸ νὰ διαιρῶσι τὸ ὅλον τῆς καθολικῆς ἱστορίας, εἰς τρεῖς μεγάλας χρονικὰς περιόδους, τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν καθήκουσαν μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἐσπερίας ῥωμαϊκῆς βασιλείας· τὴν μέσσην ἱστορίαν μέχρι τῆς εὐρέσεως τῆς Ἀμερικῆς, καὶ τὴν νέαν ἱστορίαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ παράδοσις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἀπόκειται εἰς ἄλλους· ἡμεῖς θέλομεν ἐνασχοληθῆ ἰδίως εἰς τὴν μέσσην καὶ νέ-

αν ιστορίαν· ἡ πρόθεσις μας δὲν εἶναι νὰ διηγηθῶμεν ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ γεγονότα, ἀλλὰ μόνον τὰ κυριώτερα συμβεβηκότα τῶν ἐπισημοτέρων ἐθνῶν, ὅσα συντελοῦσι πρὸς γνῶσιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅσα νοουθετοῦσιν, ὅσα ἐνθουσιάζουσι τοὺς ἀκροωμένους.

Ὁδηγοὺς καὶ διδασκάλους εἰς τὸ ἔργον μας ἐλάβομεν συγγραφεῖς ἐξόχους, τὸν Μύλλερρον, τὸν Ρόττεκ, τὸν Σισμόνδην καὶ τινὰς ἄλλους. Ὅσάκις ἐδυνήθημεν ἐσυμβουλευθήμεν καὶ εἰδικούς καὶ πρωτοτύπους συγγραφεῖς. Νέας θεωρίας περὶ τῶν γεγονότων οὔτε σκοπὸν, οὔτε δυνάμεις ἔχομεν νὰ ἐκθέσωμεν· ἀρκεῖ ἂν ὠφελήθημεν ὅσον ἔπρεπεν ἐξ ὅσων ἐσυλλέξαμεν βοήθημάτων. Ὅτιδὴποτε προσφερόμεν εἶναι ἐράνισμα ἐκ τῶν συγγραφέων ἐκείνων· πολλακίς ἐφυλάξαμεν εἰς τὴν διήγησιν καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν λέξεις. Ἐκρίναμεν ματαιοπονίαν καὶ αὐθάδειαν νὰ ζητήσωμεν νὰ ἐκφράσωμεν ἡμεῖς ἄλλως ὅ,τι ἐξοχοὶ ἄνδρες ἐξιστόρησαν μὲ τόσῃ τέχνῃ καὶ δοκιμότητι. Ἐκτὸς τούτου οἱ λόγοι τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Τακίτου, τοῦ Γίββωνος, ἐντυπώνονται βαθύτερον εἰς τὴν μνήμην μας παρὰ τῶν κοινῶν ιστοριογράφων αἱ διηγήσεις. Ὅ,τι εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν ὡς ἴδιον ἡμῶν εἶναι ἡ μέθοδος καὶ ἡ τάξις, τὴν ὁποίαν ἠκολουθήσαμεν.

ΙΣΤΟΡΙΑ:

Ὁ Μωάμεθ καὶ τὸ Κοράνιον, σύντομος φιλολογικὴ
πραγματεία ὑπὸ Κ. Κ.

§. 1.

Βίος τοῦ Μωάμεθ.

Εἰς τὴν πόλιν Μέκκαν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς πετραίας Ἀραβίας, ἐγεννήθη περὶ τὸ ἔτος 570 νέας θρησκείας ἀρχηγέτης ὁ Μωάμεθ (α). Ἄν καὶ ἀπὸ λαμπροῦ γένους ὁρμώμενος, ἀπὸ τῆς φυλῆς τῶν Κορεΐσχιτων, τῶν ἡγεμονευόντων τῆς Μέκκας, δὲν παρέλαβεν ὅμως ἄλλην κληρονομίαν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀβδαλάχ, πρόωρα ἀποθανόντος, εἰ μὴ πέντε καμήλους, καὶ δοῦλόν τινα Αἰθίοπα. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, Ἀβὸν Ταλέβ, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἀνεδέχθη τοῦ παιδὸς τὴν ἀνατροφὴν, τὸν ἤσκησεν εἰς σωματικὰς καὶ πολεμικὰς ἀσκήσεις, καὶ τὸν ἐγύμνασεν εἰς τὸ ἐμπόριον, τὸ ἐνδοξότατον ἐπιτήδευμα διὰ τὴν ἐμπορικωτάτην πασῶν τῶν τῆς Ἀραβίας πόλεων Μέκκαν. Ἐπιστημονικὴν, ἢ καὶ ἀπλῶς γραμματικὴν παιδείαν δὲν ἔλαβε παντάπασι ὁ Μωάμεθ· διότι, ἂν καὶ οἱ Ἀραβες ἠγάπων πρὸ πολλοῦ ἤδη τὴν ποίησιν, τὴν ῥητο-

(α) Τὸ ὄνομα αὐτοῦ λέγεται κυρίως ἀραβιστὶ Μοϋχαμμέδ ἢ Μοχριμμέδ, σημαῖνον εὐχὴν, ἐπιθυμίαν τῶν ἐθνῶν ὅθεν ἔπειτα οἱ μὲν Ἕλληνας ἐσημάτισαν τὸ Μωάμεθ· οἱ δὲ λοιποὶ Εὐρωπαῖοι, τὸ Mahomet.

ρικὴν, τὴν πάτριον ἱστορίαν, καὶ τὴν ἀστρονομίαν, ἐγυμνάσθησαν ὅμως εἰς ταῦτα πάντα ἐκ τῆς ἀπὸ στόματος παραδόσεως. Ὀλίγοι "Αραβες ἤξευραν τότε ἢ ἀναγινώσκουσι καὶ νὰ γράφωσι· καὶ μάλιστα ἡ ἀραβικὴ γραφὴ κατὰ μὲν τινὰς εὐρέθη μικρὸν πρὸ τοῦ Μωάμεθ· κατὰ δὲ ἄλλους πάλιν, ὅτε οὗτος ἦτο δέκα πέντε ἐτῶν τὴν ἡλικίαν· καὶ οἱ εὐχρηστοὶ δὲ τὴν σήμερον ἀραβικοὶ χαρακτῆρες εἶναι τοῦ Μωάμεθ μεταγενέστεροι. Κατὰ τὴν κοινὴν λοιπὸν γνώμην τῶν Ἀράβων, καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, ὁ Μωάμεθ οὐδεμίαν γνῶσιν εἶχε τῆς τέχνης τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν· ὥστε παντελῶς οὕτως ἀπαίδευτος, ἀπῆλθε πολλάκις μετὰ τοῦ θείου αὐτοῦ εἰς τὴν Συρίαν, καὶ διεκρίθη ποτὲ εἰς τινὰ οἰκειὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ πόλεμον, τιμώμενος, προσέτι καὶ δι' ἄλλα φυσικὰ προτερήματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων γοητευθεῖσα ἐμπόρου τινὸς χήρα, ἡ Χαδιδσά, ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν τὰς ἐμπορικὰς αὐτῆς ὑποθέσεις, καὶ μετ' ὀλίγον ὕστερον, εὐγνωμονοῦσα διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ καλὴν αὐτῶν διαχείρισιν, συνεζεύχθη μετ' αὐτοῦ καὶ εἰς γάμον, τεσσαρακοντούτης μὲν ἐκείνη, εἰκοσιπενταετοῦς δὲ αὐτοῦ ὄντος.

Δέκα πέντε ἐτῶν ὅλον διάστημα ἀποσιωπᾶ ἡ βιογραφία αὐτοῦ, καὶ δένμας παρίσταται ὁ Μωάμεθ ἕκτοτε πλέον, εἰ μὴ κατὰ τὸ μ. ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (περὶ τὸ 610), ὅτε ἀνεφάνη νέας θρησκείας διδάσκαλος. Ἐν τοσούτῳ δὲ εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι κατ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα δὲν μετῆλθε πλέον ἐμπορικὰς ἐργασίας, ἀλλ' ὅτι ἀφιέρωθη εἰς βαθεῖας περὶ θρησκείας θεωρίας· καθότι ἐκ νεότητος ἤδη ἐφαίνετο ἔχων κλίσιν περὶ θρησκευτικὰς σκέψεις, συνθείζων κατ' ἔτος, τὸν μῆνα ῥαμαδάν, ἢ ἀπέργεσται εἰς τι παρὰ τὴν Μέκκαν σπήλαιον, καὶ νὰ διατρίβῃ ἐκεῖ μονήρης πολὺν χρόνον. Πότε δὲ ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ ἡ ἰδέα νὰ συστήσῃ νέαν θρησκείαν· πῶθεν, μεταξύ εἰδωλολατροῦντος ἔθνους ζῶν, ἐπληροφορήθη περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ· καὶ πῶς διὰ τοῦ προφητικοῦ χαρακτῆρος ἐσπούδασε νὰ ἐπισπάσῃ εἰς ἑαυτὸν προσωπικὴν μεγαλειότητα· ταῦτα πάντα εἶναι ζητήματα, τὰ ὁποῖα μόνον ἐξ εἰκασίας δύνανται νὰ λυθῶσιν. Ὅτι ἀπαίδευτος καὶ ἀγράμματος "Αραψ συνέλαβεν

ὕψηλὴν τινα ἰδέαν περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ εὗρηκεν εἰς αὐτὴν ὕλην μεγάλων σχεδίων, δὲν εἶναι τοσοῦτον πιθανόν· ὅτι δὲ πάλιν διελογίσθη νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, νὰ καταλύσῃ δηλονότι τὴν εἰδωλολατρείαν, καὶ νὰ εἰσαγάγῃ καθαρωτέραν διδασκαλίαν διὰ γοητείας καὶ ἀπάτης, εὐκόλως ἐρμηνεύεται ἐξ ἄλλων ὁμοίων κατὰ καιροὺς εἰς τὴν ἱστορίαν φανέντων αἰρεσιαρχῶν, καὶ νέων δογμάτων εἰσηγητῶν.

Ὁ Μωάμεθ ἤρχισε τὴν ὑποτιθεμένην προφητικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν τὸ μ. τῆς ἡλικίας ἔτος· καὶ πρώτην μὲν ἐκέρδησεν εἰς τὸ νέον δόγμα τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Χαδιδσάν, κοινωνήσας εἰς αὐτὴν συνδιάλεξιν τινα μετὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ, διὰ τῆς ὁποίας ἐκπρόχθη ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ (α). ἔπειτα δὲ τὸν δεκαετῆ αὐτοῦ ἐξάδελφον Ἀλῆρ, τὸν δοῦλον Ζεῖδ, τὸν Ἀβουβέκερ, ἄνδρα σεβασμί-

(α) Ὁ περίβλεπτος ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος Ἄραψ Ἰσμαήλ Ἀβουλφέδας (ἀποθανὼν τὸ 1333 ἔτος) εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, *De vita et rebus gestis Mohammedis*, οὕτως ἱστορεῖ (κεφ. 7.) ταύτην τὴν συνδιάλεξιν. Ὁ Θεὸς ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Μωάμεθ ἔρωτα πρὸς τὸν μονήρη βίον· ὅθεν διατρίβων μόνος εἰς τὸ παρὰ τὴν Μέκκαν σπήλαιον, εἶδε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (τὸ μ. τῆς ἡλικίας) ἐμφανισθέντα εἰς αὐτὸν διὰ νυκτὸς τὸν ἄγγελον Γαβριήλ, ὅστις τὸν διέταξε ν' ἀναγνώσῃ· ἀφοῦ δὲ ὡμολόγησεν, ὅτι δὲν ἤξευρε ν' ἀναγνώσκη, εἶπεν ἔπειτα πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος· « ἀνάγνωθι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου σου, τοῦ δημιουργήσαντος τὰ πάντα· ἀνάγνωθι, καὶ ὕμνησον τὸν κύριόν σου, τὸν δεῖξαντα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χρῆσιν τῆς γραφίδος, καὶ τὸν διδάξαντα αὐτὸν ὅτι δὲν ἤξευρεν. » Ἐπαναλαβὼν ὁ Μωάμεθ τοὺς λόγους τούτους, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἀρχὴν τοῦ 96 κεφαλαίου τοῦ Κορανίου, ἤκουσε φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ, λέγουσαν· « Ὁ Μωάμεθ, σὺ εἶσαι ὁ παρὰ Θεοῦ ἀπεσταλμένος, καὶ ἐγὼ εἶμαι ὁ ἄγγελος Γαβριήλ. » Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Μέκκαν, διηγήθη τὸ συμβῆν εἰς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἣτις τὸν ἐβεβαίωσεν ἀμέσως μεθ' ὄρκου, ὅτι θέλει γεῖναι ὁ προφήτης τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους. Ἐτέλεσεν ἔπειτα ὁ Μωάμεθ τὴν συνήθη προσευχὴν, καὶ περιῆλθεν ἐπτάκις τὴν καάβαν, παλαιὸν τινα ναὸν τῆς Μέκκας, ὅστις κατὰ τὰς ἀγγελίας τῶν Ἀράβων λέγεται ὅτι ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰσμαήλ, καὶ ἔκτοτε ἔβλεπε τὴν νύκτα θείας ὀπτασίας.

ου χαρακτηῖρος, καὶ μεγάλην δύναμιν ἔχοντα, ὅστις συνεφείλκυσε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ δέκα τῶν προύχόντων τῆς Μέκκας πολιτῶν. Πάντες οὗτοι ἐδιδάχθησαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ *ιαλάμ* (τουτέστι τῆς σωτηρίας, ὡς ἐπωνομάσθη ἡ νέα θρησκεία), ὅστις ἐθεωρεῖτο διακοίνωσις τοῦ θεοῦ θελήματος διὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ.

Ἐπὶ τριῶν ὀλοκλήρων ἐτῶν ἡ πρόοδος τοῦ προσηλυτισμοῦ τοῦ Μωάμεθ ἐγένετο μικρὰ καὶ βραδεία· κατὰ δὲ τὸ δ' ἔτος προσεκάλεσεν ὁ Μωάμεθ πάντας τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ εἰς κοινὸν συμπόσιον, διεκοίνωσεν εἰς αὐτοὺς τὴν προφητικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, καὶ τοὺς ἠρώτησε, τίς ἐξ αὐτῶν ἤθελε νὰ δεχθῆ τὸ ἀξίωμα τοῦ βεζίρου, ἢ τοῦ πρώτου ὑπουργοῦ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ταύτην πάντες ἐσιώπησαν, ἕως οὗ ὁ νεανίας Ἄλῆς, ὄλος ἐνθουσιῶν, ὑπεσχέθη, ὅτι ἀποφασίζει νὰ κατατροπώσῃ πάντα τινὰ, ὅστις ἤθελε τολμήσει ν' ἀντισταθῆ πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ. Ματαίως ἐζήτησεν ὁ Ἄβου Ταλέβ ν' ἀποτρέψῃ ἀμφοτέρους ἀπὸ τούτου τοῦ ἐπιχειρήματος· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, ἂν καὶ μὴ κατὰ πάντα τῆς μωαμεθανικῆς διδασκαλίας ὀπαθὸς, ἐχρησίμευεν ὅμως εἰς αὐτὴν πολὺ· καθότι ἐπροστάτευε τὸν Μωάμεθ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ἐν καιρῷ κινδύνων καταφύγιον. Πολλάκις ἐφόρμησαν ἐπὶ τὸν Μωάμεθ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ μεταβάλῃ κατοικητήριον· ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἴσχυσεν αὐτὸς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια δόγματα καὶ αὐτοὺς τοὺς πικροτάτους αὐτοῦ ἐχθρούς. Μεγάλην δὲ ζημίαν ἔπαθε τὸ δέκατον ἔτος τῆς προφητικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἄβου Ταλέβ καὶ τοῦ τῆς πιστῆς Χαδιδσᾶς ὅθεν καὶ τῆς προστασίας αὐτῶν ἐστερημένος, ἀπῆλθε πρὸς καιρὸν τινα εἰς τὴν πόλιν Ταῦέφ· τούναντίον δὲ εὑρέθη μεγάλην βοήθειαν εἰς τοὺς προσκυνητὰς, τοὺς ἐρχομένους εἰς τὴν καάβαν, καὶ ἐκέρδησεν ἐκ τῶν ἐκεῖ γειτνιαζουσῶν φυλῶν πολλοὺς ὀπαδοὺς. Κατὰ τούτους τοὺς χρόνους τίθεται ἡ περίφημος τοῦ Μωάμεθ νυκτερινὴ πορεία ἐπὶ τοῦ κτήνους βορὰκ εἰς τὸν οὐρανόν, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ (α).

(α) Οἱ μωαμεθανοὶ διδάσκαλοι διεφάνουν πρὸς ἀλλήλους, λέγει ὁ Ἄ-

Τὸ δωδέκατον ἔτος ἐξηπλώθη ἡ διδασκαλία τοῦ ἰσλάμ καὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Γαθρεβ (τῆς ὕστερον Μεδίνης), ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ὤμωσαν εἰς τὸν Μωάμεθ πίστιν, καὶ ὑπεσχέθησαν, ὅτι θέλουν συμπράξει μετ' αὐτοῦ. Τότε δὲ ἀπεφάσισεν ὁ Μωάμεθ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· ἀλλ' οὗτοι, ἔτι μᾶλλον

βουλφέδας (de vita etc. Moham. cap. 18.), ἂν ἔκαμε τὴν πορείαν ταύτην σωματικῶς, ἢ ἂν ἦτον ἀπλῶς νυκτερινὴ ὄπτασις· ἀλλὰ, ἂν καὶ ἡ δευτέρα αὐτοῦ γυνὴ ἦτο τῆς δευτέρας ταύτης γνώμης, οἱ πλεῖστοι ὁμῶς ἐπρέσβευαν τὴν πρώτην. Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Μωάμεθ ἤθελε διὰ ταύτης τῆς διηγήσεως, τῆς ὁποίας μνημονεύει καὶ τὸ κοράνιον (εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 17. κεφ.), νὰ διαδώσῃ ὑψηλὰς ἰδέας περὶ ἑαυτοῦ. Ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ἐνδεδυμένος μαργάρινον ἐνδυμα, καὶ φέρων ἐπὶ τοῦ μετώπου πλάκα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο γεγραμμένον· « οὐδεὶς ἄλλος Θεὸς ἔστι πλὴν τοῦ Θεοῦ· ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης αὐτοῦ (λεὶ λαχίλ » ἀλὰ, Μωχαμμεδὲ βεσουϊλά) » τὸν ἐξύπνισε, καὶ τὸν ἀνεβίβασεν ἐπὶ λευκὸν ἵππον, ὅστις πρὸς τὰς ἄλλας ιδιότητας εἶχε καὶ τὸ δῶρον τῆς λαλιᾶς, καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ὑπεσχέθη, ὅτι διὰ πρεσβειῶν αὐτοῦ θέλει συμμετάσχει τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, καὶ εἰσελθεῖ μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν παράδεισον. Ὁ ἵππος οὗτος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριήλ, ἔφερε τὸν Μωάμεθ μετὰ ὑπερβολικῆς ταχύτητος εἰς τὸν πρῶτον, τὸν δεύτερον, καὶ κατ' ὀλίγον τελευταῖον εἰς τὸν ἔβδομον οὐρανόν. Ἐνταῦθα τὸν ἀφῆκεν ὁ Γαβριήλ, καθότι δὲν ἦτον εἰς αὐτὸν συγκεχωρημένον νὰ πλησιάσῃ, καὶ τὸν παρέλαβεν ὁ ἄγγελος Ἀσραφὴλ, ὁ βασιτάζων τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ· ὁ θρόνος δὲ οὗτος περικυκλοῦται πανταχόθεν ὑπὸ ἀγγέλων, καὶ ὑπ' αὐτὸν ῥέουσιν τέσσαρες ποταμοὶ, μεταξύ τῶν ὁποίων συναριθμεῖται καὶ ὁ Νεῖλος. Ἐνόσω ὠμίλει ὁ Μωάμεθ μετὰ τοῦ Θεοῦ, οἱ ἄγγελοι ἐψαλλαν, ὅτι « οὐδεὶς ἄλλος Θεὸς ὑπάρχει πλὴν τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ Μωάμεθ εἶναι ὁ δούλος » καὶ ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ. » Ὁ Μωάμεθ ἐζήτησε παρὰ τοῦ Θεοῦ χάριν, ὡς τοσοῦτοι ἄλλοι σεβάσμιοι ἄνδρες ἔλαβαν, καὶ ὁ Θεὸς συγκατένευσεν εἰς αὐτὸν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Μωάμεθ οὐδέποτε θέλει χωρισθῆ εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Ἐξελλθόντα δὲ τοῦ ἑβδόμου τούτου οὐρανοῦ, παρηκολούθησεν αὐτὸν πάλιν ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, καὶ ἔδειξεν εἰς αὐτὸν τὸν παράδεισον, καὶ τὴν αὐτὴν νύκτα κατέβησαν πάλιν ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἵππου εἰς τὴν Μέκκαν. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν διηγῆθη ὁ Μωάμεθ δημοσίᾳ τὴν νυκτερινὴν αὐτοῦ πορείαν· καὶ οἱ μὲν ἐναντίοι αὐτοῦ τὸν ἐκκήρυξαν ψεύστην· ἡ δὲ ὁμολογία τοῦ Ἀβουβέκερ, ὅτι πάντα, ὅσα ἀναγγέλλει ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ ἴηται ἀληθῆ, τὸν ἐδοκίμησε πολὺ, ἂν καὶ τινες τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ τὸν ἐγκατέλειψαν.

παροξυνθέντες, ἐσυμφώνησαν νὰ τὸν θανατώσωσι· πληροφορηθεὶς ὁμῶς ἐκεῖνος περὶ τοῦ [προκειμένου κινδύνου, ἀφῆκεν, ὑπὸ μόνου τοῦ Ἀβουβέκερ ἀκολουθούμενος, τὴν Μέκκαν, καὶ ἐκρύβη οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς, εἰς τι σπήλαιον, ὅπου διέμεινεν ἄγνωστος τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἔφθασεν ἔπειτα εὐτυχῶς, ἂν καὶ μὴ παντάπασι χωρὶς κινδύνου, εἰς τὴν Μεδίναν. Τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο, ἀπὸ τοῦ ὁποίου οἱ Μωαμεθανοὶ ἀρχίζουσι τὴν χρονολογίαν αὐτῶν, εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα εἰγίρα (ἢ, ὡς ἀραβιστὶ προφέρεται, χεδσρά, τουτέστι, φυγή), ἣτις ἀριθμεῖται ἀπὸ τῆς 16 ἰουλίου τοῦ ἔτους 622.

Εἰς τὴν Μεδίναν εὗρηκεν ὁ Μωάμεθ εἰλικρινῆ ὑποδοχὴν, καὶ ἐνδυθεὶς ἐνταῦθα τὴν ἡγεμονικὴν καὶ ἱερατικὴν ἐξουσίαν, ἐνυμφεῖθη τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀβουβέκερ Ἀεῖσσάρ, καὶ ἐκήρυξεν, αὐξανομένου πάντοτε ἐπὶ τὸ μείζον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πιστῶν, τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ νὰ ἐξαπλώσῃ τὴν ἰδίαν διδασκαλίαν διὰ τοῦ ξίφους (α). Ἡ ἐλπίς εἰς λαφυραγωγίαν ἠρέθισεν ἔτι μᾶλλον τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ· ὅθεν καὶ τὸ πρῶτον πολεμικὸν αὐτῶν κατόρθωμα ἦτο νὰ συλλάβωσι πλουσίαν τινὰ συνοδίαν, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν οὖσαν τοῦ Ἀβού Σοφιάν, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Κορεῖσχιτῶν, καὶ φρουρουμένην ὑπὸ πολυαριθμοῦ φυλακῆς. Ὁ Μωάμεθ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν μετὰ ὀλίγων ἀνθρώπων εἰς τὴν κοιλάδα βαδέρ, συνεκρότησε πρὸς αὐτοὺς μάχην, τοὺς ἐνίκησε, καὶ ἀπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ αἰχμαλώτους τινὰς καὶ λείαν πολλήν. Καὶ ἄλλας δὲ τοιαύτας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἐξετέλεσεν εὐτυχῶς· ἀλλὰ τὸ γ' ἔτος τῆς εἰγίρας ὁ Ἀβού Σοφιάν ἐφόρησε μετὰ 3000 πολεμιστῶν τὸν Μωάμεθ, ἔχοντα περὶ αὐτὸν μόνον 950 ἀνθρώπους, κατὰ τὸ ὄρος Ὀχοῦδ, πλησίον τῆς Μεδίνης· πεισματικὴ μάχη συνήφθη πρὸς ἀμφοτέρα τὰ μέρη,

(α) Οἱ μωαμεθανοὶ συγγραφεῖς λέγουσι, ὅτι εἰς τὸν Μωάμεθ δὲν ἦτο κατ' ἀρχὰς συγκεχωρημένον νὰ κάμῃ πόλεμον, ἀλλὰ νὰ φέρῃ μόνον τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν Θεόν, καὶ ν' ἀντιτάσῃ εἰς τοὺς διωγμοὺς ὑπομονήν· τῶρα δὲ, ὅτε οἱ Κορεῖσχίται ἐβλασφήμουν αὐτὸν τὸν Θεόν, καὶ ἐξήλεγχαν ψευδῆ τὸν προφήτην αὐτοῦ, καταθλίβοντες τοὺς πιστοὺς ὀπαδοὺς, συγκατένευσεν ὁ Θεός, καὶ τὸν ἐσυγχώρησε νὰ μεταχειρισθῇ κατ' αὐτῶν τὰ δόξα, καὶ νὰ πορισθῇ καὶ ἄλλοθεν ποθεν βοήθειαν.

καθ' ἣν ὁ ψευδοπροφήτης, πληγωθεὶς, μόλις ἐδυνήθη νὰ διασώσῃ τὴν ζωὴν. Ἡ περίστασις αὕτη ἐκλόνησε κατὰ φυσικὸν λόγον τὴν ὑπόληψιν ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον ἢ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσα ὑπόσχεσις ἔμελλε νὰ χορηγήσῃ τὴν νίκην· ἐν τοσοῦτῳ ὅμως ἀποδοὺς τὴν αἰτίαν εἰς τὰς ἀμαρτίας τῶν Μουσουλμάνων, ἐπέτυχεν, ἐπαγγελ-
 λόμενος εἰς τοὺς πεσόντας παράδεισον, παρεσκευασμένον πάσας τὰς ἐπιγεῖους ἡδονάς, ἵ ἀποκαταστήσῃ τὴν κλονουμένην ἐμπιστο-
 σύνην, τῆς ὁποίας ἔλαβε χρεῖαν τὸ ἐφεξῆς ἔτος (625), ὅτε ὁ Ἄβου Σοφιὰν ἐφάνη ἔμπροσθεν τῆς Μεδίνης μετὰ 10000 ἀνθρώπων. Ὁ Μωάμεθ περιωρίσθη φρονίμως εἰς τὴν ὑπεράσπισιν· ἀλλ', ἀφοῦ με-
 τὰ εἰκοσαήμερον πολιορκίαν οἱ ἐχθροὶ, διχονοήσαντες πρὸς ἀλλή-
 λους, διεσκορπίσθησαν, ἔτρεψε τοὺς ἑαυτοῦ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα θείας
 τινὸς διαταγῆς, κατὰ τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς Κορεΐδχα, ἧτις μετέ-
 στη πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· μετὰ εἴκοσι πέντε ἡμέρας ἠναγκά-
 σθησαν οἱ Ἰουδαῖοι νὰ παραδώσωσι τὸ ὀχυρώτατον αὐτῶν φρού-
 ριον εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ, ὅστις ἐξεδίκησεν αἱματωδεστά-
 τιν ἐκδίκησιν, φονεύσας περίπου 700 ἄνδρας, καὶ αἰχμαλωτίσας
 τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα. Μετ' ὀλίγα ἔτη ὕστερον ἐκυρίευσεν καὶ
 τὴν Χαϊβάρα, τὴν μητρόπολιν τῆς κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἰουδαϊκῆς
 δυνάμεως, καὶ οὕτως ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν δυστυχῆ τοῦτον
 λαόν.

Καὶ ὅσους μὲν φόνους ἔπραττε, καὶ ὅσας ὀμότητας ἐξήσκει κα-
 τὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ἐδικαιολογοῦντο
 πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἐκ τῆς νομιζομένης θείας ἀποστολῆς
 σκανδαλωδεστάτη ὅμως ἔπρεπε νὰ φανῇ καὶ εἰς αὐτοὺς ἡ παρά-
 θασις πάσης δικαιοσύνης καὶ σεμνοπρεπείας, τὴν ὁποίαν κατεπά-
 τησε διὰ τὸν πρὸς τὴν Ζεϊράβ, τὴν γυναῖκα τοῦ ἀπελευθερωθέν-
 τος καὶ υἱοθετηθέντος δούλου αὐτοῦ Ζεϊδ, ἔρωτα, λαβῶν αὐτὴν
 ἀναφανδὸν εἰς γυναῖκα, καὶ μηδὲν φροντίσας περὶ συγγενικοῦ βαθ-
 μοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀραβες ἕως τότε ἐτήρουν θρησκευτικώτατα.
 Αὐτὴ δὲ ἢ πρὸς τὸ γυναικεῖον φύλον ἀδυναμία τοῦ Μωάμεθ πηξά-
 νετο πάντοτε, ὅσον πλειοτέραν δόξαν ἀπέλαυε· παρὰ τὰς πολυα-

ρίθμους γυναϊκας, τὰς ὁποίας ἐφύλαττεν εἰς τὸν γυναικωνίτην, παρεδίδοτο ἐν παρόδῳ καὶ εἰς ἄλλους ἔρωτας, δικαιολογῶν αὐτοὺς διὰ προσθήκης νέων κεφαλαίων εἰς τὸ κοράνιον.

Ἡ διδασκαλία δὲ αὐτοῦ καὶ ἡ περὶ τὴν νέαν θρησκείαν δόξα ἐξηπλοῦτο πάντοτε περαιτέρω εἰς τὰς ἡμέρας φυλάς, καὶ τὸ ἔβδομον ἔτος τῆς εἰγίρας προσεκάλεσεν ὁ Μωάμεθ πρὸς ὑποδοχὴν τῆς εἰς αὐτὸν γενομένης νέας ταύτης ἀποκαλύψεως τοῦ θείου νόμου πάντας τοὺς ἐπισήμους περὶ αὐτὸν ἡγεμόνας, καὶ μάλιστα τὸν Χοσροῦν, βασιλέα τῆς Περσίας, τὸν Ἡράκλειον, αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Μοκαυκᾶν, ἔφορον τῶν βασιλικῶν προσόδων τῆς Αἰγύπτου, τὸν βασιλέα τῆς Αἰθιοπίας, καὶ ἄλλους τῶν διαφόρων τῆς Ἀραβίας χωρῶν ἡγεμόνας. Ἐκ τούτων δὲ οἱ μὲν ἀπωτέρω ὄντες, καὶ ἰσχυρότεροι, ὀλίγην προσοχὴν ἔδωκαν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ (α). οἱ δὲ πλησιέστερον κατοικοῦντες, καὶ οἱ ἀσθενέστεροι, ἀκούοντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ αὐξανομένην, δὲν ἔμεναν ἀδιάφοροι πρὸς τὰ ὄπλα αὐτοῦ. Κατ' ἐξοχὴν δὲ πολλοῦ λόγου ἀξίον δι' αὐτὸν ἦτο νὰ μὴ μένη πλέον ἐξόριστος τῆς Μέκκας, τῆς ἱερᾶς πόλεως, πρὸς τὴν ὁποίαν διευθύνετο ἐξαιρέτως ἡ λατρεία τῶν Ἀράβων. Ἐντεῦθεν παρέστη εἰς τὴν Μέκκαν ἐπὶ κορυφῆς 1400 ἀν-

(α) Οὕτως, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας ἐξέσχισε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μωάμεθ, ὀνομάσας αὐτὸν δαῦλον αὐτοῦ, καὶ ἐπιτρέψας εἰς τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδαίμονα Ἀραβίαν νὰ στείλῃ πρὸς αὐτὸν τὸν παραξίαν τοῦτον· ἀλλ', ἐπειδὴ ὁ Μωάμεθ ἔμαθεν ἐξ ἀποκαλύψεως, ὅτι ὁ Χοσροῦ μέλλει νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδίου υἱοῦ, καὶ ἡ βασιλεία νὰ καταλυθῇ ταχέως, καὶ ἀνήγγειλε τούτω εἰς τὸν στρατηγὸν, διατάσσων αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ὑπήκουσεν οὗτος μετ' ἄλλων Περσῶν, ὄντων εἰς τὴν Ἀραβίαν, διότι εἶδε πληρωθεῖσαν τὴν ἀγγελίαν ἐκεῖνην. — Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ ὑψίστον εὐγενικὴν ἀπάντησιν, καὶ ἔπεμψε πολύτιμα δῶρα· τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπεκρίθη πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Μοκαυκᾶς, Ἰακωβίτης ὢν τὸ δόγμα· ὁ Ν α γ ι α σ ῖ, ἢ Ἀ σ σ α μ ᾶ ς, βασιλεὺς τῆς Αἰθιοπίας, ὅστις πρὸ τίνος καιροῦ εἶχε παραδεχθῆ τὴν πίστιν τοῦ Μωάμεθ, προσφυγόντων ὁπαδῶν τινῶν τούτου εἰς τὸ βασίλειον αὐτοῦ, ἐφρόντισε τῶρα νὰ ἐξαπλώσῃ αὐτὴν ἔτι περαιτέρω. *Abulfeda de vita etc. Moham. c. 46.*

δραῶν, ὑπὸ τὴ πρόσχημα τοῦ νὰ ἐπισκεφθῆ εἰρηνικῶς τὸν ναὸν αὐτῆς· οἱ Κορεῖσχιται ὅμως ἠθέλησαν κατ' ἀρχὰς νὰ τὸν ἀντισταθῶσιν· ἀλλ' ὕστερον ἔκαμαν πρὸς ἀλλήλους δεκαετῆ ἐκεχειρίαν, καὶ οὕτω τὸν ἐσυγχώρησαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, νὰ προσευχηθῆ εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, καὶ νὰ περιέλθῃ αὐτὸν ἐπτάκις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐξουσιάζωσι τὴν Μέκκαν, μετεχειρίσθη ὁ Μωάμεθ τὸ ἔτος 629 πρόφασιν, ὅτι οἱ Κορεῖσχιται παρέβησαν τὰς συνθήκας, ἀν καὶ οὗτοι ἐζήτησαν κατὰ παντοίους τρόπους νὰ ὑπερασπισθῶσι, καὶ ὄρμησε κατὰ τῆς Μέκκας, ἐπάγων 10000 ἀνδρῶν στρατεύμα. Εἰς ὀλίγου χρόνου διάστημα κατέστη κύριος τῆς πόλεως, καὶ ἐκήρυξε τοὺς κατοίκους αὐτῆς, τοὺς μέχρι τοῦδε πικροτάτους αὐτοῦ ἐχθροὺς, ἐλευθέρους, θυσιάσας μόνον ἕξ ἀνδρῶν καὶ τεσσάρων γυναικῶν τὴν ζωὴν. Τὸ πρῶτον δὲ ἔργον, τὸ ὁποῖον, καθυποτάξας τὴν Μέκκαν, ἔπραξεν εἰς αὐτὴν, ἦτο νὰ περιέλθῃ ἐπὶ τῆς καμῆλου αὐτοῦ ἐπτάκις τὴν κάθραν, καὶ νὰ ἐγγίσῃ εὐλαβέστατα διὰ τῆς ράβδου τὴν γωνίαν τοῦ ἐν αὐτῇ κειμένου μέλανος λίθου, ὅστις ἐλέγετο ὅτι κατεβιβάσθη ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ ἐξ οὐρανοῦ λευκός, καὶ νὰ καταστρέψῃ πάντα τὰ εἶδωλα, ἀριθμούμενα περίπου 360.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν τὸ ἔτος τῶν πρεσβειῶν, ἐπειδὴ πλῆθος ἀραβικῶν φυλῶν ἐπροθυμήθησαν δι' ἀπεσταλμένων ἢ ἀναγγείλωσι τὴν εἰς αὐτὸν ὑποταγὴν, καὶ τὴν πρὸς τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ δόγματα ἐπιστροφὴν αὐτῶν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπεφάσισεν ὁ Μωάμεθ, ἔχων 30000 στρατοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων 10000 ἦτον ἰππικόν, νὰ προκαταλάβῃ τὰ ἐχθρικά σχέδια τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου. Ἐστράτευσε λοιπὸν εἰς τὴν Συρίαν μέχρι τοῦ Ταβούκ, κατὰ τὸ ἡμισυ τοῦ δρόμου πρὸς τὴν Δαμασκὸν, καὶ ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν Μέδιναν, ἀρκεσθεὶς μόνον ἐγγράφως νὰ προκαλέσῃ τὸν αὐτοκράτορα εἰς παραδοχὴν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

Τὸ δὲ δέκατον ἔτος τῆς εἰγίρας ἐπεχείρησεν ὁ Μωάμεθ, συνεπάγων ἀκολοθηῖαν 90000, ἢ κατ' ἄλλους, 150000 ὀπαδῶν, νὰ

ἔλθη πάλιν εἰς τὴν Μέκκαν· ἀλλὰ τὸ ἐνδοξότατον τοῦτο ἐπιχείρημα ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον τῆς ζωῆς αὐτοῦ· καθότι ἐπιστρέφων εἰς τὴν Μεδίναν, ἀπέθανε, φαρμακωθεὶς ὑπὸ γυναικὸς τινος, ἣ ὁποία ἀπετόλμησε τοῦτο, διὰ νὰ πληροφορηθῆ, ἐὰν τὸ δηλητήριο φάρμακον θέλῃ τὸν βλάψει, καὶ ἐὰν ἦναι τῶντι παρὰ Θεοῦ ἀπεσπασμένος· ἀπέθανε δὲ τὸ ἰά. ἔτος τῆς εἰγίρας, τὴν δὲ ἡλικίαν 63, ἢ κατ' ἄλλους 65 ἔτων. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐκήρυξε δημοσίᾳ ὁ Μωάμεθ, ὅτι εἶναι ἕτοιμος ν' ἀντικαταστήσῃ πᾶσαν ἀδικίαν, τὴν ὁποίαν τυχὸν ἐπροξένισεν εἰς τὸν κόσμον, ὑποφέρων ἀσμένως καὶ ῥαβδισμούς, ἂν ποτε ἐρῶράβδισέ τινα· τότε εἰς τῶν παρεστώτων ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ μικρὰν ποσότητα χρημάτων, καὶ ὁ Μωάμεθ ἀμέσως τὴν ἀπέτισε μετὰ τόκου. Εἰς τοὺς ὀπαδοὺς δὲ αὐτοῦ παρήγγειλε, πρὶν ἀποθάνῃ, ταῦτα· νὰ μὴ ἀνέχωνται ἀλλόθρησκόν τινα καθ' ὅλην τὴν Ἀραβίαν· νὰ παραχωρῶσιν εἰς πάντας, ὅσοι ἂν παραδεχθῶσι τὴν πίστιν αὐτῶν, τὰ αὐτὰ δίκαια, τὰ ὁποία καὶ αὐτοὶ εἶχαν, καὶ νὰ συνιστῶσι πρὸ πάντων τὴν προσευχὴν. Ἐζήτησε, λέγουν, καὶ μελάνην καὶ χάρτην, διὰ νὰ καταλείψῃ τὰς παραγγελίας ταύτας γραπτὰς· καὶ ἄλλα δὲ θαυμαστά περιστατικὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὡς τὴν ἐμφάνειαν τοῦ ἀγγέλου τῶν νεκρῶν, ὅστις διὰ τοῦ Γαβριὴλ λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τὴν ἀδειαν νὰ τὸν ἀναρπάσῃ ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς, συνέλεξαν καὶ ἱστόρησαν οἱ μωαμεθανοὶ συγγραφεῖς.

Ὁ τάφος αὐτοῦ κατὰ μὲν τὸν κοινὸν ὄχλον κρέμαται εἰς τὸν ἀέρα· ἀληθῶς δὲ ὑπάρχει εἰς τὴν Μεδίναν, περιπεσφραγμένος διὰ σιδηρῶν κίχλιδων, καὶ εἰς πάντας ἀπρόσιτος. Τὰ δὲ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ προτερήματα τοῦ Μωάμεθ, τὰ ὁποία ὑπερυψοῦν εἰς ὑπερβολὴν οἱ ἄραβες συγγραφεῖς, εἶναι· πυρῶδες πνεῦμα, ἀστράπττον ἀπὸ τῶν μελάνων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν, καὶ ἐνδεικνύμενον εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτοῦ βᾶδισμα· παρειαὶ στρογγύλαι, βεβαυμένα ὑπὸ ἰλαρᾶς μελαγχρινότητος· πρόσωπον ἡμερον· ὀφρύδιχα μεγάλα· μύτη ἰσρακωτὴ· στόμα καὶ ὀδόντια ὠραία, καὶ σῶμα ἐν γένει εὐρωστον καὶ νευρῶδες (α).

(α) Ἱστορ. τῶν ἀνθρῶπ. πράξ. ὑπὸ τῶν Κ. Μ. Κούμα, Τέμ. Δ. σελ 111.

Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς, Κωνσταντινουπολίτης, ἱστορεῖ (ἐν Χρονογρ.) περὶ τοῦ Μωάμεθ τὰ ὀλίγα ταῦτα· κατ' αὐτὸν ὁ Ἄραφ οὗτος ἐκυριεύετα ὑπὸ ἐπιληψίας· ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν ποτε ἡ γυνὴ αὐτοῦ προσβληθέντα ὑπὸ ταύτης τῆς νόσου, ἐλυπήθη εἰς ὑπερβολήν· διότι εὐγενὴς οὔσα ἐνυμφεῖθη ἄνδρα οὐχὶ μόνον ἀγενῆ καὶ πτωχόν, ἀλλὰ καὶ δυστυχῆ· διὰ τὴν παρηγορήσῃ δὲ ὁ Μωάμεθ, εἶπεν, ὅτι ἐμφανίζεται εἰς αὐτὸν ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, καὶ ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ προσβλέπῃ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, πίπτει εἰς λειποθυμίαν. Ἡ Χαδιδσά εἶχε φιλίαν μετὰ τινος μοναχοῦ, ἀποβληθέντος διὰ τὰς σφαλερὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ δόξας, καὶ εἰς τοῦτον ἐκινώωντε ταῦτα πάντα, θέλουσα νὰ μάθῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ περὶ αὐτῶν γνώμην· ὁ μοναχὸς, Σέργιος τὸ ὄνομα, ἐπεκύρωσεν ὅσα εἶπεν ὁ Μωάμεθ, προσθεὶς, ὅτι ὁ ἄγγελος ἐκεῖνος πέμπεται πρὸς πάντας τοὺς προφήτας· τότε ἐπίστευσεν ἡ γυνὴ εἰς τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ ἐκήρυξεν εἰς ἄλλας γυναῖκας, ὅτι εἶναι προφήτης, ἀπὸ τῶν ὁποίων πάλιν διεδόθη ἡ φήμη καὶ εἰς τοὺς ἄνδρας. — Τὰ αὐτὰ ἱστορεῖ καὶ Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς, ὁ Κωνσταντινουπολίτης, ὁ ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ βασιλείου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, εἰς τὸ Χρονικόν (ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ ἔτους 1118).— Ὁ δὲ Ρεΐσκιος (Reiske, φιλολόγος, ὁ μεταφράσας εἰς τὸ λατινικὸν τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀβουλφέδα) μᾶς βεβαιοῖ, ὅτι εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Ἀράβων δὲν ἀπαντᾷται τι περὶ τῆς ἐπιληψίας τοῦ Μωάμεθ, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀναφέρουν μόνον, ὅτι ἔπασγεν ἐνίοτε ὑπὸ κεφαλαλγίας (ἀραβιστι sodea)· ἐπειδὴ δὲ τὸ γράμμα δαλ (δέλτα) εἰς τὰ ἀραβικὰ χειρόγραφα ἔχει τηλικαύτην ὁμοιότητα πρὸς τὸ γράμμα ρε (ρῶ), ὥστε πολλάκις ἡ συνέχεια τῆς ἐννοίας πρέπει νὰ προσδιορίσῃ, ποῖον τῶν δύο νοεῖται εἰς τὴν λέξιν ἐκεῖνην· εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ πρῶτος, ὅστις διεφῆμισε περὶ τοῦ Μωάμεθ ὅτι ἦτον ἐπιληπτικός, ἀνέγνωσεν ἀντὶ τοῦ sodea, sorea, τὸ σημαῖνον τὴν ἐπιληψίαν.

Ἡ διαθήκη τοῦ Μωάμεθ, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα Ἰταλὸς τις μοναχὸς, καπουκῖνος, Σκαλιγῆρος καλούμενος (Pacificus Scaligerus) ἔφερεν ἔκ τινος κατὰ τὸ Κάρμη-

λον ὄρος μοναστηρίου εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν περιέχεται συνθήκητις, γενομένη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν χριστιανῶν, ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων κριτικῶν νόθος καὶ ὑποβολιμαία, ἐξελεγχομένη κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον ὡς τοιαύτη, καθ' ὅσον φαίνεται συντεταγμένη τὸ δ. ἔτος τῆς εἰγίρας, εἰς καιρὸν δηλονότι, καθ' ὃν δὲν ἦτον ἀνάγκη νὰ ζητῶσιν οἱ χριστιανοὶ τὴν προστασίαν αὐτοῦ. (Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις ὑπὸ Gabriel Sionita, τὸ ἔτος 1630, ἐπιγραφομένη· Testamentum et pactiones initæ inter Muhamedum et christianæ fidei cultores. — ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φαβρικίου, τὸ 1638, καὶ ἐφεξῆς ὑπὸ τοῦ Ἰγκελμάννου (Hinkelmann) ἐν Ἀμμαβούργῳ (Hamburg) τὸ 1690. Πρῶτος δὲ ὁ Γρότιος τὴν ἀπέδειξεν ὑποβολιμαίαν. Grotius epist. ad Gallos.)

§. 2.

Τὸ κοράνιον, ἢ ἔκθεσις τῆς μωαμεθανῆς θρησκείας.

Τὸ κοράνιον (μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ ἄρθρου *al*, *al*κοράνιον) ὠνομάσθη οὕτω, τουτέστι *συλλογὴ*, διότι περιέχει συνειλεγμένας τὰς προφορικὰς περὶ θρησκείας διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ, παρόμοια, ὡς ὠνόμασαν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν συλλογὴν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν συγγραμμάτων, δηλονότι τὴν Παλαιάν Διαθήκην, διὰ τῆς αὐτῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος *μικ'ρά*, παρὰ τὸ *καρὰ ῥῆμα*, τὸ *συλλέγειν*. Πολλὰ τμήματα τοῦ κορανίου ἦσαν καταγεγραμμένα ἤδη, ἐνῷ ἔζη ὁ Μωάμεθ, καὶ διαδεδομένα δι' ἀντιγράφων ἐπὶ φύλλων φοινίκων, ἢ δερμάτων· διὰ νὰ μὴ ἀπολεσθῇ λοιπὸν καμμία τῶν τοιούτων διδασκαλιῶν, ὁ Ἀβουβέκερ, εἰς τῶν πενθερῶν τοῦ Μωάμεθ, ὅστις διεδέχθη τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ ἐταιρείαν ἐν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, συνέλεξε ταῦτα πάντα τὰ ἀντίγραφα εἰς βιβλίον ἓν, καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τινὰ τῶν χιρῶν γυναικῶν τοῦ ψευδοπροφήτου. Ἐπειδὴ δὲ διεσπάρησαν πάλιν διάφορα ἀντίγραφα, Ὁθμάν, ὁ δεῦτερος καλῖφος, διέταξε νὰ συνταχθῇ κατὰ τὸ τοῦ Ἀβουβέκερ ἄλλο βιβλίον, καὶ τὰ λοιπὰ νὰ καῶσι, καὶ οὕτως ἔκτοτε ἐπικρατεῖ αὐτό.

Συνίσταται δὲ ἐξ 114 τμημάτων, ἢ κεφαλαίων, σουρὰ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καλουμένων, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν εἶναι βραχυτάτα, εἰς ὀλίγους τινὰς μόνον στίχους περιλαμβανόμενα· ἄλλα δὲ, εἰς ὑπερβολὴν μακρὰ, μίξιν ἢ πολλὰς σελίδας ἀποτελοῦντα, ἢ καὶ ὅλα φύλλα τοῦ συγγράμματος πληροῦντα· φέρουν δὲ πάντα καὶ ἰδίας ἐπιγραφάς· οἷον, ἢ ἀνάπανσις· τὸ γένος Ἀμράμ· αἱ γυναικες· τὸ κτῆρος· ὁ Ἰωῶς· ὁ Ἰωσήφ· ὁ Ἀβραάμ· ἡ Μαρία· ὁ μύρμηξ· ἡ ἱστορία· ἡ ἀράχρη· ὁ δημιουργός· ἡ ἀνάστασις· τὸ ὄρος· ὁ ἐλέφας· ἡ σελήνη, καὶ τὰ τοιαῦτα. Σπανίως ὁμοίως αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταὶ ἐμφαίνουσι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ κεφαλαίου· αἱ πλεῖσται αὐτῶν ἀναφέρονται μόνον εἰς τι ἐνταῦθα ἀπαντώμενον πρόσωπον, ἢ εἰς τινὰ ἱστορίαν, ἢ ἐνίοτε εἰς τινὰ λέξιν, ἀναγινωσκομένην ἢ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ἢ κατὰ τὰ μέσα τοῦ κεφαλαίου· οὔτε δὲ κατὰ χρονολογικὴν τινὰ τάξιν ἀκολουθοῦν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταὶ, καὶ τὰ κεφάλαια ἀτάκτως κεῖνται εἰς τὸ σύγγραμμα ἐνεσπαρμένα, ὅπως ἐπιπταν, ὡς ἔλεγε, τὰ φύλλα ἀπ' οὐρανοῦ γεγραμμένα. Τὸ λεκτικὸν τοῦ βιβλίου εἶναι καθ' ἑαυτὸ πολὺ ἄνισον καὶ ἀνώμαλον· καθότι αἱ μὲν ἔννοιαι εἶναι τινόντι πολλάκις ὑψηλαί, καὶ αἱ εἰκόνες, ποιητικαὶ καὶ τολμηραί· ἀλλ' ἢ λέξεις, ἀπλῆ, ταπεινῆ, καὶ ἀκατακτάστος, μαρτυροῦσα τὴν ἀμάθειαν τοῦ συγγραφέως.

Ἄπικτα ἢ νέα διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ στηρίζεται εἰς τὴν ἐξῆς ὁμολογίαν· «δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ· ὁ Μωάμεθ » εἶναι ὁ προφήτης αὐτοῦ (λεῖ λαλίχ ἀλλά, Μωχαμμεδέ βεσουϊλά), » καὶ εἰς ταύτην τὴν ὁμολογίαν συνάπτονται ἀχώριστοι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ περὶ προσευχῆς, περὶ ἐλεημοσύνης, περὶ νηστείας κατὰ τὸν μῆνα ῥαμαδάν, καὶ περὶ τῶν εἰς Μέκκαν ἱερῶν πορειῶν. Αἱ πέντε αὐταὶ διδασκαλίαι ἀποτελοῦν κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως τὸ *ισλάμ*, πρὸς τοῦ ὁποίου ἀκριβεστέραν κατάληψιν παρενείρει ὁ Μωάμεθ εἰς τὸ κοράνιον καὶ ἄλλας, ὑπαλλήλους ἐκείνων. Ἐκ τούτων δὲ θέλομεν ἐκθέσει ἐνταῦθα ὅσας εὐρίσκομεν συμφωνούσας ἢ ἀπαρδούσας πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν, ἢ χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος διεκρίνετο μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐνεστώσης θρησκείας, καὶ τὴν ὁποίαν διὰ τὴν εἰσαγάγη, μετεχειρίσθη πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ἦτον ἡ περὶ τῆς ἐνός μόνου Θεοῦ ὑπάρξεως· τὸ 112 κεφάλαιον τοῦ κορανίου, πραγματευόμενον ἰδίως περὶ αὐτῆς, περιέχει τὰ ἐξῆς ταῦτα· « Εἰπέ εἰς τοὺς ἀπίστους· εἷς μόνος Θεὸς ὑπάρχει, » ὁ αἰώνιος Θεός· οὗτος οὕτε γενεᾶ, οὐτ' ἐγεννήθη· αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει ἄλλος ὅμοιος. » Ὁ Θεὸς αὐτὸς τὸ ἐμαρτύρησεν, ὡς λέγει ἀλλαχοῦ ἐξ ἀποκαλύψεως (σουρὰ β'), ὅτι αὐτὸς μόνος ὑπάρχει· τὸ ἐμαρτύρησαν οἱ ἄγγελοι, καὶ τὸ μαρτυροῦν πάντες οἱ λογικοὶ ἄνθρωποι· ἡ διδασκαλία αὕτη ἀπεκαλύφθη εἰς πάντας τοὺς ἀρχαιοτέρους, παρὰ Θεοῦ ἀπεσταλμένους· οἱ πλεῖστοι ὅμως τῶν ἀνθρώπων τὴν ἠρνήθησαν (σουρὰ κ'). Τὴν εἰδωλολατρειάν καταρᾶσθη ὁ Θεός, ὅστις πᾶσαν ἄμαρτίαν συγχωρεῖ, πλὴν ταύτης (σουρὰ δ'). Δὲν ὑπάρχουν ἄρα οὐδὲ τρεῖς Θεοί· μακρὰν ὡσαύτως ἔρω τὸ, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει υἱόν· ὁ μόνος Θεὸς εἶναι ἰκανὸς εἰς φυλακὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, χωρὶς νὰ ἔχη χρεῖαν νὰ βοηθῆται ὑπὸ υἱοῦ· ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας, καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, δὲν εἶναι τοσοῦτον ὑπερέφανος, ὥστε ν' ἀρνήται, ὅτι εἶναι δοῦλος τοῦ Θεοῦ (σουρὰ δ'). Ἄν ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ ἔχη υἱόν, ἤθελεν ἐλέξει ἀναμφισβότως ἓν τῶν πλασμάτων αὐτοῦ (σουρὰ λ').— Ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος, πάνσοφος, πανταχοῦ παρών· δὲν ἐμποροῦν τρεῖς νὰ συνομιλήσωσι πρὸς ἀλλήλους κρυφίως, χωρὶς νὰ μὴ ᾔναι μεταξὺ αὐτῶν τέταρτος ὁ Θεός (σουρὰ β'). Χίλια ἔτη εἰς τὸν Θεὸν ἀριθμοῦνται τοσοῦτον, ὡς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους μία ἡμέρα (σουρὰ κβ').— Ὁ Θεὸς εἶναι αὐστηρὸς εἰς τὰς κολάσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως ἐλεήμων καὶ διαλλακτικὸς· ὅ,τι μὲν ἔγεινεν, ἐσυγχώρησεν ἡδὴ· ἀλλὰ τὸν ἐπαναλαμβάνοντα τὴν παλαιὰν ἄμαρτίαν ἐκδικεῖται (σουρὰ ε').— Ὁ Θεὸς εἶναι εἰς ὑπερβολὴν ἀγαθὸς (σουρὰ β'). πάντα τὰ πράγματα τῆς φύσεως, ἡ βροχὴ, ἡ καρποφορία, ὁ ἄνεμος, ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, πηγάζουν ἀπ' αὐτοῦ (σουρὰ κζ'). ἡ βροντὴ ἀναγγέλλει τὴν δόξαν αὐτοῦ·

οὐ κεραινοὶ αὐτοῦ προσβάλλουν ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον αὐτὸς θέλει· πάντα τὰ πλάσματα εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπὶ τῆς γῆς λατρεύουν αὐτὸν, ἐκούσια, ἢ βεβιασμένα· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ σκιαὶ αὐτῶν ὀφείλουν νὰ πράττωσι τοῦτο πρῶτ' καὶ ἐσπέρας (σουρὰ ιγ'). — Ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν εἰς ἕξ ἡμέρας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἔπειτα ἐκάθισεν ἐπὶ τὸν θρόνον, ὅστις πρότερον ἴστατο ἐπὶ τῶν ὑδάτων (σουρὰ ζ' ια'). εἰς δύο ἡμέρας ἐδημιούργησεν ἑπτὰ οὐρανοὺς (σουρὰ μά'). τὸν δὲ ἄνθρωπον ἔπλασεν ἐξ αἵματος, ὑδατος, καὶ χροῦς· ὕστερον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν πολυπλασιασμὸν τοῦ γένους ἐκ σπέρματος, ἐσχημάτισε τὴν μορφήν αὐτοῦ, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ πνεύματος (σουρὰ κβ' πς' υις'). — Περὶ τῶν ἀγγέλων ἤξευρεν ὁ Μωάμεθ ἐκ τῆς ψευδαποκαλύψεως, ὅτι εἶναι ἐπίσημοι καὶ ἔξοχοι ὑπηρεταὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἔλαβαν δύο, ἢ καὶ περισσότερα πτερὰ (σουρὰ κἀ. λέ.), φυλάσσοντες τὸν θρόνον αὐτοῦ (σουρὰ ιγ' ζθ'). Ἐκαστος ἄνθρωπος ἔχει κατὰ τὸν Μωάμεθ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, ὅστις ἢ προηγείται, ἢ ἔπεται μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸν προστατεύει διὰ προσταγῆς τοῦ Θεοῦ· ἐξαιρέτως δὲ διδῆι ὁ Θεὸς ἀγγέλους εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἀπεσταλμένους, διὰ νὰ προσέχωσιν αὐτοὺς πανταχόθεν (σουρὰ ιγ' σβ'). Οἱ ἄγγελοι σχεδὸν διάζουν ὅλα τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων (σουρὰ ν'), προσεύχονται ὑπὲρ αὐτῶν, διὰ νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, νὰ συγχωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ ὀδηγηθῶσιν εἰς τὴν μακαριότητα (σουρὰ λγ' μ'). Ἐκ τῶν ἀγγέλων ὀνομάζει ὁ Μωάμεθ κατ' ἐξοχὴν τὸν Γαβριήλ, καὶ φαίνεται, ὅτι τὸν ἐδόξασεν ἀντὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνισχύθη ὁ Ἰησοῦς (σουρὰ β'). — Ὁ διάβολος, λέγει, ἐγεννήθη ἐκ πυρὸς, ἀναφθέντος ὑπὸ θερμοῦ ἀνέμου· ὁ Θεὸς ἐζήτησε παρὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, νὰ πέσωσιν ἐνώπιον τῶν νεοπλασθέντων ἀνθρώπων, καὶ νὰ τοὺς προσκυνήσωσι· πάντες ἐξετέλεσαν τὴν θεῖαν ταύτην διαταγὴν, πλὴν τοῦ διαβόλου (Ἐβλὶς), ὅστις εἶπε πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ προσκυνήσῃ τὸν ἐκ ξηροῦ πηλοῦ καὶ μελαίνης γῆς δημιουργηθέντα ἄνθρωπον· τότε τὸν ἀπέβαλεν ὁ Θεὸς, καὶ τὸν κατηράσθη μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς κρί-

σειως· ὁ δὲ διάβολος ὡμολόγησεν, ὅτι δὲν θέλει παύσει ἐρεθίζων τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἁμαρτίαν, μὴ ἀποτολμῶν ὅμως τοῦτο πρὸς τοὺς δικαίους δούλους τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς συγκατένευσε (σουρὰ β. ζ. ἰε. ιζ. λή). Ἐκτοτε δὲ ὁ σατὰν εἶναι ὁ πρῶτος τῶν ἀπατεῶνων τῶν ἀνθρώπων· ὑπόσχεται εἰς αὐτοὺς πολλά, καὶ οὐδεμίαν ἐκπληροῖ τῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ (σουρὰ δ. λά.)· εἶναι ὁ μέγιστος αὐτῶν ἐχθρὸς, καὶ τοὺς ἀπατᾷ, διὰ νὰ τοὺς ἔξη συντρόφους εἰς εἰς τὸν ἄδην (σουρὰ λέ.). — Ἰπὸ τοῦ διαβόλου, διδάσκει ὁ Μωάμεθ, ἐξέπεσαν τοῦ παραδείσου ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὕα, πρὸς τοὺς ὁποίους ὑπεσχέθη, ὅτι μέλλουν νὰ γνωρίσωσι καὶ αὐτὴν τὴν κεκρυμμένην αἰδῶ· ὁ Θεὸς, εἶπεν ὁ διάβολος, σᾶς ἀπηγόρευσε τὸ δένδρον τοῦτο τῆς ἀθανασίας, διὰ νὰ μὴ γέινετε ἀθάνατοι, ἀλλ' ἄγγελοι· ἀφοῦ δὲ ἐκεῖνοι ἔφαγαν ἀπὸ τοῦ δένδρου, ἐγνώρισαν τὴν γυμνότητά αὐτῶν, καὶ ἔπλεξαν περιζώματα ἐκ φύλλων τῶν δένδρων· τότε ἐφώνησε πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεός· α δὲν σᾶς ἀπηγόρευσα νὰ φάγητε ἀπὸ τούτου τοῦ δένδρου; δὲν σᾶς εἶπα, ὅτι ὁ σατὰν εἶναι κεκρυμμένος ὑμῶν ἐχθρὸς; » Ἐκεῖνοι δὲ ἀπεκρίθησαν· α Κύριε, ἡμεῖς ἠδικήσαμεν αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἡμῶν· ἂν μὴ μας συγχωρήσης, καὶ δευχθῆς πρὸς ἡμᾶς ἐλεήμων, ἡμεῖς ἀπολλύμεθα. » Ἄλλ' ὁ Θεὸς εἶπε· α φύγετε ἀπ' ἐμοῦ· ὁ εἷς ἔστω τοῦ ἄλλου πολέμιος· ἐπὶ τῆς γῆς θέλετε κατοικεῖ· ἐπ' αὐτῆς θέλει εἶσθαι ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος ὑμῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς θέλει γεννηᾶσθαι τὸ γένος ὑμῶν » (σουρὰ ζ. κ.). — Ὁ Θεὸς προνοεῖ μὲν ὑπὲρ πάντων τῶν ἀνθρώπων· εὐλογεῖ δὲ μόνον ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον θέλει, καὶ τιμωρεῖ καὶ ἐλεεῖ ὄντινα θέλει (σουρὰ κθ. λθ.). Φέρει εἰς τὴν ἀπάτην καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον θέλει· μέρος τῶν ἀνθρώπων παρέδωκε διὰ παντὸς εἰς τὴν ἀπάτην, ἐπειδὴ ἀπηνήθησαν τὸν Θεόν, καὶ παρέλαβαν προστάτας τοὺς διαβόλους· τοὺς ἀπίστους τούτους περιώρισεν οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ὑψώσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, μηδὲ νὰ βλέπωσι· δὲν θέλουν λοιπὸν πιστεῦσαι ποτὲ, ἂν καὶ διδάσκονται καθ' ἐκάστην· καθότι ὄντινα ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς τὴν ἀπάτην, τοῦτον οὐδεὶς δύναται νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν (σουρὰ ζ. ις.)

λέ. μβ.). Ὁ Θεὸς ὤρισεν ἀμετατρέπτως τὴν τύχην ἐκάστου ἀνθρώπου· εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ τῆς προνοίας καὶ τῶν ἀποφάσεων εἶναι πάντα γεγραμμένα, ὅσα πρέπει νὰ συμβῶσιν εἰς αὐτούς (σουρὰ γ' ἰ. ιζ'). Ἀλλ' οὐδέποτε ἐτιμώρησεν ὁ Θεὸς πόλιν, ἢ ἔθνος, χωρὶς πρότερον νὰ μὴ τὸ νοουθήσῃ διὰ τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ (σουρὰ ε' ιζ' κη.) Τὸν μετανοοῦντα, πιστεῦντα, καὶ καλὰ ἔργα πράττοντα, συγχωρεῖ ὁ Θεὸς (σουρὰ κέ. μβ.).

Διεξοδικῶς δὲ ἀπορξίνεται ὁ Μωάμεθ, πῶς ὁ Θεὸς καθωδήγησε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ τὴν λατρείαν αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ κόσμου ἐποχῆς, λέγει ὁ Μωάμεθ, οἱ ἄνθρωποι εἶχαν μίαν θρησκείαν, μεχρινοῦ ἔλαβαν περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ καθαρωτέραν διδασκαλίαν· μετὰ δὲ ταῦτα ἐδιχονόησαν, καὶ ὁ Θεὸς τοὺς ὑπέμεινε μέχρις ὠρισμένου τινὸς καιροῦ· ἀπέστειλε δὲ κατὰ πάσαν ἐποχὴν καὶ πρὸς πᾶν ἔθνος διαφόρους ἀπεσταλμένους, ποτὲ μὲν ἀγγέλους, ποτὲ δὲ ἀνθρώπους, διὰ νὰ διδάξωσι διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ περὶ τοῦ θείου θελήματος (σουρὰ δ' ιδ' κβ.). Τοὺς ἀπεσταλμένους τούτους κατεγέλασαν πάντοτε οἱ ἄνθρωποι, τοὺς μετεχειρίσθησαν κκῶς, τοὺς ἐξέλαβαν ἀντὶ γοήτων καὶ ἀπατεῶνων, καὶ τοὺς ἐπνιζαν, ἂν καὶ εἶχαν σαφεῖς ἀποδείξεις τῆς θείας αὐτῶν ἀποστολῆς (σουρὰ γ' ιγ' κἀ. κβ' λδ' λς.). Ἦδη ὁ Νῶε ἀπεστάλη παρὰ Θεοῦ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ, λέγων πρὸς αὐτὸ, ὅτι δὲν ζητεῖ ἀντὶ τῶν παραινέσεων ἀμοιβήν τινα· ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀμοιβὴ αὐτοῦ· ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε (σουρὰ ἰ. ιἀ.). Ὁ Ἐνῶχ, ὁ Ἀῶτ, καὶ ὁ Ἰωσήφ μετὰ τῶν ἄλλων ἦσαν ὡσαύτως ἀπεσταλμένοι (σουρὰ ιθ' κθ.)· ἡ ἱστορία αὐτῶν, μάλιστα τοῦ Ἰωσήφ, πλουτίζεται μετὰ πολλῶν ἄλλως ἀγνώστων περιστάσεων. Εἷς δὲ τῶν ἐξόχων τούτων ἀπεσταλμένων ἦτον ὁ Ἀβραάμ, τὸν ὅποιον διέταξεν ὁ Θεὸς νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν καάβαν, περὶ τὴν ὁποίαν νὰ περιφέρωνται οἱ λατρευταὶ τοῦ ἐνὸς μόνου Θεοῦ, καὶ νὰ τὸν προσκυνῶσιν εἰς αὐτὴν (σουρὰ κβ.). Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ὁ Ἰσμαήλ, ὁ πατριάρχης τῶν Ἀράβων (σουρὰ ε' ιθ'), καὶ ὁ Μωῦσης, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία γέμει παραδόξων διηγημάτων (σουρὰ ζ' ἰ. ιη. κ' κς' λδ').

— Τὰς θείας ἀποκαλύψεις, διδάσκει ὁ Μωάμεθ, ἐπεκύρωσε πάσας τὸ κοράνιον· ἐκ τούτων δὲ αἱ ἐπισημότεραι εἶναι ὁ νόμος καὶ τὸ εὐαγγέλιον· οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ χριστιανοὶ ὀνομάζονται ἐντεῦθεν κήτοχοι τῶν γραφῶν, ἐπεὶδὴ αἱ ἀποκαλύψεις αὐτῶν εἶναι γραπταί, καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν τοῦ κορανίου, ὡς περιέχοντος τὴν θρησκείαν αὐτῶν (σουρὰ β. κή. λδ.). Πλὴν τοῦ βιβλίου τοῦ νόμου ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς Ἰουδαίους σοφίαν, τὸ δῶρον τῆς προφητείας καὶ κατὰ φαγητὰ δὲν ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους πρότερον, πρὶν ὅτε ἐπληθύνθη μετὰξὺ αὐτῶν ἡ γνώσις (σουρὰ μέ.). Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἐτήρησαν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν ἐπίστευσαν τὰς θείας ἀποκαλύψεις, ἀλλ' ἐφόνευσαν ἀναπολογητῶς τοὺς προφήτας, καὶ ἠπίστησαν εἰς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐβλασφήμησαν τὴν Μαρίαν, κατηράσθη αὐτοὺς ὁ Θεός (σουρὰ δ.). Ὁ Ἰησοῦς ἦτον ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ (τὸν ἄγγελον Γαβριήλ), διὰ νὰ τὴν μνηύσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς δωρεῖται εἰς αὐτὴν τὸν ἅγιον τοῦτον υἱόν, ἐχέγγυον τοῦ ἐλέους αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ Μαρία συλλαβοῦσα τὸν υἱόν, ἡσθάνθη πλησίον ἀπομαραθέντος τινὸς φοίνικος ὠδίνας τοῦ τόκου· τότε τὴν παρεμύθησεν ὁ Γαβριήλ, καὶ ἤγγισεν αὐτὴ τὸ δένδρον, καὶ ἀμέσως ἔπεσαν ἀπ' αὐτοῦ πρὸς ἀναψυχὴν αὐτῆς φοίνικες. Γεννήσασα δὲ τὸ βρέφος, προσήνεγκεν αὐτὸ πρὸς τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς, πρὸς τοὺς ὁποίους αὐτὸ ἐφανερώσεν, ὅτι εἶναι δούλος τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι ἠυλογήθη ὑπ' αὐτοῦ (σουρὰ ιθ.). Εἰς τὸν Ἰησοῦν τοῦτον ἔδωκεν ὁ Θεὸς δύναμιν νὰ τελῇ θαύματα, καὶ ἐμεγάλυνε τὴν φύσιν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος (σουρὰ β.). Μετὰξὺ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ ἀριθμεῖται καὶ τοῦτο, ὅτι παῖς ἔτι ὢν, ἐσχημάτισεν ἐκ χορὸς πτηνόν, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς αὐτὸ πνεῦμα, καὶ οὕτω διὰ θελήματος Θεοῦ ἔλαβε τὸ πτηνὸν ζωὴν (σουρὰ γ.). Πλὴν ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς δὲν εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς λέγουν οἱ χριστιανοί, ἐπίσης τοσοῦτον ὀλίγον, ὅσον εἶναι ὁ Ἔσδρας, ὡς θέλουν οἱ Ἰουδαῖοι· καὶ οὗτοι μὲν ἠπατήθησαν ὑπὸ τῶν ἱερέων αὐτῶν· ἐκεῖνοι δὲ, ὑπὸ τῶν μοναχῶν, ἐνφ καὶ εἰς τοὺς δύο ἐδόθη ἐντολὴ νὰ λα-

τρέωσι μόνον τὸν Θεόν (σουρά θ.). Οὐδέποτε εἶπεν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι πλησίον τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ὀφείλουσαν νὰ παραδειχθῶσι καὶ αὐτὸν δεῦτερον (σουρά ε.). Τοῦναντίον δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἐσταύρωσαν αὐτὸν, ἀλλὰ παρεδόθη εἰς τὴν ὠμότητα αὐτῶν ἄλλος ἄνθρωπος, μεγάλην ὁμοιότητα ἔχων πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἀνήγαγεν εἰς ἑαυτὸν (σουρά δ.). Οἱ χριστιανοί, οἵτινες πιστεύουσι αὐτὸν Θεόν, εἶναι ἄπιστοι, καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἐτήρησαν τὰς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ θείας διδασκαλίας, διήγειρεν ὁ Θεὸς μεταξὺ αὐτῶν ἔχθραν καὶ μῖσος, διαμένοντα μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως (σουρά ε.). — Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ τὰς ἐκφράσεις ταύτας τοῦ Μωάμεθ αἱ ἀρχαιότεραι θεῖαι ἀποκαλύψεις ἠρμηνεύθησαν κακῶς, ἦτον ἀνάγκη κατὰ τούτους τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας νὰ ἐμφανισθῇ αὐτὸς, διὰ νὰ μεταδώσῃ σαφεστέρην τινὰ περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν. Περὶ αὐτοῦ ἐπροφήτευσεν ἤδη ὁ Μωυσῆς εἰς τὸν νόμον αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι ἢ ἀφῆρσαν τὰ εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενα χωρία, ἢ τὰ διέστρεψαν καὶ τὰ ἐνόθευσαν (σουρά β. δ. ε. ζ.). Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας· « ἐγὼ εἶμαι τῶντι ὁ παρὰ Θεοῦ ἀπεσταλμένος πρὸς ὑμᾶς, ὅστις μέλλω νὰ πληρώσω, ὅτι ἐρῆθή περὶ ἐμοῦ εἰς τὸν νόμον· πρὸς δὲ τούτοις σᾶς φέρω καὶ χαρμόσυνον ἀγγελίαν περὶ ἄλλου τινὸς ἀπεσταλμένου, ὅστις θέλει ἐλθεῖ κατόπιν ἐμοῦ, καὶ ὀνομασθῆ Ἀχμέδ » (ὄνομα ταυτοσήμαντον τοῦ Μουχαμμέδ) (σουρά ξά.). Ὁ Μωάμεθ ἐξηγέρθη ἐκ τῆς εὐγενεστάτης φυλῆς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἀγράμματος μὲν, ἀλλ' ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, καὶ ἡ σφραγὶς τῶν προφητῶν (σουρά γ. ζ. λγ.). Ὁ προορισμὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ γείνη σαφῆς κῆρυξ, γλυκὺς εὐαγγελιστὴς, καὶ δεινὸς τοῦ νόμου διδάσκαλος (σουρά ιά. ιζ. λή.). Μάλιστα ἐζήτησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ νὰ κάμῃ θαύματα, οἷον, νὰ παράξῃ ἐκ τῆς γῆς πηγὴν, νὰ δημιουργήσῃ κῆπον, κατάφυτον ὑπὸ φοινίκων καὶ ἀμπελώνων, καὶ ἔχοντα εἰς τὸ μέσον ποταμούς, νὰ καταβιβάσῃ τὸν οὐρανὸν εἰς κομμάτια, καὶ τὰ παρόμοια· δὲν τὰ ἔκαμε, διότι τὰ θαύματα ἀνήκουσαν μόνον εἰς τὴν θεῖαν δύναμιν· αὐτὸς δὲ εἶναι ἁπλῶς δημόσιος διδάσκαλος (σουρά ς. ιγ. ιδ. ιζ.).

Τουναντίον δὲ εἰς τὸν Μωάμεθ διεκοινώθη τὸ κοράνιον, βιβλίον τοσοῦτον ἐξαιρετόν, ὥστε οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἄνθρωποι πάντες ὁμοῦ δύνανται νὰ συντάξωσιν ἄλλο παρόμοιον· ὅστις δὲ ἤθελε τολμήσει νὰ διῦσχυρισθῆ, ὅτι τὸ κοράνιον εἶναι ἔργον τοῦ Μωάμεθ, καὶ οὐχὶ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἀς δοκιμάσῃ νὰ γράψῃ ἐν μόνον σουρὰ, ὡς τὰ ἐκεῖ ἐμπεριεχόμενα (σουρὰ β. ἰ. ιζ. λθ. οβ.). — Τὰ χρέη, τὰ ὁποῖα ὁ Μωάμεθ ἐπιβάλλει εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, ἀναπτύσσει πολλάκις καὶ διεξοδικῶς εἰς τὸ κοράνιον· μάλιστα πάντων συνιστᾷ σέβας, ὑπακοήν, καὶ πεποιθήσιν εἰς τὸν Θεόν· α Μὴ διαμαρτύρησθε, λέγει, πάντοτε μεθ' ὄρκου τὸν Θεόν, ὅτι ἐξασκεῖτε δικαιοσύνην, ὅτι εἴσθε εὐσεβεῖς, καὶ θέλετε νὰ καταστήσετε εἰρήνην μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· καθότι ὁ Θεὸς ἀκούει καὶ γινώσκει πάντα ρ. Μετάνοια, κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, εἶναι ἀναγκαῖα, διὰ νὰ τύχῃ τις τῆς παρὰ Θεοῦ συγχωρήσεως· ἐξαίρετως δὲ ὠφελεῖται ὁ ἄνθρωπος πολὺ, ὅταν μετανοῇ διὰ τὰς ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ ἁμαρτίας· ἀλλ' ἡ μετάνοια τῶν διαμενόντων εἰς τὴν ἁμαρτίαν μέγχι τοῦ θανάτου, ἢ τῶν ἀποθνησκόντων εἰς τὴν ἀπιστίαν, οὐδὲν ἀποτέλεσμα φέρει (σουρὰ δ.). — Μετὰ μεγάλης δὲ ἐπιμελείας συνιστᾷ ὁ Μωάμεθ τὴν προσευχὴν, τὴν ὁποῖαν διατάσσει τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ νὰ κάμνωσι τρὶς τῆς ἡμέρας, πρωτῆ, ἐσπέρας, καὶ νυκτὸς (σουρὰ κ.), καὶ ἥτις χρησιμεύει ἀντὶ ὕπλου κατὰ τῶν σατανικῶν πειρασμῶν (σουρὰ κγ.) (α). — Μετὰ τὴν προσευχὴν ἴσην κατὰ τὴν

(α) Ὁ Μωάμεθ ἔκτισεν εἰς τὴν Μεδίαναν ναόν, ἡ με σ δ σ χ ι δ, ὃθεν ἐσχηματίσθη ἔπειτα τὸ εὐρωπαϊκὸν mosché, ἐπὶ μωαμεθανείων ναῶν λεγόμενον, καὶ κατέστησε τὴν συνήθειαν νὰ στρέψωσιν οἱ προσευχόμενοι τὸ πρόσωπον αὐτῶν πρὸς τὴν Μέκκαν, ἢ πρὸς τὸν ναόν, τὴν καάβαν· ἐπειδὴ δὲ οἱ κάτοικοι τῆς Μεδίνης συνήρχοντο πολλάκις μετ' αὐτοῦ εἰς προσευχὴν, ἐπενόησε νὰ τοὺς συγκαλῆ διὰ σάλπιγγος, ὡς συνειθίζαν οἱ Ἑβραῖοι· μετ' ὀλίγον ὁμοῦ ἀντὶ τῆς σάλπιγγος, εἰσῆγαγε τὸ κρόταλον· ἀλλὰ τελευταῖον εἰς τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, λαθὼν καθ' ὕπνον ἀποκάλυψιν, ὑπέδειξε τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ συγκαλῶνται εἰς προσευχὴν, τουτέστι διὰ τῶν δημοσιᾶ δις ἐπαναλαμβανομένων τούτων λέξεων· α ὁ Θεὸς » εἶναι μέγας· ὁμολογῶ, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς πλὴν τοῦ ἐνός μόνου· ὁμολογῶ, ὅτι ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ. » Ὁ Μωάμεθ

ἀξίαν συνιστᾷ τὴν ἐλεημοσύνην, δάνειον οὔσαν, τὸ ὁποῖον, λέγει, παρέχει τις εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν, ἀπολαμβάνων εἰς ἀμοιβὴν τὸ διπλάσιον (σουρὰ λέ. νζ.). δὲν πρέπει δὲ νὰ προσδιορίζῃ τις εἰς ἐλεημοσύνην τὰ ποταπότατα, οὐδὲνὰ τὴν κἀμνη ἀναφανδόν (σουρὰ β.)

— Ἡ πορεία εἰς τὴν Μέκκαν, τὴν κατοικίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν κάβαν, πρέπει νὰ γίνεταί κατὰ τοὺς ἱεροὺς μῆνας, καὶ ὅστις μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ δὲν ἔμπορεῖ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὸν ἱερόν ἐκεῖνον οἶκον, ὑποχρεοῦται νὰ νηστεύσῃ ἡμέρας δέκα (σουρὰ β.). Πρὸς τοῦτοις καὶ ὁ μὴν ῥαμαδάν, καθ' ὃν ὁ Θεὸς ἐδημοσίευσεν τὸ κοράνιον, προσδιορίζεται εἰς νηστείαν, διαρκουσαν μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐκάστης ἡμέρας (σουρὰ β.). — Θυμαστὴ εἶναι καὶ ἡ εἰς πάντα ἕκαστον, μὴ ὄντα ἀδύνατον, ἀσθενῆ, καὶ πτωχόν, ἐπιβαλλομένη ὑποχρέωσις εἰς θρησκευτικὸν πόλεμον, ὅστις κυρίως πρέπει νὰ ἐπιφέρειται πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρας, ὅπου ἂν τύχωσιν ὄντες, μεχριστοῦ κατασταθῇ κοινὴ ἡ ἀληθὴς θρησκεία (σουρὰ ι. θ.). Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λοιπὸν καὶ τοὺς χριστιανούς, τῶν ὁποίων ἡ θρησκεία, ἂν καὶ περιέχουσα πολλὰς ἀπάτας, εἶναι ὅμως ἀληθὴς (σουρὰ θ.), δὲν ἐπιτάσσεται πόλεμος. Ὅσοι δὲ ἀποθνήσκουν μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς θρησκείας, οἱ τοιοῦτοι μεθίστανται ἀσφαλέστατα μάρτυρες πρὸς τὸν Θεόν (σουρὰ β. γ.). — Εἰς τὴν ἠθικολογίαν τοῦ Μωάμεθ ἀξίον εἶναι νὰ σημειωθῇ προσέτι καὶ τὸ τῆς πολυγαμίας συγχωρεῖ ὁ ψευδοπροφήτης τὴν πολυγαμίαν, ἂν καὶ κατὰ τινα περιορισμόν.

α "Ἄν φοβῆσθε, (λέγει τὸ κοράνιον, σουρὰ δ.) ὅτι δὲν ἔμπορεῖτε νὰ προσφέρεσθε προσηκόντως πρὸς πολλὰς γυναῖκας, νυμφεύσθε, ὅσαι ἂν σᾶς ἀρέσωσι, δύο, ἢ τρεῖς, ἢ τέσσαρας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πλειοτέρας· ἂν δὲ διστάζετε, ὅτι καὶ εἰς ταύτας δυσκόλως ἔμπορεῖτε νὰ εὐδοκιμήσετε, νυμφεύσθε μόνον μίαν ». Διαζύγια, φαίνεται, ὅτι ἐζήτει ὁ Μωάμεθ, ὅσον τὸ δυνατὸν, ν' ἀποφεύγῃ· ὅταν προκύπτῃ, λέγει (σουρὰ δ.), μεταξύ συζύγων χωρισμός, ἄς ἐκλεχθῶσι μεσάζοντες ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, οἵτινες μέλλουν νὰ ἐνεργήσωσι τὴν

παρεδέχθη τὸν τρόπον τοῦτον τῆς προσκλήσεως, καὶ ἕκτοτε ἡ ἀπὸ πύργου αὕτη κλησις ἐπέχει τὸν τόπον τῶν χριστιανικῶν κωδῶνων.

διαλλαγίν. — Πρὸς τὴν ἐρώτησιν, ἂν ὁ οἶνος καὶ τὰ παίγνια εἶναι συγκεχωρημένα, ἀπεκρίθη ὁ Μωάμεθ, ὅτι καὶ δι' ἀμφοτέρα γίνεται τις βαρεῖα ἀμαρτίας ἔνοχος, ἂν καὶ φαίνεται, ὅτι ἔχουν καθ' ἑαυτὰ καὶ τι χρήσιμον. Ἀλλαγῶ δὲ πάλιν ἐκφράζεται ἔτι μᾶλλον ὠρισμένως, ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ· α ἐξάπαντος, λέγει, ὧ πιστοὶ, ὁ οἶνος, τὰ παίγνια, τὰ ἀγαλμάτια (πιθανὸν ἐκεῖνα, διὰ τῶν ὁποίων ἔπαιζαν οἱ ἔθνηκοι Ἀραβες ἐπὶ τινος σανίδος), εἶναι ἔργα ἀσεβῆ καὶ ἀνόσια τοῦ σατανᾶ· ἀπαφεύγετέ τα λοιπὸν, ἂν θέλετε νὰ εὐδοκίμητε· διὰ τοῦ οἴνου καὶ τῶν παιγνίων ζητεῖ ὁ σατὰν νὰ ἐνσπείρῃ μεταξὺ ὑμῶν μῖσος καὶ ἔχθραν, διὰ νὰ σας ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς εἰς Θεὸν ἐνθυμήσεως καὶ προσευχῆς » (σουρὰ ε.) (α). — Ὅτι δὲ ἐξαιρέτως ἐλλείπει εἰς τὴν ἠθικολογίαν τοῦ Μωάμεθ, εἶναι τὰ πρὸς τὰς ἀνωτέρας ἀρχὰς καθήκοντα· τὰ παρατρέχει δὲ διὰ τοῦτο μάλιστα, διότι θέλει νὰ στρέψῃ πᾶσαν τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν μόνον ὑπακοὴν καὶ εὐπειθειαν, οὐχὶ μόνον ὡς τὸν παρὰ Θεοῦ ἀπεσταλμένον καὶ τῆς θρησκείας ἀρχηγέτην, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸν ἀνώτατον κυβερνήτην τοῦ ἔθνους. — Περὶ δὲ τῆς μελλούσης ζωῆς ταῦτα διδάσκει ὁ Μωάμεθ. Ὅστις ἐκλέγει δι' ἑαυτὸν τὸν ἀγρὸν τῆς παρουσίας ζωῆς, δὲν θέλει λάβει συμμετοχὴν τῆς δευτέρας, ἥτις εἶναι κυρίως ἡ ἀληθῆς ζωὴ (σουρὰ γ. δ. ιγ. ιη. λά.). Ἐν γένει δὲ τὰ πάντα πρέπει νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἀναστάσεως (σουρὰ γ.)· ὅταν ἀνοιχθῇ ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Γὼγ καὶ Μα-

(α) Πολλοὶ τῶν νεωτέρων (Michaelis, Mosaisches Recht) ἀγωνίζονται ν' ἀποδείξωσιν, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ οἴνου δὲν προέρχεται ἀπὸ πολεμικῶν σκοπῶν, ἀλλ' ἀπὸ εὐπειθείας πρὸς τι εἰς τὴν Αἴγυπτον γεννηθὲν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀραβίαν ἐξαπλωθὲν φιλοσοφικὸν σύστημα. Ἐν τοσούτῳ δὲ ἡ κυρία αἰτία, τὴν ὁποίαν λέγει καὶ ὁ Μωάμεθ, φαίνεται ὅτι εἶναι αἱ διενέξεις καὶ φιλονεικίαι, τὰς ὁποίας παράγουσιν ἡ πῶσις τοῦ οἴνου καὶ τὰ παίγνια. Ὅτι δὲ καὶ κατὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἑκατονταετηρίδας πολλὰ τῶν ἀπαισίων ἔθνων διὰ παρομοίας ἢ ἄλλας αἰτίας ἀπειῖχαν τοῦ οἴνου, εἶναι γνωστόν· ἀλλ' ἔγεινεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ καὶ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἀναπληροῦντες οἱ Μωαμεθανοὶ τὸν ἀπαγορευόμενον οἶνον διὰ τῆς μήκωνος (ὀπίου), παραδαίνουν ἐπίσης τὴν ἐντολὴν τοῦ ψευδοπροφήτου, ὡς μᾶλλον σχεδὸν ἐπ' ἐπιπέδῳ ἐρεθιζόμενοι.

γῶγ, (Ἰεζεκ. λή. 2. « Υἱὲ ἀνθρώπου, στήρισον τὰ πρόσωπόν σου » ἐπὶ Γῶγ, καὶ τὴν γῆν τοῦ Μαγῶγ, ἄρχοντα Ρῶς. » — Γενέσ. ι. 2. « υἱοὶ Ἰάφεθ, Γαμερ, καὶ Μαγῶγ. » κτλ.) τότε θέλουν σπεύδει πανταχόθεν ἀπὸ τῶν μνημείων οἱ ἀνθρώποι (σουρὰ κἀ.)· καὶ ἡ ἔλευσις τοῦ Ἰησοῦ θέλει εἶσθαι σημεῖον, ὅτι ταχέως θέλει σημάνει ἡ ὥρα τῆς κρίσεως (σουρὰ μγ.). Εἰκὼν δὲ τῆς μελλούσης ἀναστάσεως εἶναι ἤδη ἡ νεκρὰ γῆ, τὴν ὅποιαν ὁ Θεὸς διὰ τῆς βροχῆς ζωοποιεῖ, καὶ καθιστᾷ καρποφόρον· εἶναι ἡ νύξ, τὴν ὅποιαν διαδέχεται ἡ ἡμέρα· εἶναι ἡ σελήνη, μετὰ τὴν ὅποιαν ἀνατέλλει ὁ ἥλιος (σουρὰ λς.). Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ, καὶ τὰ θαύματα αὐτοῦ, κάμνουν καταληπτὴν τὴν ἀλήθειαν τῆς δευτέρας ταύτης δημιουργίας (σουρὰ ις. λ.). Ὁ καιρὸς ταύτης τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν οὐδεὶς θέλει τολμήσει νὰ προφέρῃ τι πρὸς ἰδίαν ἀθώωσιν, καὶ οὐδεὶς νὰ ἱκετεύσῃ καὶ νὰ πρεσβεύσῃ ὑπὲρ τοῦ ἄλλου, εἶναι εἰς μόνον τὸν Θεὸν γνωστός (σουρὰ ιά. ζζ.). θέλει διαρκέσει δὲ 50000 ἔτη (σουρὰ ό.). Ἀφοῦ προηγήθη σεισμὸς τῆς γῆς, ὁ ἥλιος θέλει περισταλῆ· οἱ ἀστέρες θέλουν πέσει, τὰ ὄρη θέλουν περιπατήσει· αἱ θάλασσαὶ θέλουν κοχλάσει, καὶ αἱ ψυχαὶ ἐνωθῆ μετὰ τῶν σωμάτων (σουρὰ κβ. πά. πδ.). Θέλουν καταβῆ ἄγγελοι, τοὺς ὁποίους θέλουν ἀκολουθήσει πάντες εἰς τὴν κρίσιν (σουρὰ κ. κἀ.). Ἐκ παντὸς ἔθνους θέλει ἀναφανῆ εἰς μάρτυς κατὰ τῶν ἀνθρώπων· ὁ Μωάμεθ κατὰ τῶν Ἀράβων (σουρὰ ις.) Πρόσωπά τινα τότε θέλουν εἶσθαι λευκὰ· ἄλλα πάλιν, μέλανα· καὶ εἰς ἐκεῖνα μὲν θέλει δοθῆ βιβλίον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα· εἰς ταῦτα δὲ, εἰς τὴν ἀριστεράν· τότε θέλουν γείνει φανερά πάντα τὰ κρύφια τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων (σουρὰ ρ.). Ἐκαστος μὲν θέλει ἀπολαύσει ὅ,τι ἐκέρδησεν, ἀλλὰ θέλουν ὑπάρχει καὶ βαθμοὶ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν κολάσεων· Ἐξαιρέτως δὲ ἐκεῖνοι θέλουν εὐδοκιμήσει εἰς τὸν Θεόν, οἵτινες διεκίνη δύνευσαν ὑπὲρ τῆς θρησκείας τὴν ἰδίαν αὐτῶν ζῶν καὶ τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ (σουρὰ γ.). Οἱ θεοσεβεῖς θέλουν εἰσελθεῖ εἰς τὸν παράδεισον εἰς τοὺς κήπους ἐκείνους τῆς Ἑδέμ, ὅπου ὑπάρχουν ποταμοὶ, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ εἶναι σωτήριο· ποτάμοι γάλακτος, ποτάμοι οἴνου

γλυκύτατα εἰς τὸν φάρυγγα καταρρέοντος, καὶ ποταμοὶ καθαρωτάτου μελίτος (σουρὰ μζ.). Ἐκεῖ θέλουν καθέζεσθαι οἱ εὐσεβεῖς ἐπὶ μεταξωτῶν προσκεφαλαίων, διαπεποικιλμένων μετὰ χρυσοῦ ἡδύταται ὀπώραι, κρέας, καὶ πτηνὰ θέλουν εἶσθαι παρόντα εἰς ἀπόλαυσιν αὐτῶν· συντρόφους δὲ θέλουν ἔχει σάφρονας, κόρας, εὐειδεῖς, ἐχούσας μεγάλους καὶ μέλανας ὀφθαλμούς, ὡς εἶναι οἱ λυχνῖται λίθαι, καὶ οἱ μαργαρίται, ὅταν εὐρίσκωνται εἰς ἐτεῖ εἰς τὰς κόγχας αὐτῶν· αὐταὶ δὲ αἱ κόραι, καὶ γνωρίζονται ἄνδρας, δὲν θέλουν παύσει διαμένουσαι παρθέναι. Καὶ τοιαύτη μὲν θέλει εἶσθαι ἀντὶ τῶν καλῶν ἔργων ἢ ἀμοιβὴ τῶν εὐσεβῶν, οἵτινες δὲν θέλουν ἀκούει ἄλλο, εἰ μὴ τὴν φωνήν, τὴν φωνοῦσαν πρὸς αὐτοὺς σωτηρίαν (σουρὰ ιή. μδ. νέ. οή.). Ἀπ' ἄλλου δὲ μέρους περιγράφει ὁ Μωάμεθ τὰς ἐν τῷ ἄδῃ βασάνους τῶν ἀσεβῶν διὰ μελανωτάτων καὶ τρομερωτάτων χρωμάτων. Ὁ ἄδης ἔχει ἑπτὰ πύλας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκάστη περιέχει μέρος τῶν καταδεδικασμένων· ἅμα καέντος τοῦ δέρματος τούτων ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῆς κολάσεως, ὁ Θεὸς, διὰ τὴν αὐξήσῃ τὴν ταλαιπωρίαν αὐτῶν, θέλει τοὺς ἐνδύσει νέον δέρμα· εἰς τὸ αἰώνιον τοῦτο πῦρ δὲν θέλουν ἐμπορεῖ οὔτε νὰ ζῶσιν, οὔτε ν' ἀποθνήσκωσι, καὶ ἂν φωνάζωσιν ἀκαταπαύστως, ὅτι θέλουν πράξει καλὰ ἔργα (λέ. πζ.). περιδεδεμένοι ἐβδομήκοντα πήχεων μακρὰν ἄλυσιν, θέλουν τρώγει ἀντὶ βρωμάτων δυσωδέστατα πτώματα, καὶ πίνει θερμὸν ὕδωρ (σουρὰ λή. ζθ.).

Πλὴν τῶν τοιούτων διδασκαλιῶν, τὰς ὁποίας ὁ Μωάμεθ ἔλαβεν ἐν μέρει ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ χριστιανικῆς θρησκείας, ἀλλὰ διέστρεψε καὶ παρεμόρφωσεν ἐπὶ τὸ παχυλώτερον, ἐδίδασκε καὶ πλῆθος ἄλλων ἐντολῶν καὶ παραγγελημάτων ἰδίων, καὶ μάλιστα τὴν ἀσυνμειβαστον καὶ ἀντιφατικὴν ταύτην διδασκαλίαν, ὅτι εἶναι ὁ παρὰ Θεοῦ ἀπεσταλμένος ἐκεῖνος, ὅστις μέλλει νὰ ἐπανορθώσῃ πάσας τὰς μέχρι τούδε, ὑπὸ θεῶν μὲν διδασκάλων συσταθείσας, ἀλλὰ παραποιηθείσας θρησκείας. Διὰ νὰ πιστεύσωσι δὲ οἱ ἄνθρωποι εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἀποστολὴν, ὤφειλε νὰ δώσῃ ἀποδείξεις τούτου· εἰς θαύματα δὲν ἤθελε νὰ ἐπιστηριχθῇ, διότι, ὡς

ἔλεγεν, ἡ δύναμις αὐτῆ ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν· προφητείας δὲ περὶ αὐτοῦ, αἵτινες ἐλέγοντο ὅτι ἐπληρώθησαν ἤδη ἐπ' αὐτοῦ, ἐνόμιζεν ἀσθενεῖς ἀποδείξεις, ὥστε νὰ ἐμπορῆ νὰ τὰς μεταχειρισθῆ, καὶ ὠμολόγει ῥητῶς εἰς τὸν Θεὸν μόνον, ὡς τὴν θυματοουργὸν δύναμιν, οὕτω καὶ τὴν ιδιότητα νὰ γινώσκῃ τὰ μέλλοντα. Τουναντίον δὲ ἦτο πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἀνεπίτευκτος ὠραιότης καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν τοῦ κορανίου ἀποδεικνύει ἀναντίρρητον καὶ πάσης ἀμφιβολίας ἀνεπίδεκτον τὴν θεῖαν αὐτοῦ ἀποστολήν. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδόθη εἰς αὐτὸν, ὡς λέγει, τὸν ἀπαίδευτον ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ, σαφὲς καὶ τέλειον, συμφωνοῦν πρὸς τὴν χριστιανικὴν καὶ ἰουδαϊκὴν ἀποκάλυψιν. Ὅτι δὲ ὁ Μωάμεθ ἐσεμνύετο πρὸς τούτους λέγων, ὅτι ὁ Μωυσῆς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὁ Χριστὸς αὐτός, κατέλιπον προφητείας περὶ αὐτοῦ, ἐρρέθη ἤδη ἀνωτέρω· τώρα δὲ ἐκθέτομεν αὐτάς ἐνταῦθα, ὡς ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν Ἀράβων συγγραφέων. Δευτερον. λγ' 2. « Κύριος ἐκ Σινᾶ » ἤκει, καὶ ἐπέφανεν ἐκ Σηεῖρ ἡμῖν, καὶ κατέσπευσεν ἐξ ἔρους Φαρὰν, σὺν μυριάσι Κάδης ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ. » (λόγοι, ὑπαινιχτόμενοι δὴθεν, ὡς λέγουν, τὴν κατάβασιν τοῦ νόμου εἰς τὸν Μωϋσῆν, τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ τοῦ κορανίου εἰς τὸν Μωάμεθ).—Ψαλμ. μθ' 2. « ἐκ Σιών ἡ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ. » (Ἡ συριακὴ μετάφρασις ἔχει μεγαλοπρεπὲς στέμμα, ἀντὶ τοῦ ὁποῦ Ἄραψ τις μεταφραστὴς ἔγραψεν ἐνδοξον μαχμοῦδ, [βασιλεία] ὄνομα, ἔχον ὁμοιότητα πρὸς τὸ Μωχαμμέδ.) — Ἰωάν. ις' 7. « ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. » (Ἡ διότι διὰ τοῦ λόγου τούτου ἀναγγέλλεται νέος διδάσκαλος, ἢ διότι κατὰ τινα εἰκασίαν ὁ παράκλητος διὰ τινος μεταβολῆς παράκλητος, ἢ περικλητός, σημαίνει τὸ αὐτὸ ὅτι καὶ τὸ Μωχαμμέδ.) — Ἠσαΐ. κα' 7. « καὶ εἶδον ἀναβάτας ἰσραὴλ δύο, καὶ ἀναβάτην ὄνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου, ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν. » (ὁ ἀναβύτης τῆς καμήλου ἐμφαίνεται, λέγουν, ὁ Μωάμεθ).

Ὁ Μωάμεθ, ἐὰν πρέπη νὰ ἐπιφέρωμεν καὶ τινα κρίσιν περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἦτον ἄνθρωπος, οὐχὶ βέβαια ποταπῶν δώρων παρὰ τῆς φύσεως λαχών· ἢ πολλοῦ λόγου ἀξία ἀπόφασις, τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισε, νὰ καταστρέψῃ τὴν εἰδωλολατρείαν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ· αἱ δυσχερεῖαι, τὰς ὁποίας ἀπῆντησε περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης· τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων τὰς ὑπερνήκησεν· οἱ τρόποι, τοὺς ὁποίους μετεχειρίσθη· καὶ τὸ θεμέλιον καθόλου, τὸ ὁποῖον κατέβαλεν εἰς τὴν μεγάλην τῶν πραγμάτων μεταβολήν· πάντα ταῦτα μαρτυροῦν ἀποχρώντως, ὅτι ἦτον οὐχὶ τῆς τυχούσης εὐφυΐας ἄνθρωπος. Ἀπὸ ἄλλου δὲ μέρους τὸ ἔθνος, μεταξὺ τοῦ ὁποίου ἀνεφάνη, ἀφρωσιωμένον παντάπασιν εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἀμαθές, εὐκολόπιστον, καὶ δεισιδαῖμον, καὶ πρὸς θρησκευτικὴν θεοβλάβειαν ἐπιρρέπέστατον, ἦτον ἐπόμενον νὰ αἰσθανθῇ βαθυτάτην ἐντύπωσιν διὰ τὸν ἀποφαντικώτατον καὶ ἐπιτακτικὸν τρόπον, καθ' ὃν ἤκουε φημιζομένην καὶ κηρυττομένην τὴν θείαν αὐτοῦ ἀποστολὴν καὶ πληρεξουσιότητα. Θρησκευτικὰς ἀληθείας νὰ ἐρευνήσῃ, ἦτον εἰς τὸ ἀραβικὸν ἔθνος πρᾶγμα διόλου ξένον· πολλὸ ὅμως εὐκολώτερον ἦτο ν' ἀκολουθήσῃ ἄνδρα, ὁμιλοῦντα πρὸς αὐτὸ πάντοτε περὶ οὐρανίων ὀπτασιῶν καὶ ἀποκαλύψεων· ἄνδρα καθαιροῦντα μὲν τὴν καθεστῶσαν θρησκείαν, ὑποσχόμενον δὲ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχικὴν ἐκείνην καὶ καθαρὰν, τὴν ὁποίαν ὠμολόγουν οἱ σεβάσμιοι αὐτῶν πρόγονοι. Τὸ θρησκευτικὸν σχέδιον τοῦ Μωάμεθ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σκοπῶν· καθότι ὠφελούμενος ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλας ἀραβικῶν τινων φυλῶν καὶ πόλεων ἔχθρας, ἐξετέλεσε διὰ τοῦ ξίφους ὅ,τι διὰ τῆς πειθοῦς δὲν ἐδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Τῶν Ἰουδαίων δὲ καὶ Χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους εὗρηκεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ πολυαριθμούς, καὶ ἐκείνους μάλιστα ἰσχυροὺς, καίτοι ὑπερχειρούσης τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ὡς ἔλεγε, τὴν ἐκείνων, ἐφείσθη ὅμως, φαίνεται, διὰ τοῦτο, διότι εἰς τὰς θρησκείας αὐτῶν ἔπρεπε γὰρ εὐγνωμονῆ πολὺ, ὡς ἐξαγαγὼν ἐξ αὐτῶν ὕλην πρὸς οἰκοδομὴν τῆς ἑαυτοῦ· τοὺς Ἰουδαίους δὲ τότε μόνον μετεχειρίσθη ἐχθρικῶς, ἀφοῦ αὐτοὶ κατέλυσαν πᾶσαν κοινωνίαν με-

τ' αὐτοῦ. — Ἐκ τῶν εἰρημένων ἄρα ἐξάγεται, ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς εὗρηκε χώραν εἰς τοὺς Ἀραβας, καὶ ἐξηπλώθη τοσοῦτον, διὰ τὴν εὐφρίαν αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ, διὰ τὸ μεταδοτικὸν τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ τὰς εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἐπαγγελλομένας ψηλαφητάς καὶ παχυλάς ἡδονάς, διὰ τὴν ἐνοικοῦσαν εἰς πάντα ἄνθρωπον περὶ τῆς τοῦ ἐνὸς μόνου Θεοῦ ὑπάρξεως δόξαν, καὶ διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν Χριστιανῶν χάνωσιν.

ΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ
 ΚΑΙ
 ΤΑ ΜΑΚΡΑ ΤΕΙΧΗ
 ΤΩΝ
ΑΘΗΝΩΝ
 ΥΠΟ
 ΕΝΡ. ΟΥΛΕΡΙΧΟΥ.

